

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM ANABİLİM DALI

ŞİZOFRENLERİN
SÖZLÜ ANLATI METİNLERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Elçin Esmer

Ankara-2003

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM ANABİLİM DALI

ŞİZOFRENLERİN
SÖZLÜ ANLATI METİNLERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Elçin Esmer

Tez Danışmanı
Prof.Dr.İclal Ergenç

Ankara-2003

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM ANABİLİM DALI
ŞİZOFRENLERİN
SÖZLÜ ANLATI METİNLERİNİN ÇÖZÜMLENMESİ
Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İclal ERGENÇ

Tez Jürisi Üyeleri

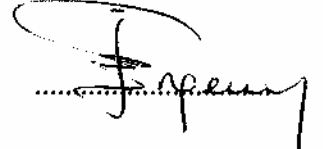
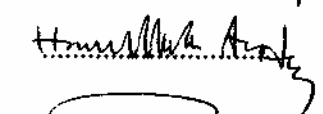
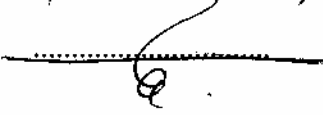
Adı ve Soyadı

Prof. Dr. İclal Ergenç (Danışman)

Prof. Dr. HAMDULLAH AYDIN

Doç. Dr. Leylâ Uzun

İmzası

Tez Sınav Tarihi ...

11/09/2003

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ.....	I-II
1. GİRİŞ.....	1-4
1.1. Tezin Adı.....	1
1.2. Tezin Konusu.....	1
1.3. Tezin Amacı.....	1
1.4. Tezin Önemi.....	1-2
1.5. Tezin Sınırlılıkları.....	2
1.6. Tezin Veritabanı ve Yöntemi.....	2-4
2. ÇALIŞMA ALANININ KAPSAMI VE DOĞRULTULARI.....	5-59
2.1. ALANLARARASI YAKLAŞIM VE NÖROLİNGÜİSTİK'İN ÇALIŞMA ALANI.....	5
2.2. DİLİN BEYİNDEKİ ORGANİZASYONU VE DİL SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİ.....	7
2.3. ŞİZOFRENİ.....	20
2.3.1.ŞİZOFRENİNİN NEDENLERİ.....	29
2.3.1.1. Beynin Yapısal Değişikliklerinin Rolü.....	30
<i>2.3.1.2. Biyokimyasal Maddelerin</i>	
<i>Rolü.....</i>	<i>33</i>
2.3.1.3. Kalıtsal Etkenler.....	33
2.3.1.4. Psiko-Sosyal Etkenler.....	34
2.3.2. ŞİZOFRENİ BELİRTİLERİNİN BEYİNDE KONUMLANDIRILMASINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR.....	34
2.3.3. PSİKANALİTİK GÖRÜŞ VE ŞİZOFRENİK MANTIK.....	39
2.3.4. ŞİZOFRENLERDE DİL	
KULLANIMI.....	43

3. ÇÖZÜMLEMEDE KULLANILACAK KURAMSAL ÇERÇEVEYE

İLİŞKİN KAVRAMLAR.....	60-87
3.1. METİNDİLİM VE ÇALIŞMA ALANI.....	60
3.2. METİNLER VE ANLAM YARATMA.....	63
3.3. METİN ÜRETİMİNİN GENEL EVRELERİ.....	67
3.4. MERKEZLEME KURAMI.....	73
3.5. ANLATI NEDİR?.....	76
3.5.1. Anlatı Türleri.....	80
3.5.2. W.Labov'un Anlatı Çözümlemesine Yaklaşımı.....	82
4.VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ ve BULGULAR.....	88-125
4.1. VERİLERİN TOPLANIŞI ve VERİ ÇÖZÜMLEMESİNİN AŞAMALARI	88
4.2. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ.....	92
4.3.BULGULAR.....	122
5. VARGILAR VE SONUÇ.....	126-127
6. KAYNAKÇA.....	128-132
EKLER.....	133-165
EK-A (DENEK METİNLERİ).....	133-163
Metin 1.....	133
Metin 2.....	140
Metin 3.....	146
Metin 4.....	149
Metin 5.....	151
Metin 6.....	153
Metin 7.....	155
Metin 8.....	157
Metin9.....	159
Metin 10.....	162
EK-B	
(SÖZLÜKÇE).....	

....164-165

ÖZET.....
.....166

ABSTRACT.....167

ÖNSÖZ

Otistik,afazik,manik,şizofrenik gibi psikiyatrik hastaların dil kullanımları özellikle insanın dil üretme ve kullanma süreçlerine yönelik bulgular ve vargılar oluşturulmasında dikkate değer bir katkıya sahiptir. Söz konusu bulgular ve vargılar bu süreçlerin olağan durumlarda nasıl işlediğine yönelik betimlemeler yapılırken önemli bir karşılaştırma çerçevesi yaratmaktadır. Sinirdilbilim çalışmalarında da doğal olarak belirtilen karşılaştırmalara ortam yaratacak biçimde psikiyatrik hastaların dil kullanımına yönelik betimlemeler yapılmaktadır. Biz de bu çalışmada şizofreni hastalarının metin üretme, anlatı gerçekleştirme edimlerini metindilbilim verileri doğrultusunda, özellikle de Labov'un sözlü anlatı çözümlemesini temel alarak çözümlenmeye yöneldik .

Bu amaçla, çalışmada, şizofreni tanısı konmuş 10 kişilik bir örneklem grubundan elde edilen sözlü anlatıları içeriksel ve biçimsel açıdan bütüncül olarak çözümlenerek örnek anlatıların Labov'un öne sürdüğü ve anlatının işlevsel bölümleri olarak adlandırdığı yapılanmaya uygun olup olmadığını sorguladık. Çözümlemeyle ulaşılan gözlem, bulgu ve vargıların şizofrenlerde dil kullanımı konusu için bu çalışmanın sınırları kapsamında ölçülebilir, somut dilsel veriler oluşturabilmesini hedefledik.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yüklendikleri yadsınmaz rol nedeniyle gerek konuşma becerilerini gerekse yazma becerilerini büyük ölçüde kaybetmiş şizofrenlere, çalışmam boyunca benden desteğini eksik etmeyen tez danışmanım değerli hocam Prof. Dr. İclâl Ergenç'e, çözümlemelere yaptığı kuramsal katkıdan dolayı Sayın Doç. Dr. Leylâ Subaşı Uzun'a, deneklerle çalışma ortamımı sağlayan GATA Psikiyatri kliniğinden Sayın Prof.Dr.Hamdullah Aydın'a ve Sayın Yrd. Doç.Dr.Özcan Uzun'a teşekkür ederim .

Mayıs 2003

Elçin Esmer

1. GİRİŞ

1.1. TEZİN ADI

Şizofrenlerin sözlü anlatı metinlerinin çözümlenmesi

1.2. TEZİN KONUSU

Şizofreni hastalarının metin üretme, anlatı gerçekleştirme edimleri bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

1.3. TEZİN AMACI

Çalışmanın temel amacı, şizofreni hastalarının metin üretme, anlatı gerçekleştirme edimlerini metindilbilim verileri doğrultusunda, özellikle de Labov'un sözlü anlatı çözümlemesini temel alarak çözümleyerek örnek anlatıların Labov'un öne sürdüğü ve anlatının işlevsel bölümleri olarak adlandırdığı yapılanmaya uygun olup olmadığını sorgulamak ve çözümlemeyle ulaşılabilecek gözlem, bulgu ve vargılarla şizofrenlerin dil kullanımına yönelik olarak bu çalışmanın sınırlamaları kapsamında somut veriler oluşturabilmektir.

1.4. TEZİN ÖNEMİ

İnsana özgü temel özelliklerden biri olan anlatı üretimi ile insanlar kendi fiziksel ve sosyal çevrelerinin zihinsel modellerini oluşturma ve bu çevre içinde oluşan olayları düşünme, tahmin etme, planlama ve açıklama gibi yetenekleri kazanırlar.

Metin dünyası içinde sözlü anlatı metinleri, insanların sosyal söylemi ve kişiler arası ilişkileri için bağlamı oluşturan önemli bir dilsel işlev yüklenmekte ve bu nedenle de bu metinlerin incelenmesi hem metin dünyasına yönelik çalışmalar adına hem de

psikoloji bilimi adına önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın, dil davranışı açısından en ilgi çeken tanı grubu olan şizofreni hastalarının sözlü anlatı metinlerindeki dil kullanımlarından elde edilecek sonuçlarla dilbilim alanında olduğu kadar sinirbilim ve klinik psikoloji alanlarında da şizofren hastaların sağaltımlarına katkıda bulunacak önemli bir veri tabanı oluşturacağı düşünülmektedir.

1.5. TEZİN SINIRLILIKLARI

Bu çalışmanın sınırlılıkları şunlardır :

1. Örneklem grubu gerek birlikte çalışılacak hastalara ulaşmadaki güçlükler gerekse söz konusu hastalığın, hastalarla iletişim kurulmasında yarattığı doğal sınırlılıklardan kaynaklanan veri toplama zorlukları nedeniyle bu çalışma kapsamında GATA Psikiyatri kliniğinde tedavi görmekte olan şizofreni tanısı konmuş on ilaçlı hasta ile sınırlı tutulmuştur. Çalışma doğrudan katılımlı yoğun gözlem ve bire bir görüşme yoluyla yapılmıştır.

2. Bu çalışmada örneklem grubundaki hastaların eğitim düzeylerinin denk olmasına bakılmıştır. Cinsiyet ve yaş ne bağımsız değişken olarak ne de bağımlı değişken olarak çalışmanın hedefleri açısından dikkate alınmamıştır.

1.6. TEZİN VERİ TABANI ve YÖNTEMİ

Bu çalışmada 1.5'te belirtildiği gibi, kuramsal çalışma tamamlandıktan sonra, veri toplama yöntemi uygulanarak, GATA Psikiyatri kliniğinde tedavi gören şizofreni tanısı konmuş on ilaçlı hastanın oluşturduğu örneklem grubundan veriler toplanmıştır.

Anlatı yapısının nasıl oluşturulduğunu görebilmek için anlatıların eksiksiz bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Bu yüzden verinin toplanması özenle gerçekleştirilmiştir. Verinin toplanması sırasında ilk olarak örneklem grubundaki anlatıcılara başlarından geçen

bir olayı o andaki yoğunluğuyla aktarabilmeleri amacıyla 4.1'de ayrıntılı bir biçimde görülebileceği gibi, kimi sorular yöneltilmiştir. Deneklerden elde edilen veriler teybe kaydedilmiştir. Daha sonra kaydedilen veriler yazıya aktarılmıştır.

Örneklemeden elde edilen veri, aşağıdaki sorular çerçevesinde gözlemlenmiş ve dilbilimin ilgili kuramsal çerçeveleri doğrultusunda bulgu ve vargılar ortaya konulmuştur :

1. Deneklerden elde edilen örnek anlatılarda, anlatı metnin prototipik yapısı kurulabilmekte midir ?

2. Bu prototipik yapıda olası ve beklenen eksiltmelerin dışında eksiklik olarak tanımlanabilecek görünüm var mıdır ?

3. İzlekte odaklanma ve / veya odaklanamama belirgin bir özellik midir ?

Bu çalışmanın birinci bölümü, çalışmaya giriş niteliğinde olup adı, konusu, amacı, önemi, sınırlılıkları, veri tabanı ve yönteminin sunulduğu bölümdür.

İkinci bölümde çalışma alanının kapsamı ve doğrultularını oluşturan, alanlararası yaklaşım ve sinirdilbilim'in çalışma alanı, dilin beyindeki organizasyonu ve dil sisteminin işleyişi, şizofreni, şizofreninin nedenleri, şizofreni belirtilerinin beyinde konumlandırılmasına yönelik çalışmalar, şizofrenik mantık ve psikanalitik görüş ile şizofrenlerde dil kullanımı üzerinde ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Üçüncü bölüm kavramsal çerçeve niteliğinde olup, çözümlemede kullanılacak kuramsal çerçeveye ilişkin kavramlar genel hatlarıyla tanıtılmaktadır. Söz konusu kavramlar şunlardır: Metindilbilim ve çalışma alanı, metinler ve anlam yaratma, metin üretiminin genel evreleri, *merkezleme kuramı* (Centering Theory), anlatı, anlatı türleri ve W.Labov'un anlatı çözümlemesine yaklaşımı

Dördüncü bölümde verilerin toplanişı ve veri çözümlemesinin aşamaları hakkında genel bilgi verilmektedir.

Ardından, Labov'un anlatı çözümleme yöntemi doğrultusunda çalışmanın veri tabanında bulunan 10 adet öykü çözümlenmektedir. Daha sonra da örneklem grubunun sunduğu sözlü anlatı metinlerinin çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

Beşinci bölümde örneklem grubunun sunduğu sözlü anlatı metinlerinin çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgulara dayanılarak bu çalışmanın vargıları ortaya konulmaktadır.

2. ÇALIŞMA ALANININ KAPSAMI ve DOĞRULTULARI

2.1. ALANLARARASI YAKLAŞIM¹ ve SİNİRDİLBİLİM'in

ÇALIŞMA ALANI

Doğanın bilinen en karmaşık nesnesi ve olayı insan beyni ve insanın bilişsel süreçleridir, daha da karmaşık olanı ise bunların ilişkisi ve uyumudur. Asırlar boyunca beden ve dolayısıyla beyin, doğa bilimleri kapsamında ele alınmış; bu iki öge, canlı varlıkların yapı ve süreçleriyle ilgilenen temel biyolojik bilimlerin, madde ve enerji konularıyla ilgilenen fiziksel bilimlerin, tıp gibi uygulamalı bilimlerin araştırma konusu olmuştur. Zihin ise, canlıların davranışlarıyla ilgilenen davranış bilimlerinin, psikolojinin uğraş konusu olagelmıştır. Gelenekler ve alışkanlık, bu dalların her birinin (biyolojik veya fiziksel karşı davranışsal veya psikolojik) kendi içinde kapalı olarak çalışmasına yol açmıştır. Diğer yandan çağdaş bilim dünyasının kabul ettiği bir husus, mevcut bilim dallarının, tek başlarına, beyni, bilişsel süreçleri ve özellikle de bu iki ögenin ilişkisini ve uyumunu anlayabilmede yetersiz kaldığıdır. Çağdaş bilimsel veriler, ilk olarak Rene Descartes tarafından sistematik olarak öne sürülmüş olan psikofiziksel etkileşim modelini desteklemektedir. Aynı veriler beyin ve bilişsel süreçler konusunda elde edilen bilgilerin ve kullanılan yaklaşım ve tekniklerin entegre bir şekilde ele alınması gerektiğini açıkça göstermektedir (bkz.Başar,2000).

Artık, problemlerin etkili ve kapsamlı çözümüne ancak ekip çalışması ile varılabileceği gerçeği pek çok bilim çevresinde kabul edilmiştir. Alanlararası yaklaşım 'Beyin Onyılı' olarak ilan edilen 1990-2000 yıllarının başta gelen bilimsel sloganı olmuştur. Bu yaklaşım, bilim ve teknoloji politikalarının mihenk taşı oluşturmuştur.

¹ Birden fazla alanın birlikteliği sonucu ortaya çıkan disiplinlerarası yaklaşım.

Alanlararası yaklaşım altında, beyin sadece belirli tıp dallarının, bilişsel süreçler ise davranış bilimlerinin tekelinde olmaktan çıkarılmıştır. Beyin, bilişsel süreçler, bunların ilişkisi ve birleşimine yönelik araştırma ve açıklamalarda, aralarında davranış bilimlerinin de bulunduğu fizyoloji, biyofizik, biyokimya, dilbilim gibi temel bilim dallarının, sinirbilim, nöroradyoloji ve psikiyatri gibi klinik bilimlerin, bilişsel psikofizyoloji ve nöropsikoloji gibi kendileri alanlararası olan bilim dallarının ve istatistik, biyomedikal mühendislik, elektrik ve elektronik mühendisliği gibi teknik ve uygulamalı bilim dallarının ve ayrıca da nörofelsefenin bilgi birikimi, yaklaşım ve teknikleri bir arada kullanılmaya başlanmıştır.

Yukarıda bahsedilen alanlararası çalışma alanları arasında bulunan dilbilim ve sinirbilimin birlikteliği sonucunda oluşan sinirdilbilim altalanı; sinirbilimsel bulgular ışığında beyindeki dili, nöropsikoloji ve psikofizyoloji verileri ışığında insan diliyle beynin işleyişi arasındaki ilişkiyi, beyin hasarları sonucu ortaya çıkan söz yitimlerinin sağaltımını kendisine konu edinerek, dil sisteminin işleyişini ortaya koymaya çalışmaktadır (bkz. Tanrıdağ, 1993:29-30 / Ergenç,1999:1/ Ergenç,2000:114).

Yine Tanrıdağ (1993:30) sinirdilbilimin, dili evrimsel, tarihsel, sosyal ve yapısal yönlerden inceleyen dilbilimden ve beyin hasarı sonucu ortaya çıkan dil bozukluklarını inceleyen afazyolojiden farklı olduğunu, dilin beyinde nasıl geliştiğini ve diğer bilişsel işlevlerle ilişkilerini incelediğini; Sinirdilbilimin gelişmesi sayesinde dilin temel yapısal elemanları olan görevsel sesbilim, dilbilgisi ve anlambilimle ilgili olan beyin alanlarının tanımlanabildiğini ve buna ek olarak, sinirdilbilim sayesinde kültürel evrimle beyindeki dil organizasyonunun gelişmişlik düzeyi arasında paralellikler kurmanın da mümkün olduğunu dile getirmiştir.

Sinirbilim ve sinirdilbilim dallarında son yıllarda birçok şey açığa kavuşmuş olmasına rağmen, henüz cevabı verilemeyen -özellikle de dilbilim açısından- bir çok soru vardır. Örneğin; aşağıdaki gibi sorular henüz tam olarak cevaplanmış değildir. Beynin hangi özel

bölümü sesleri bir araya getirerek heceleri oluşturuyor. Adlar ile eylemler beyinde farklı yerlerde mi depolanıyorlar. Nöronlar bu bilgileri nasıl şifreliyorlar veya deşifre ediyorlar? Sözdizimsel olarak soldan sağa doğru yazılan dilleri (ingilizce vb) okuyan kişilerle; sağdan sola yazılan dilleri (İbranice ve Arapça vb.) okuyan kişiler arasında düşünce boyutunda farklılık var mıdır? ; ya da çeşitli sembollerle yazılan dillerin (Çince, Japonca gibi) okunuşunda kişide düşünce boyutu farklılığı nedir? Şayet disleksiyseniz beyniniz okuma sorunu bulunmayan herhangi birinin beyninden farklı mıdır? İki dil biliyorsanız bu dillerden biri beyninizin bir bölümünde, diğeri başka bir bölümünde mi yerleşmiştir? Dilimiz beynimizin gerçekten de sol yarımküresinde mi bulunmaktadır?.

Tüm bu soruları çoğaltabilmek mümkündür. Bu ve bunun gibi bir çok soru ve soruna cevap sinirdilbilim alanındaki araştırmalarda saklıdır.

2.2. DİLİN BEYİNDEKİ ORGANİZASYONU VE DİL SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİ

Canlı türlerinin davranış ve işlevlerinin çeşitliliği ve karmaşıklık düzeyleri, herşeyden önce onların sinir sistemlerinin gelişmişlik düzeyiyle doğru orantılıdır. Sinir sistemi gelişimine embriyolojik açıdan bakıldığında; bir refleks yanıt olarak ele alındığında tek hücreli canlı bile, uyarana yanıtız kalmamaktadır. Çok hücrelilere gelindiğinde de benzer bir model bulunmakla birlikte, artık dış dünya ile teması yöneten, farklılaşmaya başlamış hücre gruplarına rastlanmaktadır. Oluşum sürecinde tek hücreliden çok hücreli canlılara geçildiğinde işlevsel organizasyonlar, özelleşme, işleve göre duyarlılık gelişimi de başlamıştır.

Sinir sisteminin gelişimi içinde beynin ayrı bir bölüm olarak belirlediği canlılarda, beynin gelişmişliğinin en önemli göstergeleri, *üst bilişsel işlevler* (cognitive function) adını verdiğimiz soyutlama, dikkat, sonuç çıkarma,

düşünce ve algının duygularla uyumu, karar verme, öğrenme ve dildir. Bu işlevlerin ortaya konmasının olmazsa olmaz koşullu temel alt yapısı, insan beyninin biyolojik kapasiteleridir. Bu kapasitelerin diğer canlılarınkinden en önemli farkı biçim, ağırlık ya da nöron sayısı değil, beynin tüm bölgelerini birbirine bağlayan nöron ağlarıdır (bkz.Ergenç,2000: 119).

Sinir sistemi içinde yer alan farklı şekil ve büyüklükteki nöronlar, birbirleri ile iletişimi sinir impulsları ile sağlarlar. Bu hücrelerin bazıları, vücudun dış bazıları iç çevresinden gelen duyuşal sinyalleri almak için özelleşmiştir. Bu gelen bilgiler, medulla, spinalis veya beyinde işlenir. Sinir sisteminin en önemli görevlerinden biri, gelen bilgileri uygun davranışlar yaratacak şekilde işlemektir. Bilginin işlenmesi, nöronal devrelerdeki hücreler arası iletişime bağlıdır. Bu mekanizmanın gerçekleşmesi için hem elektriksel hem de kimyasal değişikliklere gereksinim vardır. Bilginin işlenmesi, sinaptik iletim mekanizmasının yer aldığı nöron havuzlarında gerçekleşir. Nöron havuzlarına gelen bilgiler, konverjansa, diverjansa uğrayabilir, fasilite veya inhibe olabilir, ya da geri besleme devreleri ile osilasyon gösterebilirler. Bilgilerin işlenmesi sonucunda komutlar, kas veya bezlere giderek bunların gerekli işlevlerini yerine getirmelerini sağlar. Bu işlevler asıl olarak vücut kısımlarının kontrol ve koordinasyonunda ve homeostazisin sağlanmasında görev alırlar (bkz. Özesmi /Süer/Görgülü, 2000:1)

Ortalama her sinir hücresi bin kadar sinaps oluşturur ama bazıları beşbin, altıbin sinapsa kadar çıkar. Kortekste ya da çekirdeklerdeki birkaç sinir hücresi rastgele alınıp incelendiğinde, her birinin yalnızca diğer birkaç sinir hücresiyle bağlantıda olduğu, birçoğuyla ise hiç ilişkisinin bulunmadığı görülür. Aslında çoğu sinir hücresi çok uzaklarında olmayan, korteks bölgelerinin görece yerel devreleri içindeki sinir hücreleriyle temastadır. Diğerleriye, aksonları beyinde birkaç milimetre, hatta santimetre uzağa gitse

bile, yine görece az sayıda sinir hücresiyle ilişki kurarlar. Bu düzenlemenin başlıca sonuçları şunlardır: 1) Sinir hücrelerinin ne yaptığı, ait oldukları yakındaki sinir hücresi topluluğuna bağlıdır; 2) Sistemlerin ne yaptığı, birbirlerine bağlı toplulukların mimarisi içinde, toplulukların diğer toplulukları nasıl etkilediklerine bağlıdır; 3) Her bir topluluğun ait olduğu sistemin işlevine katkısının ne olduğu, sistem içindeki yerine bağlıdır. Diğer bir deyişle beyin uzmanlaşması, seyrek bağlantılı sinir hücresi topluluklarının geniş ölçekli bir sistemde işgal ettikleri yerin bir sonucudur (bkz. Ergenç,2000:116).

Kısacası beyin, sistemlerin bir süper sistemidir. Her sistem, korteksaltı çekirdekler ve küçük ama mikroskopik korteks alanlarının karmaşık ve karşılıklı bağlantılarından oluşur; bunlar mikroskopik yerel devrelerden, yerel devreler de sinir hücrelerinden oluşur ve hepsi sinaplarla bağlantılıdır (bkz.Ergenç,2000²:116).

Ergenç (2000:113)'e göre, insanın bir anlamda ayrıcalık belgesi sayılan, fizyolojik, biyolojik ve sosyal bir sürecin sonucu sonu ortaya çıkan dilin, beynin işleyişiyle olan bağlantısını üç bölümde açıklamak gerekir. Birincisi, bugüne kadar özellikle sinirbilim ve fizyoloji alanlarındaki çalışmalardan elde edilen bulgular yardımıyla dilin gerçekleşmesinde beynin hangi bölümlerinin daha etkili olduğunun belirlenmesi; ikincisi, dilbilimcilerin bakışıyla dil sisteminin kendi içindeki işleyişi; üçüncüsü de bireyin kullanımında ortaya çıkan somut eylemin, yani konuşmanın görünümü ve özellikleridir.

Nöropsikolojik açıdan dil, uzun bir sosyal gelişme sürecinde yaratılan kodlar sistemidir. Bu sistem sesbilimsel, biçimbilimsel, anlambilimsel ve sözdizimsel düzlemlerden oluşmaktadır. Dil, bütün bu düzlemlerin etkin kullanımı ve beynin tümünün katılımıyla ortaya konur. Psikofizyolojik açıdan ise dilin kazanılması ve ortaya konması, beyindeki aktif oluşumlara bağlıdır. Eğer sinir sistemi içinde bu işlev için yüksek derecede özelleşmiş ve aynı zamanda esneklik kazanmış fizyolojik bir ön hazırlık yoksa dilin, ne kazanılması ne de

² Ergenç'in bu bilgiyi alıntılacağı yer: Damasio,A.R.1999Descates'in Yanılgısı (çev.B.Atlamaz).Varlık/Bilim

kullanılması olasıdır (bkz. Ergenç, 2000: 113).

Sinirbilimsel bulgular ışığında beyindeki dil çalışmalarına baktığımızda, dil işlevlerinin beyindeki oluşumuyla ilgili ilk görüşlerin 19.yy in başlarında Viyana' lı doktor Franz Joseph Gall (1758-1828) tarafından ortaya atıldığını görüyoruz. Gall, çoğu deneysel gözlemlere dayanan düşüncelerini yansıtabilmek amacıyla dil ve diğer entelektüel fonksiyonların kafatası üzerinde konumlanışını sunmuş ve beynin ön bölümlerinin dille ilgili olabileceğini söylemiştir (bkz.Ergenç,2000:114/ Tanrıdağ,1993: 7).

Gall insan zihniyle çok ilgilenmekte, fakat zihnin cerrahi müdahaleyle incelenemeyecek kadar hassas olduğunu da düşünmekteydi. Geliştirdiği kurama göre, ölü insanların kafataslarını incelenerek bunların o kişilere ait olduğu öne sürülen karakterlerle nasıl uyduğu görülebilecek, belki de karakterin belirli yönlerine karşılık gelen fiziksel bir özelliği tespit edilebilecekti. Gall, çözümlenmelerinde düzenek olarak kafatasına geçirilen bir tür şapka kullanarak "kafatasının yüzeyindeki tümsekler" i inceledi ve insanda yirmi yedi farklı karakter özelliği olduğu sonucuna vardı. Gall'ın meslektaşlarından Johann Caspar Spurzheim, bu yöntemi ve altında yatan felsefeyi açıklamak için Yunanca bir terim olan ve "zihin incelenmesi" anlamına gelen frenoloji sözcüğünü ortaya attı. Bu, beyne yeni bir bakış açısı kazandırdı ve tarafsız ölçümlere dayandığı için gerçek bir bilimin tüm görkemine sahipti, bu sayede çağının ruhunu çabucak yakaladı (bkz.Greenfield, 2000:17).

Dilin, beynin iki yarımküresinden biriyle daha yakından ilgili olduğu düşüncesi ise ilk kez Marc Dax tarafından ortaya atılmıştır. 1836 yılında yayımlanan yapıtında Dax bütün sol yarıküre hastalıklarının sözcük belleğini etkilemeyeceğini, fakat bellek bir beyin rahatsızlığı sonucu etkilenmişse, nedenin sol yarıkürede aranması gerektiğini söylemiştir (bkz. Ergenç,2000³:114)

Konuşma eyleminin gerçekleşmesinin, beynin sol yarıküresinde, belirli bir bölgedeki

³ Ergenç'in bu bilgiyi alıntılacağı yer : Özeren,A.1996 Afaziyoloji . Adana

hasar sonucu ortadan kalktığını ilk kez 1861 yılında Fransa'da, nöroanatomist ve antropolog Paul Broca, patolojik incelemeler sonucu ortaya koymuştur. Broca, vücutlarının sağ tarafına felç gelmiş ve konuşulanları anladıkları halde konuşamayan hastalarının otopsilerinde bulunduğu ve beynin sol yarıkürsünde frontal lobda yer alan lezyonları, konuşmanın kaybindan sorumlu tutmuş ve bu durumu “ Afemi” olarak adlandırmıştır. Afemi dilin heceleme yeteneğinin kaybı

demektir. Bazı frenoloji büstlerinde dil merkezi, sol göz oyuğunun alt kısmında gösteriliyordu. Broca'nın çalışmaları sonucunda beyinde hasar gören bölgenin, frenolojinin öngördüğünden tamamen farklı olduğu anlaşılmış ve frenoloji bu tür kuşkuya yer bırakmayan klinik gözlemlerle uyuşmadığı için çekiciliğini yitirmeye başlamıştır. Nörologlar bundan sonra Broca afazisi ya da expressive afazi üzerinde çalışmaya başlamışlar ve bu şekilde dil problemleriyle karşılaştıklarında motor stripin önünde bulunan sol yarı küredeki frontal lobun aşağı arka kısmını Broca alanı olarak adlandırdılar. Broca'nın hastalarındaki dil probleminin yalnızca konuşma ile sınırlı olmayıp, okuma, yazma, adlandırmayı da içerdiği anlaşıldığında 1874'te Trousseau afazi terimini önermiştir. Bu terim halen, beyindeki bir lezyona bağlı olarak sözlü ve yazılı dil kullanımı yeteneğinin tam ya da kısmen yitirildiği durumlar için kullanılmaktadır (bkz. Tanrıdağ,1993:7-8).

1874'te Alman nöroloğu Wernicke farklı dil problemleri olan hastalarla yapmış olduğu çalışmaları sonucunda, Broca'nın hastalarından farklı özelliklere sahip olgular tanımlar ve sinirbilimde sensoryel afazi kavramının doğmasına neden olur. Bu hastalar aşırı bir şekilde akıcı konuşmalarına rağmen anlamı olmayan sözcükler kullanıyorlardı ve duyularında herhangi bir problem olmamasına rağmen duydukları sözcük dizimlerini anlamıyorlardı. Bu hastalar önce Wernicke afazi hastaları daha sonra da receptive afazi hastaları olarak adlandırıldılar. Nörologlara göre dil duyulan veya okunulan şeyin transferiyle ilgilidir. Wernicke alanı şifreyi çözmekte, Broca alanı konuşmanın çıktısını sağlamaktadır

(bkz.Ergenç,2000:114/Tanrıdağ,1993-8).

Konuşmaları akıcı ve engelsiz ancak karmakarışık ve anlaşılmaz, anlamları da önemli derecede bozulmuş hastaların otopsiplerinde Wernicke, lezyonların sol yarımkürenin temporal (şakak) lobunun üst ve arka tarafında konumlandığını belirlemiştir. Bu bölge Brodmann'ın 22. kortikal alanına uyar ve o zamandan beri Wernicke alanı olarak adlandırılmaktadır. Broca ve Wernicke alanları arasında yer alan ve yineleme işlevinden sorumlu kabul edilen arkuat fasikülüs liflerini ilk olarak tanımlayan yine Wernicke'dir (bkz.Ergenç, 2000:114 / Tanrıdağ,1993:37)

1890'lara gelindiğinde afazi terimi yaygınlaşmış, konuşmanın ortaya konması, duyarak anlama ve yineleme işlevlerinin beynin hangi bölümleriyle ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Bu üç işlev de bir tek yarımküre tarafından öncelikli olarak ortaya konulmakta ve yarımküre içi özel alanlar bu işlevlerden sorumlu olmaktadır. Dejerine (1849-1917), okuduğunu anlama ve yazı yazma bozukluğu gösteren fakat diğer dil işlevlerinin etkilenmediği hastalar üzerindeki incelemelerden yola çıkarak okuma ve yazma işlevlerinin angüler girüs bölgesinde konumlandığını göstermiştir (bkz. Ergenç,2000:115/Tanrıdağ,1993:8).

Tarihsel süreç içinde, beynin sol yarımküresindeki üç kortikal alanın (Broca alanı, Wernicke alanı ve Angüler girüs) ve bu alanlar arasındaki bağlantıların dilin gerçekleşmesinde önemli rol oynadığı ortaya konmuştur. Ancak dil yalnızca bu üç alanla sınırlı olmayacak denli karmaşık bir yapıya sahiptir (bkz.Ergenç,2000:116).

1900'lerin başına kadar yüksek serebral işlevlerin beyindeki konumlanması ile ilgili çok güçlü kanıtlar ortaya konmuştur. Ancak bu işlevlerin beyindeki konumlanışına karşı olanların eleştirileri de başından beri artarak sürmüştür. Serebral işlevlerin beyindeki konumlanışına karşı olan düşüncenin temelinde, dil işlevleri gibi diğer serebral işlevlerden daha karmaşık olan işlevlerin, sınırlı beyin alanları tarafından ortaya konamayacağı düşüncesi yatmaktaydı.

Örneğin, Jackson(1835-1911) dilin hazırlanmasının birçok ara aşamadan geçen karmaşık bir oluşum olduğunu ve bundan dolayı da belirli beyin alanlarıyla sınırlı tutulamayacağını söyler. Pierre Marie (1843-1940)'ye göre afazinin ortaya çıkabilmesi için hasarların mutlaka Wernicke alanını etkilemiş olması gerekmektedir. Henry Head (1861-1940) afazileri, anatomik alanlara göre değil, dilin çıkış özelliklerine göre sınıflandırmayı önermiştir. Kurt Goldstein (1878-1965), afazilerde sınırlı ve sadece kortikal konumlanışa karşı çıkararak kortikal alanlar arasındaki bağlantı yollarındaki hasarların da değişik türden afazilere yol açabileceğini öne sürmüştür (bkz.Ergenç,2000: 115/Tanrıdağ,1993:9).

Bugün sinirbilimdeki genel inanç dil de dahil olmak üzere, insana özgü tüm işlevlerin gerçekleşmesinin tek bir merkezle bağlantılı olmamasıdır. Beynin her iki yarımküresinin işlevleri farklılaşmış gibi görünse de işleyişte birbirlerini tamamlamaktadırlar. Uzun yıllar dilin, yalnızca beynin sol yarımkürenin bir işlevi olduğu varsayılmışsa da dil sisteminin bütünü ve konuşma eyleminin gerçekleşmesi ayrıntılı olarak incelendiğinde, sağ yarımkürenin de bu işlevin yerine getirilmesinde çok büyük rol üstlendiği belirlenmiştir. Sol yarımkürenin baskın olduğu insanlarda bile sağ yarımküre, ilk bilginin işlenmesinde, konuşmanın en önemli öğelerinden olan bürün dizgesinin kodlanması ve çözümlenmesinde, yeni imgelerin oluşturulmasında, jest ve mimiklerin anlamlandırmasında, olayların bütün olarak algılanmasında baskın konumdadır (bkz.Ergenç,2000: 120).

Shedlack ve diğerleri, sol yarımkürenin baskınlığına dair eğilimin beynin çeşitli işlem bölümlerini koordine edecek ve düzenleyecek karmaşık engelleyici mekanizmalara olan ihtiyaçtan kaynaklandığını öne sürmüştür. Dennette ise bu çeşitli işlem birimlerinden elde edilen çıktının yorumcusu veya birleştiricisi olan özel bir beyin sisteminin olmadığını ortak çıktıyı bu birimlerin arasındaki ilişkinin ürettiğini söylemiştir (bkz.Hallford,1997:2).

Beyinlerinin farklı bölümleri hasara uğramış kişilerle yapılan çalışmalar da bu görüşleri desteklemektedir. Örneğin, Ellis, Miller ve Sin, nesnelere adlarını tanımlayabilen ve yazabilen ancak okuyamayan kişileri; Goodwin ve Carmaza ise sözcükleri sözel olarak tanımlayan ve telafuz edebilen ancak onları yazamayan kişilerle çalışmışlar ve konuşma

üretimini destekleyen alt sistemlerin beynin hangi bölümleriyle ilişkili olduğunu belirlenmesi ve tanımlanmasının ayrı bir işlem modelini desteklediğini öne sürmüşlerdir. Fried, Ojemann ve Fetz, Broca alanı ve Wernicke alanındaki etkinliklerin eş zamanlı olduğunu, bu alanlar arasındaki iletişimde çift yönlü etkileşimsel ve seri bir işlemde daha çok paralel bir işlemin kullanıldığını belirtmişlerdir. Howard ve diğerleri, *positron emission tomografi* (Pet) kullanarak çeşitli dil işlemleri esnasında etkin olan beynin farklı bölümlerini fiziksel olarak tanımlamış ve farklı alanların sözcüklerin duyusal ve görsel olarak tanımlanmasından sorumlu olduğunu ve sözcüğün kavranmasından ve üretilmesinden ise farklı alanların sorumlu olduğunu belirlemiştir. Benzer bir biçimde beyni uyaran N400 duyumsal ölçümlerde bağdaşık ve tutarlı tümcelerin işlemi esnasında farklı beyin bölümlerinin etkin olduğunu göstermektedir. Ross, Edmosson ve Chan, *inferior frontoparietal* hasara sahip hastaların konuşma dilinin hissel içeriğinin belirlenmesinde başarısız olduklarını dile getirmiştir. Bütün bunlar dil işlevinin beyinde genel olarak düşünülen daha yaygın bir etkinlik olduğunu göstermektedir (bkz.Hallford,1997:2).

Günümüzde yüksek serebral işlevlerin beyindeki konumlanışı üzerindeki tartışmalar sinirbilimin yanı sıra dilbilim alanında sürmektedir. Dilbilim alanında modüler yaklaşım ve holistik yaklaşım adı altında iki görüş göze çarpmaktadır. Modüler yaklaşıma göre beyin en yetkin ürünü olan dil, beyindeki diğer bilgi sistemlerinden ayrı olarak bilişsel düzlemde çalışan ve modüler karakterli bir sistemdir. Holistik yaklaşıma göre ise dil, genel bilişsel ilkelerin bir alt dalıdır ve dil becerisiyle genel bilişsel beceriler birbirinden ayrılamaz. Modüler yaklaşım, sürdürülmekte olan son çalışmaların verileri ışığında daha kabul edilebilir bir konuma geçmiştir(bkz.Ergenç,2000⁴: 115).

Damasio'nun beynin işleyişi için söylediği "sistemlerin sistemi" tanımlamasına benzer bir tanımlama 20.y.y. başlarında, Dilbilimin kurucusu sayılan İsviçre'li bilim insanı Ferdinand de Saussure tarafından dilin işleyişiyle ilgili olarak yapılmıştır. F. de Saussure dilin bir sözcükler

⁴ Ergenç'in bu bilgiyi alıntılacağı yer : Scharwz,M.1992. Einführung in die kognitive Linguistik,Tubingen

yığını olmadığını, ses, bürün, biçim, sözdizimi, anlam gibi kendi içinde özerk olan sistemlerin diğer sistemlerle bağlantılı olarak işlemeyle ortaya çıkan bir büyük sistem olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra dilin bireyüstü soyut ve bireyin kullanımındaki somut yönünün olduğuna işaret etmiş ve dilbilimin asıl konusunun soyut olan dil işleyişini ortaya koymak olduğunu söylemiştir.

1960'lı yılların ortalarında, üretici-dönüşümsel dilbilim kuramının yaratıcısı olarak görülen Noam Chomsky, dilin, beynin aynası olduğunu ve kapsamlı dil çalışmaları ile insan beynin dili nasıl ürettiği ve işlediğinin daha iyi anlaşılacağını söylemiştir. Chomsky'e göre, her insan bir dil yetisiyle, yani bir dili edinebilme ve kullanabilme yetisiyle doğmaktadır ve insan dili ancak kullanıcının zihninde işleyen karmaşık ilkeler aracılığıyla açıklanabilir (bkz.Ergenç,1999: 7/Ergenç,2000:120).

Yine Chomsky, dilde bir yeniden yaratının söz konusu olduğunu ve bu sayede insanların, kendi anadillerinde oluşturulmuş sonsuz sayıda tümceyi anlayabildiklerini ve üretebildiklerini; bunun yanı sıra daha önce hiç duymadıkları ya da söylemedikleri türden tümceleri anlamakta da güçlük çekmediklerini dile getirmiştir.

Kullanma becerisine sahip olduğumuz tümcelerin sayısı, beynimizde bunların tamamını depolayamayacak kadar çoktur. İnsan beyninde 10 milyar kadar nöron olduğu düşünülürse aşağı yukarı nöron başına 1 milyar tümce düşmektedir (bkz. Ergenç,2000:121).

Dil de dahil olmak üzere yaşama özgü tüm imgeler fotokopi biçiminde bellekte tutulmamakta, o imgeyi oluşturan özellikler yalnızca, nöronlar aracılığıyla saklanmakta ve anımsama, kullanma söz konusu olduğunda bir "yeniden yaratı" söz konusu olmaktadır. Dilde sonsuz sayıda tümce üretme özelliği de beynin bu işlevinin bir sonucudur (bkz.Damasio,1999:108-112/Ergenç,2000:121).

Üretici-dönüşümsel dilbilim kuramı, her dil kullanıcısının beyninde doğuştan depolanmış olarak bulunan ve dil kurallarını içeren bir zihinsel dilbilgisinin ya da evrensel

dilbilgisinin varlığından söz eder. Bu doğuştan gelen zihinsel dilbilgisinin işleyişinin, neden doğum anında hemen başlamadığını araştırmacılar, *Genetik Hipotezi* olarak adlandırdıkları bir savla açıklamaktadırlar. Genetik Hipotezine göre dil edinim süreci ancak, destekleyici beyin yapıları tamamlandığında ortaya çıkabilir. Yeni doğmuş bir bebeğin beyinde, nöronları birbirine karşı elektriksel olarak yalıtımlayacak miyelin kapsülleri henüz tam olarak gelişmemiştir. Ayrıca vücudun değişik bölümlerinin fiziksel gelişimi de önceden, az çok kestirilebilir bir zamanlama izler. Dile ilişkin doğuştan gelme bilgiyi destekleyen özel beyin yapılarının gelişimi de bunlarla paralellik göstermektedir. Dil edinimi, çevreden gelen bilginin edilgen bir biçimde süzülüp alınması değildir. Bu süreçte, çevreden gelen bilgilerin anlamlandırılması için, beyindeki bilinçdışı ilkeler etkin biçimde yapılandırılmaktadır. Bu ilkeler, girdinin yalnızca papağan gibi yinelenmesini değil, yeni yollardan kullanılmasını sağlar (bkz. Ergenç,1999:8 /Ergenç,2000:121/Jackendoff,1994:11-19).

Chomsky 1965 yılında yayımlanan *Aspects of The Theory of Syntax* adlı çalışmasında dilin üç bileşeninden söz etmektedir. Bunlar sesbilimsel, sözdizimsel ve anlambilimsel bileşenlerdir. Dilin düzenlenişinde, düşünce ile somuta dökülmüş ses arasında bu söz konusu aşamalar bulunmaktadır (bkz.Ergenç,2000:121/Uzun,N.E.2000:55-56).

Dil sözcüklere, sözcükler de düzenli bir biçimde seslemlere ve tek tek konuşma seslerine bölünebilmektedir. Dilin sesbilimsel yapısı, bu sesler dizgesinin kodlanmasıdır. Konuşurken, kişinin zihninde bulunan sesbilimsel yapı ses yolu düzenlemelerinin bir dizgesini belirler ve beyin de bu dizgeyi ses yolu kaslarına nasıl davranmaları gerektiğini söyleyen talimatlara dönüştürür. Konuşulana duyarken de beyin, işitsel sınırlardan gelen sürekli ve içice verileri, bu türden bir ses yolu konumları dizgesine dönüştürür (bkz.Ergenç,2000:122).

Ergenç (2000:122)'de beynin bu düzenlemeleri nasıl belirlediği ve bellekte

depoladığı sorusunun yanıtının, 1920'li yıllarda Trubetzkoy ve Jacobson tarafından geliştirilen görevsel sesbilim kuramının temel kavramlarında bulunacağı söylenmiştir. Konuşma sesleri beyinde, ayırıcı özellikler olarak adlandırılan daha özel birimler olarak depolanırlar. Ayırıcı özellikler yoluyla elde edilen sesler arası ilişkiler, söyleyişin işleyiş düzenini de açıklar. Konuşma seslerinin özellikleri, ayırıcı özelliklerin yanı sıra, sesbilimsel bileşenin işleyişinde, beynin sağ yarıkürsünde organize olduğu belirlenmiş prosodi dizgesi de oldukça önemli bir işlev yüklenmiş durumdadır . Beynin, konuşma seslerini algılama süreci de oldukça karmaşık görünmektedir. İşitsel girdi, seslerin tek tek sesletilmesi biçiminde olmamaktadır. Beynin ses kodlarını çözümlendiği bölgede hem seslerin hem de sözcüklerin arasındaki sınır belirlenmekte, yavaş ve hızlı konuşma, alçak bir ses tonuyla ya da fısıldar gibi çıkarılan konuşma sesleri de algılanabilmektedir. İşitsel algı süreci, akustik belirtkeleri, üç ayrı ama aynı anda oluşan öğeye dönüşecek biçimde çözümler: Kim konuşuyor (sesin algılanması), konuşmacı ne diyor (dilin algılanması) ve nasıl söyleniyor (konuşmacının ses tonu ya da duygusal etki). Bu öğelerden her biri, beynin ayrı bir modülü tarafından çözümlenmekte ve sonra birleştirilerek anlamlandırma sürecine dönüştürmektedir (bkz.Ergenç,2000: 122).

Sesletilip anlaşılabilen sözcüklerin uygun dizilişlere sokulabilmesini bir diğer ifade ile tümceler ve tümcecikler olarak birleştirilmesini sağlayan dilin sözdizimsel bileşeni, sestem anlama giden yoldaki aşamadır. Ancak her iki bileşenden de farklı bir işleyişe sahiptir. Üretici-dönüşümsel dilbilim çalışmaları, yüzey yapıda farklılık gösteriyor olmalarına karşın, derin yapıda beynin işleyişine uygun bir evrensel dilbilgisinin kurallarını, öbeklemeler ve dönüşümler yoluyla açıklamaya çalışmaktadır. İnsan beyinde var olan ve doğuştan hazırlandığı savlanan zihinsel dilbilgisi ya da evrensel dilbilgisi, dili edinme sürecini harekete geçiren sözdizimsel yapının önemli bir iskeletini çocuğa sağlamaktadır (bkz.Ergenç,2000:122-123/Uzun,N.E.2000:13).

Ergenç (2000:123), sesbilimsel yapı için söz konusu olanın evrensel dilbilgisinde olduğu gibi, bunu tüm insan dilleri için mevcut olan olası birimler birikimi ve ilişkilerin evrensel koşulu ve öğrenmekte olan kişinin, olanaklar arasında yolunu bulmasına yardımcı olan bir tür bilgisayar menüsü olarak düşünmek gerektiği görüşünü savunmaktadır .

2.3. ŞİZOFRENİ

Uzun yıllar bir ruh hastalığı olarak kabul gören ancak, son yıllarda yapılan çalışmalarla nedeni beyne dayandırılarak, biyolojik ve fizyolojik bulgularla tanımlanmaya çalışılan şizofreni, genç yaşta başlayan, insanın kişiler arası ilişkilerinden ve gerçeklerden uzaklaşarak, kendine özgü bir içe kapanım dünyasında yaşadığı; düşünüş,duyuş ve davranışlarında önemli bozuklukların görüldüğü bir bozukluktur (bkz. Fromm:1982:218).

Bugün şizofreni olarak adlandırdığımız ruhsal bozukluğun belirtilerini konu alan ilk metinler M.Ö. 15. yüzyıla kadar uzanır. Ancak bunlar netlikten uzak ve çok genel tanımlamalardır. Yakın dönemlere gelindikçe, daha açık ve kapsamlı bir ruhsal bozukluk tablosu çizildiği görülmektedir. M.S. I. ve II. yüzyıllarda, Eski Yunanda, kendilerini gerçekdışı bir şekilde büyük gören, başkalarından kötülük göreceklere korkusu ve paniği içinde yaşayan, bilişsel işlevlerde ve kişilikte yıkım belirtileri gösteren kişilerden söz edilmektedir.

Avrupa' da, Ortaçağ' a girerken bu kişileri anlamaya ve onlara yardım etmeye yönelik ilginin yavaş yavaş korkuya ve düşmanca duygulara dönüştüğü görülmektedir. Bu karanlık dönemde, "şeytana tutulmuş" olarak nitelenen kişiler için yapılan tanımlamalar şizofreni belirtileriyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Bir başka deyişle, bugün şizofreni tanısı konan ve bu ruhsal bozukluktan çıkmaları için yardım edilmeye çalışılan kişilere, yüzyılları alan bir süreç boyunca içlerindeki şeytanı çıkarmak için işkence edilmiş, birçoğu yakılmıştır.

Eski çağ Sanskrit yazılarında ve Hipokrat okuluna bağlı eski Yunan hekimlerinin yazılarında şizofrenik türde ruh hastalığının tanımlandığı bilinmektedir. 17.yüzyılda Willis'in ve 18. yüzyılda Pinel'in bu hastalığı az çok tanıdıklarına değin belirtiler bulunmaktadır. 18.

yüzyılda İngiltere’de John Haslam ve George Man’ın gençlik çağında başlayan, endojen doğal, içe kapanma, düşünce ve duygu bozukluğu ile tanımladıkları ve bir ad veremedikleri bozukluğun şizofreni olduğu düşünülmektedir. 1860 yılında Morel ilk olarak *Demence precoce* (erken bunama) terimini kullanmıştır. Morel 1860’ da yayınladığı *Akil Hastalıkları* adlı kitabında, 14 yaşında bir erkek çocuğunda, aile içinde ve okulda çatışmalar ve uyum sorunlarıyla başlayıp, zihinsel bir yıkımla sonlanan bir içe kapanma tablosu tanımlamış ve bu tabloyu erken bunama olarak tanımlamıştır. 1871 ‘de Hecker, dağınık, düzensiz bir düşünce akışı içinde gerçek dışı inanışlar ve tuhaf davranışların görüldüğü bir durumdan söz etmiş ve bu durumu *Hebephrenia* olarak adlandırmıştır. 1874’te Kahlbaum kişinin belirli bir durumda uzun süre kıpırdamadan kaldığı ve ilişki kurma girişimlerine tepki vermediği bir durum tanımlayarak bunu *Catatonia* olarak adlandırmıştır.

Şizofrenin bir hastalık olarak kabul görmesi ise 19.yy’ın sonlarında Alman psikiyatrist Emil Kraepelin (1856-1926) tarafından sağlanmıştır. Kraepelin, *Hebephrenia* ve *Catatoniyaya*, *Paranoid* ve *Basit* tipleri de ekleyerek hepsini *Dementia Praecox* (erken bunama) tanısı altında toplamış ve bu hastalığın kişide bilinç, duygulanım ve irade alanında tam bir yıkıma neden olduğunu bildirmiştir. Ona göre erken bunama organik etmenlere bağlı olarak ortaya çıkmakta ve psikolojik belirtiler organik değişiklikler sonunda görülmektedir. Bir hastalık kategorisi olarak kavramın güçlendirilmesi 1950 yılında İsviçreli Eugen Bleuler (1859-1939) tarafından yapılmıştır. Bleuler, *Dementia Praecox veya Şizofreniler Grubu* adlı kitabında şizofrenin organik nedenlere dayandığını kabul etmekle beraber bu organik temele Kraepelin kadar önem vermemiştir. Bleuler’e göre şizofreni hastalığındaki temel problem çağrışımların bozulması sonucunda *sanrı* (hezeyan) ve *varsanılarının* (hallüsünasyon) ortaya çıkmasıdır. Bleuler bu hastalıkta kişinin ruhsal hayatındaki yarılmaya önem vererek *Schizophrenia*, yani zihin bölünmesi, yarılmaları adını önermiştir. O zamandan beri parafreni, onirofreni gibi terimler ortaya atılmış olmasına karşın Bleuler’in terimi tutunmuştur. Günümüzde artık erken

bunama deyimi hemen hemen bırakılmıştır (bkz.Ceylan,1993:1/Güney,1996:153-171/Yıldız,1999:27/ Öztürk,2000:217).

Psiko-patoloji ve tanı bakımından en derli toplu bilgiyi, hastanın düşünce çizgisindeki yarılmayı en önemli belirti olarak gören Bleuler vermiştir (bkz.Öztürk,2000:247).

Bleuler'e göre şizofrenin belirtileri şunlardır:

A-Temel Belirtiler:

1.*Duygulanımda bozukluk* (affective disorder): İlgi azalması ya da yokluğu, duygusal tepkilerde küntleşme, uygunsuzluk, dengesizlik.

2.*Çağrışımlarda bozukluk* (association disorder) : Çağrışımlarda düzen ve sürekliliğin bozulması sonucunda düşünceyi oluşturan sözcükler arasındaki mantıksal zincir kırıldığı için hasta kendine özgü bir iletişim modeli geliştirir ve hastanın konuşmasında enkhorans, klang çağrışım, perseverasyon, ekolali, neolojizm v.b. ürünlerine rastlanır (bkz. Sözlükçe).

3.*İki-Değerlilik* (Ambivalans): Kişide birbirine karşıt duygu ve eğilimlerin aynı anda bulunmasıdır.

4.*İçe Kapanım* (Autism): Gerçek dünya ile ilişkiyi azaltarak ya da keserek kendisine göre bir iç dünya kurmak ve o iç dünyanın gereksinimlerine, kurallarına göre düşünmek, davranmaktır.

5.Bilinç, yönelim ve bellekte temel bozuklukların olmayışı.

Bleuler'e göre, duyular, bellek, bilinç ve devinim doğrudan bozulmamaktadır. Bleuler'in temel belirtiler olarak gördüğü içe kapanma ve iki-değerlilik klinik uygulamada nesnel değerlendirmelerinin yapılması güç olduğu için ICD-10,DSM III ve DSM IV tanı ölçütlerinde yer almamaktadır (bkz.Öztürk:2000:247).

B-İkincil Belirtiler :

1. Düşünce içeriğinde sanrılar, *kalıplaşmış-yineleyici fikirler* (stereotipik) ve uğraşlar : Şizofreni hastalığındaki en karakteristik bulgu olan sanrı, gerçeğe uymayan ve mantıklı düşünce ile değiştirilemeyen inanç demektir. Şizofrenide sanrılar genellikle düzensiz, dağınık,

tutarsız ve acıdır. Kötülük görme (perseküsyon) sanrıları dışında en sık görülenler şunlardır:

a) Büyüklük sanrıları: Kendisi başbakandır, bakandır, kainatı yaratmış kişidir ya da onlarla doğrudan işbirliği içindedir.

b) Küçüklük sanrıları: Ben hiçbir şeye layık değilim, ben böcek kadarım, ben işe yaramam.

c) Nihilistik sanrılar: Benim kalbim çürümüş, ben yokum.

d) Cinsel sanrılar: Bana homoseksüel diyorlar, öyle görüyorlar.

e) Somatik sanrılar: Bende AIDS var, kanser var.

f) Beden görünümüne ilişkin sanrılar: Benim ellerim, ayaklarım büyüyor, yüzüm değişiyor.

g) Alınma sanrıları: Benim hakkımda konuşuyorlar, bana atıf yapıyorlar, beni etkiliyorlar.

2. Varsanılar, *yanılsamalar* (illüzyonlar) :

Şizofrenide görülen önemli algı bozuklukları varsanılar ve yanılsamalardır. Sanrılar ve algı bozuklukları hastanın gerçeği değerlendirme yetisinde bir yıkılmanın olduğunu gösterir. Varsanı uyaran yok iken bir algının var oluşudur. Örneğin; görülecek bir nesne yok iken nesneyi görmek, bir ses yok iken sesler işitmektir. Şizofrenide en çok işitme varsanıları görülür. Hasta genellikle olumsuz nitelikte sözler, küfürler, komutlar, yönlendirici, denetleyici sesler işitir.

Yanılsamalarda ise dıştan gelen bir uyaran yanlış algılanır. Örneğin: Geceleyin bir ağaç gölgesinin insan ya da başka bir yaratılmış gibi algılanması .

3. Hareket bozuklukları: *Donakalım* (katatoni) belirtileri, katalepsi, balmumu esnekliği, garip duruşlar, mimikler, kalıplaşmış-yineleyici hareketler, telkine yatkınlık,

karşıtlık

Psikolojinin ve modern psikiyatrinin kurucuları olan Meyer, Sullivan, Longfield ve Scheneider şizofreninin ve diğ er ruhsal bozuklukların yaşam stresine tepki olarak geliştiğini ileri sürerek *Reaksiyon* terimini kullanmışlardır. Sullivan şizofrenide hem bir belirti hem de bir neden olarak sosyal yaşamdan uzaklaşmanın söz konusu olduğunu vurgulamıştır.

Bleuler'den sonra şizofreni tanısına en önemli katkıyı yapan Scheneider şizofrenide *birinci derece belirtiler* (first rank symptoms) olarak nitelendirdiği klinik belirtileri şu şekilde sıralamıştır:

1. Kendi düşüncelerinin yüksek sesle söylendiğini işitme
2. Kendisi ile kavga eden, tartışan seslerin işitilmesi
3. Kendisini yönlendiren seslerin işitilmesi
4. *Bedensel edilginlik olgusu* (somatik positivite), yani dış güçler tarafından beden etkilenmesi örneğin; vücudunu etkiliyorlar, halsiz bırakıyorlar gibi.
5. *Düşünce çalınması* (thought withdrawal), düşüncelerin etki altına alınması, yani düşüncelerinin başkaları tarafından zihninden çalınıyor, kaçırılıyor.
6. *Düşüncelerin yayınlanması* (thought broadcasting): Beyni bir T.V. vericisi gibi yayın yapıyor.
7. *Düşünce sokulması* (thought insertion): Kafasına düşünceler sokuluyor ya da kendisi başkalarının düşüncelerini okuyabiliyor.
8. Sanrıs algalama: Beynine, dişine alıcılar yerleştiriliyor, organları değiştiriliyor v.b.
9. Duygu, düşünce ve davranışta kontrol edilme ve etkilenme sanrıları: Düşünce yolu ile gizli güçlerle görüşebiliyor ya da telepati yoluyla insanların davranışlarını, düşüncelerini etkileyebiliyor v.b.

Dünya sağlık örgütünün (ICD) ve Amerikan psikiyatri birliğinin (DSM) tanı ölçütlerinde Scheneider'in etkisi büyük olmuştur.

DSM dizgesi 1950'ler de yayınlanmaya başlamış ve şizofreniye yaklaşımı Adolf Meyer'den etkilenmiştir. DSM-I 1950'lerin ortasında yayınlanmıştır. DSM-I'de şizofreni yerleşik bir hastalık olarak değil bir reaksiyon olarak görülmüş ve şizofrenik reaksiyon, paranoid tür gibi sınıflamalar yapılmıştır.1968'de yayınlanan DSM-II'de reaksiyon kavramı terk edilmiştir. 1980'de yayınlanan DSM-III de ise şizofreni kuramlardan uzaklaştırılmış ve belirtiler, gidiş ve sonlanış açılarından ele alınarak tanı ölçütleri konulmuştur. DSM- III-R ve DSM-IV'de tanı ölçütlerine daha açıklık kesinlik getirilmeye çalışılmıştır (bkz.Öztürk,2000⁵:245).

DSM-IV göre şizofreninin tanı ölçütleri şunlardır:

A. Karakteristik Belirtiler:

Bir aylık dönem boyunca (başarıyla tedavi edilmişse daha kısa bir süre) bu sürenin önemli bir kesiminde en az şu ikisinin bulunması:

1.Sanrılar

2.Varsanılar

3.Konuşmada düzen bozukluğu : *Enkoherans* (dikişsiz konuşma, sözcük salatası) gibi

4.İleri derecede dağınık ya da katatonik davranış

5.Konuşmanın ve istencin azalması gibi eksi belirtiler

6. Duygulanımda küntleşme

B.Sosyal veya Mesleki İşlev Bozukluğu: İş yaşantısında, kişilerarası ilişkilerde, kendine bakım gibi alanlarda önemli bozulmaların olması.

C.Süre: Aktif bozukluk belirtilerinin en az 6 ay süreyle devam etmesi, ancak iyi tedavi edilmişse bu süre 1 ay veya daha az olabilir.

D.Şizoafektif Bozukluğun ve Duygudurum Bozukluğunun Dışlanması: Şizoafektif bozukluk ve psikotik özellikler gösteren duygudurum bozukluğu dışlanmıştır.

⁵ ayrıca bkz.DSM-IV Tanı Ölçütleri El Kitabı. 1994.(çev.)E.Köroğlu.Ankara: Hekimler Yayın Birliği

E.Madde Kullanımının / Genel Tıbbi Durumun Dışlanması: Bu bozukluk bir maddenin kötüye kullanılan bir ilaç, tedavi için kullanılan bir ilaç v.b. doğrudan fizyolojik etkilerine ya da genel tıbbi bir duruma bağlı olarak ortaya çıkmamaktadır.

F.Bir Yaygın Gelişimsel Bozuklukla olan İlişkisi: İçe kapanma durumu ya da bir yaygın gelişimsel bozukluk öyküsü varsa ancak en az bir ay süreyle (başarıyla tedavi edilmişse daha kısa bir süre) belirgin sanrı ya da varsanılar da varsa şizofreni ek tanısı konabilir.

Paranoid, basit, hepefrenik, katatonik gibi değişik türlerde ve değişik belirtilerle görülen şizofreni hastalığının sık görülen belirtileri *artı* (pozitif) ve *eksi* (negatif) belirtiler şeklinde iki grup altında verilmektedir (bkz.Öztürk,2001:248).

Normalin dışında fazlalık, aşırılık ve sapmalar olarak ortaya çıkan artı belirtiler şunlardır:

- 1.Konuşmada düzensizlik
2. Duygulanımda uygunsuzluk
3. Varsanılar, yanılsamalar
4. Düşüncede çağrışım bozukluğu
5. Sanrılar
6. Düşünce okunması, sokulması, yayınlanması, yankılanması.
- 7.Düşünce ve davranışın dışarıdan olağan dışı yollarla etkilenmesi
- 8.Hareketlerde, konuşmada stereotipik yinelemeler, donakalım durgunluğu ya da taşkınlığı, garip çocuksu davranışlar.

Eksi belirtiler ise normal işlevlerde azalma, eksiklik ya da yokluk belirtileridir. Bu belirtiler şunlardır:

1. Aşırı içe kapanma toplumdaki çekinme
2. Konuşmada, düşüncede fakirleşme
3. Düşüncede soyutlama yetisinin azalması
4. Duygulanımda azalma, küntleşme, vurdumduymazlık
5. İstek ve istenç azalması

6. Kendine bakma, iş ve sosyal uyum alanlarında ilgilenme ve sorumluluk almada azalma

7.Harekette azalma

Bütün bu belirtiler, kişide gerçeği değerlendirme yetisinin çok bozulmuş olduğunu göstermektedir. Gerçeği değerlendirme yetisi; bireyin kendi kafasında yani düşüncelerinde, duygularında olan ile dışarıda olup bitenleri birbirinden ayırt edebilmesidir. Şizofrenlerde istekler, korkular, güvensizlikler, düşlemler, eğilimler somut bir nitelik kazanır ve bir istek, bir korku sanki olmuş gibi algılanabilir; sanki gerçekmiş gibi bir inanç olabilir.

Bugün hala dil ve davranıştaki algı ve düşüncenin normal olmayan desenleriyle teşhis edilen ve dünyadaki her yüz kişiden birini etkileyen şiddetli bir nöropsikiyatrik hastalık olarak görülen şizofreni, genellikle ergenlik döneminde veya genç erişkinlik döneminde ortaya çıkmaktadır. Şizofreni hastalığına her ırkta, her coğrafyada her sosyokültürel tabakada rastlanmaktadır. Erkeklerde şizofreni rahatsızlığının ortaya çıkması 18 ve 25 yaşları arasında iken kadınlarda 26 ve 45 yaşları arasında görülmektedir. Bununla birlikte son yıllardaki araştırmalar kadın hastaların tedaviye daha iyi cevap verdiklerini göstermektedir. Cinsler arasındaki bu farklılık kadın ve erkekler arasındaki hormonal farklılıkların şizofreni kavramı içinde önemli olabileceğini gösterir. Aynı zamanda ergenlik ve genç erişkinlik döneminde yer alan fizyolojik değişimlerin, sosyal ihtiyaçların değişen merkezi sinir sistemle olan ilişkisinin de şizofreni hastalığının ortaya çıkmasında önemli bir artışa neden olduğu düşünülmektedir. Şizofreni hastalığına kırsal kesimde yaşayan düşük sosyo-ekonomik statüye sahip kişilerde ve yer değiştirmelerin yoğun olduğu ve toplumsal düzensizlik gösteren bölgelerde yaşayan insanlar arasında yüksek oranda rastlanmaktadır. Bir kültürden diğerine geçenler arasında şizofreni oranı sürekli bir kültür ortamında yaşayanlardan daha fazladır (bkz.Wyatt,R.J,1997:2/ Öztürk,2001:218-219).

2.3.1. ŞİZOFRENİNİN NEDENLERİ

Günümüzde, şizofreni daha çok tek bir hastalık değil, homojen olmayan bir belirtiler grubu olarak görülmekte ve şizofrenin ortaya çıkmasında organik ve psiko-sosyal etkenlerin birlikte işleyebileceği düşünülmektedir. İki ana tip şizofreni olduğunu ve birinde temel olarak organik, öbüründe ise işlevsel bir bozukluk bulunduğunu ileri sürenler de vardır. Kraepelin, şizofreni rahatsızlığını kalıtımın önemli bir rol oynadığı *toksik-metabolik, dejeneratif* bir hastalık olarak görmüştür. Bleuler ise, beyinde kronik anatomik ya da kimyasal bir bozukluğun temel belirtileri ortaya çıkardığını ileri sürmüştür. Bleuler'e göre, ikincil belirtiler hasta bir zemin üzerinde öncelikle ruhsal etkenlerle gelişen bozuk mekanizmalardır. Bleuler zamanından beri şizofrenin görülmesinin nedenlerini aydınlatılmak için sayısız araştırma yapılmış ve çok çeşitli görüşler ortaya atılmıştır (bkz.Öztürk,2001:219).

Çok nedenli bir hastalık olarak görülen şizofreninin ortaya çıkması ile ilgili görüşleri dört başlık altında toplayabiliriz:

1. Beynin yapısal değişikliklerinin rolü
2. Biyokimyasal etkenler
3. Kalıtımsal etkenler
4. Psiko-sosyal etkenler

2.3.1.1 Beynin yapısal değişikliklerinin rolü

Şizofreninin insan beynine özgü fizyolojik bir rahatsızlık olması, bu hastalığın beynin oluşumu ve gelişmesi sırasında bazı sorunlardan kaynaklandığını akla getirmektedir. Uzun süre şizofreni tanısıyla izlenen kişilerin öldükten sonra beyinleri üzerinde yapılan incelemeler bu düşünceyi desteklemektedir. Bazı beyin hücresi tiplerinin yoğunluklarında ve beyindeki dağılımlarında farklılıklar saptanmış ve bunun beynin oluşumunda önemli bir aşama olan hücre göçü sırasında meydana geldiği ileri sürülmüştür.

Bilindiği gibi, beyin gelişimi en hızlı dönemini anne karnındaki ilk üç ayda gerçekleştirir. Bu dönemde yaklaşık 100 milyar nöron oluşur ve her bir nöron çevresiyle ortalama 15.000 bağlantı yapar. Bu kaba kütleli yapıyı oluşturduktan sonra sıra doğumdan sonraki dönemde dış etkenler, uyarılar, öğrenme ve hormonal duruma göre bu kitlenin yontularak biçimlenmesine gelir. Çocukluk ve ergenlik yontma işleminin yapıldığı dönemlerdir. Bu işlem sırasında nöronlar önce buldukları yere göre farklılaşır sonra birbirleriyle gerekli bağlantıları kurarlar. Bu arada gereksiz olanlar atılır. Orta ergenlik dönemine dek süren yontma işlemi başlamadan önce beyinde erişkinlikteki nöron sayısının yaklaşık iki katı nöron bulunur, yani nöronların yarısı yontma işlemi sırasında hücre ölümüyle ortadan kalkar. Araştırmacılar yontma işlemindeki iki tür bozukluğun beyin yapısında anormal değişikliklere neden olduğunu ve bunun sonucunda şizofreni hastalığının görüldüğünü belirtmektedirler. Nöron sayısı ulaşması gereken düzeye ulaşmadığı için normal süren bir yontma işlemiyle nöron ve sinaptik bağlantı sayısı olmasının altına kalmaktadır; ya da gerekli sayıda nöron ve bağlantı oluşmakta ve yontma işlemi ergenlik sonuna kadar gitmektedir ancak durması gereken yaşta durmayarak ileriki yaşlarda da sürünce giderek artan nöron ve bağlantı kaybına neden olmaktadır. Şizofrenlerde ilk ve açık belirtilerin geç ergenlik döneminde başlaması da bu varsayımları desteklemektedir. Sonuçta beyinde sağlıklı işleyiş için gerekli olan paralel yerleşim yapısı bozulmakta ve hasta çevresinden ya da iç dünyasından aldığı uyaranları sağlıklı olarak değerlendirme ve işleme şansını yitirmektedir (bkz. Ergenç/Bulut,1998:40/Hariri/Özer,1999:99/Öztürk,2000:227).

Şizofreni adı verilen karmaşanın nasıl bir beyin ürünü olduğu sorusu araştırmacıların her zaman ilgisini çekmiştir. Şizofreniye eşlik eden beyin özelliklerini kavramak için yapılan çalışmalarda, beyin yapısı, enerji tüketimi, elektriksel özellikleri ve biyokimyası araştırılmaktadır. *Elektroencephalogram* (EEG), *bilgisayarlı tomografi*, *magnetic imaging resonance imaging* (MRI) ve PET gibi beyin görüntüleme çalışmalarından alınan veriler

beyinde normalde bulunan boşlukların şizofrenik hastalarda daha geniş olduğunu (ventrükül genişleme) ve bazı beyin bölümlerinin de normalden daha küçük olduğunu (beyinde küçülme) göstermektedir. Bunun yanı sıra, şizofreni tanılı kişilerle bu kişilerin tek yumurta ikizlerini karşılaştıran bir çalışmada, on beş çiftin on dördünde yan ventriküllerin şizofreni tanılı ikizde daha geniş olduğu gösterilmiştir. Ayrıca beyin ventriküllerinde genişleme saptanan kişilerde bellek ve akıl yürütme gibi bilişsel işlevlerde daha belirgin bir bozulma olduğu, bu kişilerin şizofreni ortaya çıkmadan önce de daha kötü bir toplumsal uyum içinde oldukları ve iyileştirme çabalarına daha az yanıt verdikleri görülmektedir. Bununla birlikte özellikle beynin plan yapmak, sorun çözmek gibi işlevlerini de yüklenen ön bölümü ve önceki deneyimleri hatırlayarak o anki duruma uygun bir davranış geliştirmekte rol oynayan *hipokampüs*, *amigdala* ya da *parahipokampal girus* bölümlerinin normalden daha küçük olduğu saptanmıştır. Henüz bu bulguların şizofreni ile bağlantısı açıklanamamıştır. Ancak, bazı şizofrenik hastalarda özellikle sol beynin *prefrontal*, *hipokampüs*, *amigdala* ve *parahipokampal* bölgelerinde bulunan anormalliklerin gelişimsel bir kusurla ilgili olabileceği varsayımı üzerinde durulmaktadır (bkz.Öztürk,2000:225/Wible-Shenton,1995:7-16).

Beyin veya yarımküresel hacmin hastalık döneminde değişip değişmediği önemini hala korumaktadır. Kortikal büyüklükteki değişimden daha özel ve tanıtıcı olan serebral asimetrisinin kaybı veya azalmasıdır.

Beynin sol bölümündeki *Sylvian fissure*'un uzunluğunun artması ilk asimetriden biri olarak görülmektedir. Bu ayırım, insan beyinde genetik olarak belirlenen tek bir asimetrisinin en açık kanıtı olan sol (22) yarımküredeki *planum temporalin* azami bireyselliğindeki artan kapsamını yansıtmaktadır. Hastanede tedavi gören şizofreni hastalarıyla yapılan postmortem çalışmaları bu asimetrisinin bu hastalarda azaldığını göstermiştir. Kortikal hacim veya genişlikteki asimetrisinin, şizofreni hastalarında hastalığın ilk dönemlerinde kaybolduğu veya azaldığı bildirilmiş; ve özellikle hastalığın ilk dönemlerinde olan kişilerde bu değişimin daha belirgin olduğu görülmüştür (bkz.Crow,1997:341).

Crow (1997:342), ventriküler alandaki genişlemenin ve beynin büyüklüğündeki azalmanın kortikal asimetrisinin gelişimindeki başarısızlığın ikincil sonuçları olduğunu dile getirmiş ve korteksin büyüklüğündeki artış ve kıvrımlaşmanın azalması ventriküllerin

küçülmesine neden olduğunu vurgulamıştır. Crow(1997:342)'a göre diğer ilkel türlerle kıyaslandığında insanın vücut ağırlığı oranına göre beyindeki hızlı artışın yarımkürelerin işlemindeki aşamalı ayrılmayı temel alarak oluşuyor ise lateralizasyon işleminin anahtarı kortikal kitledeki azalma ile bağdaştırılabilir.

2.3.1.2. Biyokimyasal maddelerin rolü

Beyinde her nöronun ucundan salgılanan ve komşu nöronlarla iletişimi sağlayan *nörotransmitter* adı verilen kimyasal maddeler bulunmaktadır. Bu nörotransmitterlerden biride *limbik korteks* ve *frontal korteks*deki özellikle duyuşsal ve bilişsel alanlar ve motor aktiviteyi düzenleyen beyin bölgesi olan *korpus striatumdaki* nöronal aktiviteyi düzenlemekle görevli *dopamindir*. Şizofrenlerde beyin hücrelerinin sinaptik kavşagında dopamin etkinliğı anormal bir biçimde artmaktadır. Bunun birlikte, sinapslarda bir *noradrenalin* yetersizliğı de olduğı ileri sürölmektedir. Dopaminin aracılığıyla sağlanan haberleşmedeki bozukluk sanrı ile varsanıda artma ve davranış ile konuşmadaki bir takım bozuklukları beraberinde getirmektedir (bkz.Joseph/Coyle,1997:4/Öztürk,2000:226).

Son on yılda yapılan sinirbilim araştırmaları beyinde bütün sinapsların %40'ında var olan *glutamat* adı verilen başka bir nörotransmitterın da şizofrenik rahatsızlıklarda etkili olduğunu göstermiştir. Glutamatın rolü özellikle şizofreni patofizyolojisinde bozulma olarak görölen beynin kortikal ve limbik bölgelerinde belirgin olarak görölmektedir. Ayrıca şizofreniklerde *indomalinN-Metiltransferans* enzimi etkisinde triptaminden dimetiltriptamin oluştuğunu ve güçlü bir psikoz doğurucu etken olan *dimetil-triptamin*'in birikimi ile psikozun geliştiğı de ileri sürölmektedir (bkz.Joseph/Coyle,1997:4/Öztürk,2001:228).

2. 3.1.3. Kalıtımsal etkenler:

Şizofreni bir genetik rahatsızlık olarak görölmesine karşı hastalığa hangi genin neden olduğı tam olarak bilinmemektedir. Genel kanı şizofrenide birden fazla genin rolü

olduğu üzerinedir. Bu konu ile yapılan çalışmaların bir çoğunda 6. ve 22. kromozom bölgelerinden pozitif sonuçlar alınmıştır. Diğer bir çalışmada ise 15. kromozom bölgesi ile şizofreni arasında bir bağın olduğu görülmüştür (bkz.Öztürk,2001:220).

2.3.1.4. Psiko-sosyal Etkenler:

Organik yönden yapılan araştırmaların yanı sıra psikolojik ve çevresel etkenlerin araştırılması da önemli bir konu oluşturmuştur. Organik bir etkenin gösterilmeyişi nedenin psiko-sosyal olmasını kanıtlamaz. Ancak çevresel etkenler açık bir biçimde gösterilebildiği zaman anlam kazanabilir. Hastalığın başlangıç biçimi ve belirtileri, örneğin; hastadaki sanrılar ya da varsanılar psikolojik yönden çok anlamlı görülebilir ve hastanın yaşantıları ile bağlar kurulabilir. Ancak bir sanrının anlamlı olması ya da başlangıçta psikolojik bir stresin saptanması psiko-sosyal bir etkenin bulunduğunu kanıtlamaz (bkz.Öztürk,2000:231).

2.3.2. ŞİZOFRENİ BELİRTİLERİNİN BEYİNDE

KONUMLANDIRILMASINA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Araştırmacılar sinir sistemini etkileyen bir çok hastalığın belirtilerini, onların beyinin hangi bölümleriyle ilişkili olduğunu araştırarak anlamaya çalışmaktadırlar. Belirtiler, beyin anatomisi ve bağlantıları hakkındaki bilgilerimize dayanarak sorunun beyinde nerede oluştuğunu gösterir. Bu nedenle de belirtilerin beyindeki konumlanışı bir gizemi ya da bir bulmacayı çözmeye benzemektedir.

Basit şeyler çoğunlukla karşı sezdirimseldir. Örneğin; vücudunun sağ tarafında felç olan veya zayıf olan ve akıcı konuşamayan hastalarla yapılan araştırmalarda bu hastaların genellikle beyinlerinin sol tarafında bir hasar görülmüş ve bu kişilerde motor ve konuşma bozukluklarının birleşmiş olabileceği söylenilmiştir. Problemlerin bu tuhaf birleşimi, motor

ve konuşma bölgelerinin aynı atardamar ile beslendiğini ve bir çarpma sırasında çoğunlukla bu iki bölgenin hasar gördüğü gerçeğini yansıtmaktadır.

Zihinsel rahatsızlıkların sinirsel rahatsızlıklara göre beyinde hangi bölümlerle ilişkili olduğunun ortaya konması oldukça zordur. Çok farklı belirtileri bulunan ve şartıcı bir hastalık olan şizofreni birbirine çok yakın olması gerekmeyen çok farklı beyin bölgelerini etkilediği için şizofreni belirtileri, seslerin duyulması duyuşsal algı, varsanların çeşitli türleri, düzensiz konuşma dil üretimi, sanrılar çıkarımsal düşünce, hareket bozuklukları motor sistem, zevk eksikliği zevk/ödöl sistemi, karar vermedeki yetersizlik kişisel irade, uzun süreli planlama, hissel körleşme, düşünce ve konuşmadaki yoksunluk kavram oluşumu, dil gibi zihinsel işlevin tüm boyutlarını kapsar ve bu yüzdende basit açıklamalarla beyinde konumlandırılması oldukça zordur (bkz.Andreasen,1997:5).

Şizofrenide görülen belirtilerin beyinde konumlandırılması ile ilgili bir çok çalışma yapılmıştır. İlk yapılan çalışmalar, belirtileri bireysel olarak konumlandırma isteği içindeydi. Örneğin; MRI kullanılarak yapılan çalışmalarda, araştırmacılar duyuşsal varsanların oluşumu ile *superior temporal gyrus*'ın miktarındaki azalma arasında bir bağıntı bulmuşlardır. Günümüzde daha önceki sonuçları geliştirebilen ve şizofrenin beyinde hangi bölümlerle ilişkili olduğu konusunda daha kapsamlı bilgi sağlayan PET kullanımı tercih edilmektedir (bkz.Andreasen,1997:6).

İngiltere'de Philip McGuire ve Chris Frith şizofreni hastaları olan kişilerin kişisel kontrollerde, yani kendi zihinlerinin dışında olan şeylerle kendi deneyimleri arasında ayırım yapmakta zorlandıklarını iddia etmişlerdir. McGuire ve Frith kişisel kontroldeki zayıflığın hastanın iç düşüncesinin dış dünyaya yanlış bir biçimde bağlanmasına neden olduğunu ve bu durumun şizofreni hastalarının niçin varsanı gördüklerini açıklayabileceğini öne sürmüşlerdir. Bu fikri test etmek için sağlıklı kişilerle ve varsanı gören ile görmeyen şizofrenlerle bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmada sağlıklı deneklere açık bir cümle verilmiş (Philip walked down the street and saw.....) ve diğer bir kişinin sesi aracılığıyla tamamlanan cümleyi hayal etmeleri istenmiştir. PET ölçümünden elde edilen sonuçlar bu görev esnasında konuşmanın denetimi ve üretiminden sorumlu olan temporal ve *inferior frontal loblar* ile *supplementary motor* alanlarının aktif olduğunu göstermiştir. Varsanı gören şizofreni hastaları ile görmeyen şizofreni hastaları karşılaştırıldığında varsanı gören hastalarda bu görev sırasında konuşmayı

denetleyen bölgelerde kan akışının azaldığı görülmüştür. Diğer bir çalışmada ise varsanılının oluşumu esnasında hastalar gözlenmiş ve *subkortikal (talamus)*, *limbik bölgelerde (anterior cingulate)* ve *serebellumda* ek aktiviteler görülmüştür. Bu gözlemler sonucunda varsanılının, duyuşal varsanılar için *temporal bölge*, görsel varsanılar için *görsel bölge* v.b. oluştukları bölgelere göre farklılaştıklarını ve bu bölgelerin varsanıların jeneratörü olduğu savunulmuştur (bkz.Andreasen,1997:6).

Farklı çalışmalardan alınan bu sonuçlar şizofreni belirtilerinin beyinde konumlandırılması için karmaşık yaklaşımların gerekli olduğunu göstermiştir. Yeni ve daha karmaşık bir yaklaşım bu belirtilerin beynin çok farklı bölgelerini birbirine bağlayan bağların hatalı düzenlenmesi, yanlış bağlanması veya bağlantının kurulamaması ve bunlar arasındaki dengesizlik yoluyla ortaya çıktığını öne sürmektedir. Bu yeni yaklaşıma göre şizofrenik belirtilerin tek bir bölge içinde değil dağınık elektrik devreleri içinde konumlandırılması gerekmektedir. Elektrik devrelerinin düzeylerindeki bozukluk fikirlerin iyi bir şekilde koordine edilmesinde veya davranışa rehberlik eden soyut kavramları kullanma yeteneği gibi temel bilişsel yeteneklerde kayba neden olabilmektedir. Bu durumda yine şizofrenide görülen belirtilerin çeşitliliğini açıklamaktadır. Örneğin; bir kavramı akılda tutma ve bir davranış için onu kullanma yeteneği gibi temel bilişsel işlevlerde bir kargaşalık var ise bu temel bilişsel işlevdeki bozukluk aracılığıyla, söylenecek olan şey için herhangi bir planın olmamasından kaynaklanan düzensiz konuşma, iç ve dış dünyayı doğru biçimde birbiriyle ilişkilendirilemediği zaman görülen varsanılar ve sanrılar gibi bir çok farklı belirti açıklanabilir (bkz.Andreasen,1997: 7).

Şizofrenin farklı belirtileri bir temel bilişsel işlev içindeki daha temel bir bozukluğun yüzeysel kanıtlarını oluşturabilirler. Bellek, bilgi işleme, bilinç, dikkatin odaklanması, girdi ve çıktının koordinasyon bozukluklarının çeşitli türlerini sunabilirler. Bu temel işlevleri destekleyen dağınık elektrik devrelerindeki anahtar bölgeler *prefrontal korteks*, *temporel*

korteks, talamus, anterior cingulate, basal ganglia ve serebellum' dur (bkz.Andreasen,1997: 7/Öztürk,2001:230).

Şizofrenik hastalarda görülen düşünce bozukluğu; konuşma ve düşüncenin akıcılığı, duyguların dışa vurumu, irade ve harekete geçme, plan yapma, amaca yönelik hareketlerde bulunma ve duygusal ilişkiler kurabilme gibi üst düzey zihinsel işlevlerden sorumlu beynin *frontal lob* işlevlerindeki azalma ile açıklanmaya çalışılmıştır. Prefrontal bölgenin subkortikal bölge üstündeki denetiminin kalkması formal düşünce bozukluğu ile sonuçlanmaktadır. Prefrontal bölge, dil üretiminde hataları gözden geçirme ve sürdürme işlemini gerçekleştirir. Frontal lob işlev bozukluğu, konuşma üzerinde bu kontrollün kalkmasına, yani düşünce bozukluğuna yol açmaktadır.

Andreasen, şizofrenide dışardan gelen uyarıların alınması ve işlenmesi, daha önce alınmış, işlenmiş, depolanmış olan bilgilerle ilişkilendirilmesi ve bunlara dayanarak bir tepki ya da yanıt türünden eyleme geçilmesi süreçlerinde bir bozukluğun bulunduğunu ve bu bozukluğun bilişsel süreçlerin yanı sıra duygular ve hareket dizgeleri ile bağlantılı olduğunu, bu nedenle beynin yalnızca bir ya da birkaç bölgesindeki bir bozukluktan çok aradaki iletim devreleriyle bağlantılı bir bozukluğun olabileceğini belirtmiş ve temel bozukluğun prefrontal korteks, subkortikal merkezler ve serebellum arasındaki devrelerin bozukluğu ile ilgili olduğunu söylemiş ve bu temel bozukluğu *bilişsel ölçüm bozukluğu* (cognitive dysmetria) olarak adlandırmıştır (bkz.Öztürk,2001:230).

Beyinde limbik sistemin dışarıdan ve içeriden gelen uyarıları süzme, düzenleme, yorumlama ve yanıtlama işlevinin azalması ya da bozulması sonucunda düşünceler, görsel ve işitsel algılar, duygular ve bazı davranışlar uygun bir şekilde düzenlenemez, yanlış, farklı yorumlar ortaya çıkar. Genel olarak düzenleme, yorumlama ve yanıtlama işlevindeki bozukluk *düşünce bozukluğu* olarak adlandırılmakla birlikte diğer algıların, duygu ve

davranışların da aynı süreçten etkilenmeleri söz konusudur. Beynin hangi bölgelerinin bu işlemlere ne kadar ve nasıl karıştığı tam olarak anlaşılamamakla beraber, limbik sistemin bu noktada telefon santralindeki bir operatör gibi rol oynadığı kabul edilmektedir (bkz.Yıldız, 1999:35).

Kısacası şizofreni zihnin yarılması anlamına gelen adının doğasını yansıtan bir hastalıktır. Kötü bağlanmış telefon santralleri gibi şizofreni hastalarının zihnide içindeki ve dışındaki fikirleri, anıları ve bilgileri uygun bir biçimde birleştiremediği için şizofreni hastalığında bir çok farklı belirti bir arada görülmektedir. Bu durum şizofreni belirtilerinin beyinde hangi bölümlerle ilişkili olduğunun belirlenmesini de güçleştirmektedir.

2.3.3. PSİKANALİTİK GÖRÜŞ VE ŞİZOFRENİK MANTIK

Psikoz, gerçeği değerlendirmenin bozulması, kişinin dış dünya ile sürdürdüğü olağan ilişkinin kopması, gerçek dışı düşünce, inanç ve algıların etkisinde bir çeşit şaşırma; kişiliğin bütünlük ve uyum gücünün geniş ölçüde yıkılmasıdır. Kişi, eski kendisi ya da çevresindeki diğer insanlar gibi düşünmemekte ve davranmamaktadır. Farklı bir dünyaya geçmiş, sanki farklı bir boyutta yaşıyor gibidir. Eski gerçekler onun için artık değişmiştir. Farklı bir dünyanın sanal gerçekliğinde yaşamaya başlamıştır. Bu dünyada düşündükleri, hissettikleri, yaşadıkları kendi gerçeğinin kendisi olmuştur. Dış gerçeklik onun için anlamını yitirmiş ve bu nedenle de gerçeği değerlendirmesi bozulmuştur. Psikotik yaşantıdaki bir kişi için içinde yaşadığı toplumun genel geçer kuralları, içinde yaşadığı zamanın anlayışı, içinde yaşadığı mekanın doğası önemini yitirmiş, tamamen kendi iç dünyasındaki gerçekliğe göre yeni değerlendirme ve anlamlar yüklenmiştir. Kişi için içinden geldiği *bütün* değil, içine düştüğü *durum* önem kazanmış, tamamen kendine özgü bir varoluş biçimini yaşamaya geçmiştir. Bakış, algılama ve yorumlama, değerlendirme değişmiş, hayalle gerçek karışmış, uyumsuz yaşam şekillerine geçilmiş, akıl normal olmayan bir boyutta varolmaya

başlamıştır. Hasta, kendisini hasta eden beyinsel bir değişikliğin etkisinde dış dünyanın değiştiğine inanmakta ve önceki *kendisine* yabancılaşmaktadır. Kişinin kendini ve dış dünyayı değerlendirmede farklı bir gözlük taktığı fakat bunun farkında olmadığı söylenebilir. Psikotik dünyaya geçiş evresinde bazı hastaların bu yıkıcı değişikliği fark ederek yoğun bir bunaltı yaşadıkları görülmektedir (bkz.Yıldız:2000:16)

İnsanın türsel ve bireysel gelişim aşamalarında gerçeğin algılanması ve değerlendirilmesi de değişmiştir ve değişmektedir. Gerçekler kendi iç dünyalarında kendi dinamikleriyle hep aynı kaldıkları halde insan beyninin gelişmesi ölçüsünde akıl gelişmiş ve onun kendisini değerlendirmesi de değişmiştir. İlk insanların deprem, yıldırım, sel felaketi, ölüm gibi doğal olaylar karşısında doğa-üstü güçler ya da tanrılara çeşitli törensel davranışlarla yakararak kötü olayların önüne geçmek gibi benzeri çabaları, çocukların da birtakım kötü olayları uzaklaştırmak için başvurdukları bazı yöntemler vardır. Böylesi büyüsel ve somut düşünce özellikleri ilkel topluluklar ve çocuklar tarafından doğal olarak kullanılmaktadır. Fakat bu tutum günümüzün yetişkin insanında ortaya çıktığında ruhsal bir bozulma ve gerilemenin belirtisi olarak değerlendirilmektedir. Gerçeğin kendisi aynı kalmakla birlikte onun değerlendirmesi görecelik taşımaktadır. Bu açıdan psikoz belirtilerini değerlendirirken bunların ne kadar içinde yaşanan kültüre özgü, ne kadar yabancı olduğu dikkate alınmalıdır.

Kişi geliştikçe, düşüncesi ve mantığı olgunlaştıkça çocukluğundan gelen her türlü anı, bilgi, duygu, dürtü, hayal ve yaşantı belleğin değişik katmanlarında yerlerini alarak bilinçdışı alanda kalır. Rüyalarda karşımıza çıkabilen bu karmaşık durum uyanıkken, bilinçli durumdayken uykuda gibidir, bazı davranışların dinamiklerinde yer almakla birlikte genellikle etkisiz görünür. İlkel düşünce, ham dürtüler ya da sınırsız hayal dünyası diyebileceğimiz bu alanın bazı beyin bozukluklarında barajın yıkılan bentlerinden suyun taşması gibi bilinçli, yani yaşanır hale gelmesi söz konusudur psikotik yaşantıda. Kişi iç

dünyasındaki sınır tanımaz geçişli düşünce, hayal ve dürtüleri bu durumda gerçek olarak yaşayabilir. Bu noktada hakiki gerçeklikten kopulmuş, gerçek dışı kendine özgü psikotik bir dünyaya geçilmiştir. Genellikle çok kısa süren düşler de olaylar, kişiler, şekiller, mekan ve zaman karışmış ya da kaymıştır. Uyanırken ve uzun süre yaşandığını varsayarsak şizofren bir bireyin sanrı, varsanı ve garip davranışları daha iyi anlaşılabilir. Freud, rüyalarındaki ve şizofrenideki kişi, yer, zaman sınırları kaybolmuş ilkel düşünce süreçlerinde *yığılm* (condensation) ve *yer değiştirme* (displacement) mekanizmalarının benzerliğine dikkat çekmiş ve bu mekanizmaların şizofrenik konuşmadaki kayma, değişim ve yeni sözcük uydurmayı doğurduğunu ileri sürmüştür. Psikotik yaşantı şizofreninin önemli bir bileşenidir (bkz.Öztürk,2001:231/ Yıldız,2000:17).

Jung da şizofrenik düşüncenin düşlerdeki zihinsel işleme benzediğini belirtmiş ve düş gören bir kişi uyanırken düşü sürdürürse ve ona göre davranırsa şizofrenik bir durumun ortaya çıkacağını bildirmiştir (bkz. Öztürk, 2001:231).

Şizofrenlerin doğal konuşma ortamlarındaki konuşmaları dinlendiğinde ilk bakışta kullanımlar mantık dışı görünebilir. Ancak dış uyaranlara kapalı olan ve genellikle iç uyaranlarla çalışan insan beyni incelendiğinde, kendi içinde bir mantığın bulunduğu belirlenmiştir.

Soyutlama, dikkat, sonuç çıkarma, düşünce ve algının duygularla uyumu, iç ve dış gerçeklik arasında uygun sınırları koruma gibi işlevler, insandaki üst bilişsel işlevlerdir. Şizofrenide, soyutlamanın bozulması ve somut düşüncenin bunun yerini almasıyla birlikte, sağlıklı bireylerin kullandığı sekonder düşünce sürecide ortadan kalkarak yerini primer süreç düşüncesine bırakır. Bu durumda paleolojik mantık, yani ilkel uygarlık mantığı ortaya çıkar. Bu mantık, benzerlikler üzerinde özdeşimler kurulmasına neden olur. Örneğin $A = A + B + C$ denklemi, bu mantığa göre doğrudur, çünkü her iki tarafta da A vardır. Bunun sonucu olarak, yalnızca sakallı olmak, insanın kendisini peygamber sanması için yeterli bir göstergedir. Bu şizofrenik mantığın ilk özelliğidir. İkinci özellik, doğa ve toplum kurallarına göre işleyen süreçleri, kişisel niyetlere bağlama yatkınlığıdır. Eşyalar, sesler, kokular, kişiye iletmeye çalışılan özel bir iletinin parçaları olarak algılanabilir. Üçüncü özellik ise önce yargıya varıp sonra kanıt toplanmasıdır (bkz.Ergenç /Bulut,1999:39-45)

Psikanalitik kurama göre, şizofrenide ruhsal ya da organik nedenlerle libido gelişmesi narsistik bir düzeyde kalır. Yaşamın sonraki dönemlerinde, değişik stresler ile ego bu *ilkel düzeyde geriler* (regression) ve *libido*, nesnelere geri çekilerek benliğin kendisine yatırılır.

Bu duruma *ikincil narsisizm* denir. Libido, cinsel enerjinin dinamik belirtisi olarak tanımlanmaktadır. Normal gelişmede, ilk çocukluk dönemlerinde bu enerji çocuğun kendisinde, kendi benliğinde ve bedeninde tutulmaktadır. Bu duruma ise *birincil narsisizm* denir. Çocuk büyüdükçe ve çevre ile ilişkileri artıkça, libido giderek çevredeki nesnelere yatırılır ve böylece gerçek nesne ilişkileri gelişir. Çevredeki nesneye yatırılan ilgi, bağlılık ve sevgiye *nesne libidosu* adı verilir. Ancak her zaman için kişide bir miktar birincil narsisizm durumu kalır. Diğer bir ifade ile kişi kendisini de sever ve bu durum kişide nesne ilişkilerinin gelişmesine engel teşkil etmez. Şizofrenide ise nesne libidosu geri bedene, benliğe çekilir ve böylece kişinin dış dünya ile ilişkileri azalır. Hasta ileri derecede narsistik bir duruma girer. Sanki yine küçük bir çocuk gibi olur. Nesne libidosunun, bir başka deyimle, dışarıdaki nesnelere yatırılmış ilgilerin ve yatırımın geri bedene çevrilmesi şizofrenlerin kendi bedenleri ile aşırı uğraşmaları ve otizm gibi belirtilerle kendini gösterir (bkz.Öztürk, 2001: 232).

Bu gerileme durumu çocukluktan başlayarak temel güven duygusunun sağlanamaması, sürekli düş kırıklıkları ve kişilerarası ilişkilerin bozukluğu yüzünden olabilir. Genellikle psikanalistler de şizofrenide doğuştan yapısal bir yatkınlığın, bir ego zayıflığının ve birincil narsistik duruma kolayca gerileyebilme eğiliminin olduğunu; böyle bir zeminde çevre ilişkilerinde küçük büyük incinmelerin bu eğilimi kamçıldığını ve hastada içe kapanma ve başka savunma belirtilerinin bir çeşit savunma ve uyum biçimi olarak görüldüğünü dile getirirler.

2.3.4. ŞİZOFRENLERDE DİL KULLANIMI

İnsan davranışının biyolojik, psikolojik ve sosyal yönünün birleştiği yerde yer alan dil, psikiyatride hem inceleme hem de tedavi aracı olarak kullanılmaktadır. Dil davranışı açısından ilk akla gelen ve en çok ilgi çeken tanı grubu olan şizofreni tanımlarında ve

sınıflama sistemlerinde şizofrenik hastanın dil kullanımındaki bozulma çoğunlukla önemli ölçütlerden biri olarak daima yer almıştır (bkz.Erol,1998: 54).

Günümüze gelinceye kadar, şizofrenik hasta konuşmasındaki sapmalar şu değişik terimlerle ifade edilmiştir: *Düşünce bozukluğu* (thought disorder), *formal düşünce bozukluğu* (formal thought disorder), *konuşma bozukluğu* (language disorder), *düşünce kayması* (thought slippage), *çağrışım çözüklüğü* (associative loosening), iletişim bozukluğu (communication disorder), *düzensiz konuşma* (disorganized speech) (bkz.Erol,1998:54).

Holzman'a (1986) göre, bu alanda gelişmeyi engelleyen önemli faktörlerden biri araştırmacıların düşünce bozukluğu tanımı ve sapmasındaki belirsizlikleri gidermekten çok altta yatan patolojiyi veya şizofrenik düşünceyi tümüyle açıklayacak tek bir düşünce özelliğini saptama eğiliminde olmalarıdır. Araştırmacılar psikotik konuşmayı bozuk düşüncenin yansıması olarak görmüşlerdir. Bu amaçla bir çok kuram geliştirilmiştir: çağrışım çözüklüğü, aşırı kapsamlı düşünce, soyut düşünce yokluğu, egosentrik düşünce, ilkel düşünce, gerileme, dikkat bozukluğu, ebeveynlerden öğrenilmiş bozuk iletişim, *anlamsal* (semantik) bozukluk, kavram oluşturma bozukluğu, birincil süreç düşünce v.b. Bu yaklaşımlarda aynı zamanda şizofrenik hastanın şizofrenik olmayanlardan düşünce bozukluğunun varlığı yokluğu temelinde ayırt edilmesi amaçlanmış ve atasözü yorumlanması, sıralama testleri, kavram testleri v.b testler geliştirilmiştir. Ancak, *Düşünce bozukluğu sularının* sanıldığından daha bulanık olduğu beklenen sonuçların alınamamasıyla anlaşılmıştır (bkz. Erol,1998 : 54).

Düşünce bozukluğunun tanımı konusunda henüz bir uzlaşım söz konusu değildir. Düşünce bozukluğu terimine, garip ve alışılmadık düşünce içeriği, sanrısız düşünceler, varsanılar, mantıksal hatalar, konuşmada gözlenilebilen bozukluklar v.b. anlamlar yüklenilmiştir.

Solovay (1987), düşünce bozukluğu teriminin tek bir boyuta ve sürece işaret etmediğini daha çok düşüncenin değişik yönlerdeki bozulma, kayıp, yetersizlik ve kayma,

yoğunlaşma, dikkat, akıl, yürütme veya soyutlama gibi belirtileri gösterdiğini ifade etmiştir. Holzman (1986) için ise formal düşünce bozukluğu düşünce formundaki düşüncelerin düzenlenişi, denetimi ve sürecindeki bozukluklardır. Düşünce bozukluğu pratikte hasta konuşmasında gözlenebilen hatalar ve bozukluklar için kullanılmıştır (bkz.Erol,1998:55).

Andreasen (1979) hasta konuşmasında gözleyebildiğimiz bozuklukların tanımlanması ve saptanması gereğine vurgu yapmış ve bu tutumuna uygun düşen düzensiz konuşma terimini önermiştir. DSM-III, DSMIII-R ve DSM-IV’de bu şekilde geçmektedir. Ancak konuşmada meydana gelen aksaklıkların hepsi konuşma ve dile ait değildir; düşünce ve iletişim bozukluklarını da içermektedir. Andreasen (1982), düşünce bozukluğu teriminin çok geniş kullanımı nedeniyle anlamsız hale geldiğini vurgulamış ve kullanılan terimlerin tanım ve içerik sınıflarını belirlemeye çalışmıştır (bkz.Erol,1998:55).

Konuşma, gözlenebilen fiziksel süreçtir. Konuşma bozuklukları, kekemelik veya baskılı konuşma gibi bozuklukları içerir. Dil, dilbilimsel yapılar ve anlamların soyut sistemidir. Konuşma, nesnel ve gözlenebilir iken dil, kurallara bağlı ve soyuttur. Dil, *sözdizim* (syntax), *anlambilim* (semantic), *edimbilim* (pragmatic) ve metin alt gruplarına bölünerek incelenir. Dil bozuklukları afazi veya enkoherans gibi bozuklukları içerir. İletişim, öncelikle dil temelli olmak üzere, belli bir kural çerçevesinde kişiler arasında bilgi paylaşımıdır. İletişim için, ortak bilgiyi paylaşan, bir konuşan ve bir dinleyen olmak üzere en az iki kişi gerekmektedir. İletişimdeki bozukluklar bilgi paylaşımını bozar. İletişim dil ve konuşmadan daha geniş bir kavramdır ve temelde onları da içerir. Bu yüzden iletişim bozukluğu kekemelik veya afazi gibi konuşma veya dil bozukluklarını içerdiği gibi, konuşma içeriğinde yoksulluk gibi iletişim bozukluklarını da içerir. Düşünce, örüntü tanıma, kavram oluşturma, analitik işlemler gibi bilişsel süreçlerin karmaşık bir yapısıdır; dil ve dil dışı süreçleri içerdiği düşünülmektedir. Düşünce kavramı anıldığında düşünce süreci düşünce içeriğinden ayrıştırılmalıdır. Mantıksız düşünme, düşünce sürecindeki bozuklukla ilgili bir örnek; sanrı ise düşünce içeriğindeki bozukluğun bir örneğidir. Biliş, düşünceden daha bilimsel bir terimdir; algılama, tanıma, dikkat, bellek, kavram oluşturma, problem çözüme, yaratıcılık, inançlar, hayal ve dil gibi bir çok bilişsel süreçte işaret eder. Bilişsel bozukluklar sanrılar, varsanılar, zeka geriliği, bellek bozukluğu veya afazi gibi bir çok geniş olguyu içerir (bkz. Erol, 1998:55).

Thomas ve Frazer’e göre ise düşünce bozukluğu; düşünce, dil süreçleri ve sosyal bilişteki bozuklukları içeren bir çok düzeydeki bozulmadır. Şizofrenide düşünce bozukluğunu ölçmek amacıyla geliştirilen ölçeklerde dil bozukluklarına ilişkin maddeler, dil bozukluklarını ölçmek için geliştirilen ölçeklerde de düşünce bozuklukları ile ilgili maddeler bulunmaktadır ve ikisinin kesiştiği ve örtüştüğü alanlar da vardır (bkz. Erol, 1998:56).

Chaika şizofrenide görülen konuşma bozukluklarının düşünce bozukluğu adlandırılmasının doğru olmadığını, dil ve düşüncenin aynı kabul edilemeyeceğini dilin ayrı ve kendi otonomisi olan bir sistem olduğunu vurgulamış ve konuşma bozukluğunu önermiştir. Yeterli düşünce ve zihinsel yapıya sahip kişilerde de konuşma bozukluğunun olabileceğini belirtmiştir. Ancak, şizofrenide dil süreçleri ile düşünce süreçlerini ayırmak güçtür. Afazik hastalarda belli bir dil bozukluğu yanında genel bir bilişsel bozukluk olmak zorunda değildir. Fakat, psikotik konuşma ile birlikte bilişsel alanlarda da bozulma görülmektedir. Şizofrenik

hastalarda beynin dil alanlarında bozukluk olabilir veya olmayabilir; ancak dille ilgili olmadığı varsayılan alanlardaki genel bilişsel bozulma yine de dil işlevlerini etkileyebilir. Bellek, dikkat, ve kavram oluşturma gibi alanlarda bilişsel bozulmaların şizofrenik hastaların dil işlevlerini belli derecede etkileyebileceği düşünülmektedir (bkz.Erol,1998:57).

Şizofreni alanında iki büyük ve öncü isim olan Kraepelin ve Bleuler düşünce bozukluğuna özel önem vermişlerdir. Kraepelin için şizofreni temelde bir düşünce bozukluğudur. Bu nedenle, Kraepelin şizofrenide düşünce kapasitesindeki bozulmaya dikkat çekmiştir. Bleuler çağrışım çözüklüğünü dört temel belirtiden biri olarak görmüştür. Bleuler'e göre, çağrışım çözüklüğü düşünce bozukluğunun en önemli belirtisidir ve diğer temel ve ikincil belirtilerin geliştiği bir zemindir. Bleuler' in bu görüşünün etkisi Amerika ve Avrupa' da güçlü olmuştur ve uzun yıllar etkisini sürdürmüştür. İngiltere' de üçyüz psikiyatri uzmanının tanı yaklaşımını inceleyen Willis ve Bannister, düşünce bozukluğunun şizofreni tanısında en önemli tek belirti kabul edilme oranını %70' in üzerinde bulmuşlardır. Amerikalı psikiyatristler de ise bu oran daha yüksek çıkmıştır. Ancak yapılan çalışmalarla şizofreniye özgü olduğu konusunda şüpheler doğmuş ve bir çok çalışmada özellikle mani ve diğer tanı kategorilerinde de görülebileceği gösterilmiştir. Düşünce bozukluğunun tüm şizofrenik hastalarda gözlenmediği ve normallerde de düşük düzeyde görülebileceği bildirilmiştir. Bazı şizofrenik hastalarda hastalığın belirtisi olarak sanrı ve varsanı görülürken, konuşma ve düşüncesi normal olabilmektedir. Bu gelişmeler sonucunda düşünce bozukluğunun yeni tanı sistemlerindeki yeri değişmiş, eski önemi azalmıştır. Bu durum DSM' lere de yansımıştır. Önemli sonuçlardan diğeri de sanıldığı gibi düşünce bozukluğunun kategorik değil süreklilik gösteren bir olgu olduğu bulgusudur (bkz. Erol,1998:57).

Kraepelin ve Bleuler şizofrenik hasta konuşmasında bir çok bozukluk tanımlamalarına karşın bunların ölçümü konusunda net yaklaşımda bulunmamışlardır. Bu

alanda girişimler son zamanlarda yapılmıştır. Bu konuda çalışan önemli gruplar farklı ölçekler kullanmışlardır: *TDI* (Thought Disorder Index) ve *TLC* (Thought Language Communication) en sık kullanılanlardır. Andreasen düşünce bozukluğu adı altında anılan çağrışım çözüklüğü, blok, enkoherans konuşma, klang çağrışım v.b. terimlerin alta yatan nedene ilişkin gönderme yapmadan kuramsız, işevuruk tanımlarını yapmıştır.

Uzun zaman düşünce bozukluğu, çağrışım bozukluğu gibi tek bir olgu olarak ele alınmıştır. *TLC*'de on sekiz tane düşünce bozukluğu alt tipi tanımlanmıştır. *TDI*'de ise yirmi iki tane düşünce bozukluğu alt tipi içermektedir. Andreasen *TLC*'deki on sekiz alt tipin düşünce, dil ve iletişim bozukluklarından hangisi ile ilgili olduklarını belirlemiştir. *TLC*'de iletişim bozukluğu ile ilgili olanlar, konuşma içeriğinde yoksulluk, baskılı konuşma, teğetsellik, düşüncenin raydan çıkması (derailment), *tumturaklı konuşma* (stilted speech), ekolali, *benci konuşma* (self-reference), çevresellik, amacın kaybolması, perseverasyon ve bloklardır. Dil bozukluğu ile ilgili olanlar enkoherans, klang, neolojizm ve sözcük yakıştırmalarıdır. Düşünce bozukluğu ile ilgili alt tipler ise konuşma yoksulluğu ve mantık dışılıktır (bkz. Ek-B: Sözlükçe).

Andreasen, şizofreni, mani ve depresyon tanılı hastalarda düşünce bozukluğu alt tiplerini araştırdığı çalışmasında klasik kitaplarda çok sık söz edilen klang çağrışım, bloklar, ekolali ve neolojizm v.b. bir çok düşünce bozukluğu alt tipinin gerçekte çok ender gözlendiğini saptamıştır. Andreasen'e göre, en yaygın düşünce bozukluğu alt tipleri konuşma içeriği yoksulluğu, teğetsel düşünce, düşüncenin raydan çıkması, amaçsız konuşma ve perseverasyondur. Teğetsel düşünce, raydan çıkma, enkoherans ve mantıksız konuşma şizofreni ve manide eşit sıklıkta gözlenmektedir. Eskiden şizofreniye ait olduğu düşünülen çağrışım çözüklüğü manik hastalarda da aynı sıklıkla gözlenmektedir. Şizofreni ve mani grubunun ikisinde de toplam düşünce bozukluğu skorları oldukça yüksek çıkmıştır. Düşünce bozukluğu şizofreniye özgü değildir. Düşünce bozukluğu toplam puanları farklılık göstermese

de düşünce bozukluğu alt tiplerinin dağılımı ve niteliği açısından iki tanı grubu arasında farklılıklar görülmektedir. Manik hastalarda basınçlı konuşma, klang ve çevresellik daha sık gözlenirken, şizofrenik hastalarda konuşma yoksulluğu ve konuşma içeriğinde yoksulluk daha fazla gözlenmiştir. Manik hastaların konuşmasında düşünceler arasındaki bağlantı gevşektir; şakacı, neşeli ve canlı eğilim nedeniyle konuşmaya uygunsuz düşünceler girmektedir. Şizofrenik hastaların konuşmasında ise manik hastalarda görülen şakacı ve eğlenceli tavır olmadan düşünceler birbiri içine girmekte ve sözcük seçimleri tutarsız olmaktadır. Şizofrenik hastanın bu aşırı kısıtlı ve dar iletişiminden dinleyicinin de kafası karışmaktadır. Bu bulgular manik hastanın konuşmasının esprili, küstah ve oyuncu tarzda olduğunu; şizofren hastaların garip kelimeler kullanıp, düzensiz ve karmaşık konuşmalarını desteklemiştir (bkz.Erol,1998:58).

Taylor ve arkadaşları (1994) şizofrenik hastaların az konuşup kelimeleri yanlış kullanmalarının, manik hastaların ise çok konuşup ve laf kalabalığı yapmalarının düşünce bozukluğu ile duygulanımdaki küntlüğün şiddetinin doğrudan ilişkili olmasından kaynaklandığını ileri sürmüştür (bkz.Erol,1998:59).

Şizofrenik hasta konuşmasındaki duraklamalar depresif hasta ve normallerin konuşmasındaki duraklamalardan daha uzundur. Düşünce bozukluğu olan şizofrenik hastaların konuşmasında düşünce bozukluğu olmayan şizofrenik hastalarinkine göre daha uzun duraklamalar vardır. Şizofrenik hasta konuşmasının akustik incelenmesinde konuşma sırasındaki duraklamalar ile düz affekt ve aloji belirtileri arasında güçlü bir ilişki gösterilmiştir. Konuşma sırasındaki duraksamalar konuşma güçlüğü ile ilişkilendirilmiştir. Şizofrenik hasta konuşması olumsuz konularla ilgili olduğunda olumlu konularda ürettiği konuşmalara göre daha çok düşünce bozukluğu içermiştir.

Şizofrenik, manik, şizoaffektif hastaların duydukları konuşmayı algılama ve anlamalarında bozukluk saptanmamıştır. Araştırmacılar duyguların sözdizimsel ve

anlambilimsel açılarından işlenmesinde sorun olmadığını bozukluğun kısa bellekte olduğunu, bu bozukluğun manik ve şizoaffektif hastalarda iyileştiğini şizofrenik hastalarda değişmediğini söylemişlerdir. Başka bir çalışmada ise paronoid şizofreniklerin metaforları anlamada güçlük çekmedikleri; ancak paronoid olmayan şizofreniklerin bu konuda başarısız oldukları vurgulanmıştır.

Carpenter, Coldberg ve Weingerger(1992) şizofrenlerin sözel bilginin öğrenimi anımsanması, tanınması ve anlamsal kodlanmasında zayıflık gösterdiklerini savunmuşlardır. Aynı zamanda şizofrenlerin daha zayıf sosyal düzenleme oluşturduklarını öne sürmüşlerdir. Bu iki bozukluk bir arada düşünüldüğünde şizofrenlerin daha zayıf anlatı metni oluşturma yeteneği gösterdikleri öne sürülmüş ve bunun nedeni olarak da şizofrenik hastaların konu dışı ve saplantısal bilgiye dayalı çağrışımlar oluşturma eğilimi içinde olmaları görülmüştür (bkz.Hallford,1997: 4).

Dilbilimsel bakış açısından baktığımızda, dilbilimi dilin sistematik ve nesnel incelenmesidir. Seslerin kelimeleri oluşturmasını belirleyen, tümce içindeki kelimelerin düzenlenmesi ve tümcelerin anlaşılır metinlere dönüşmesini sağlayan kuralları inceler, belirler.

Thomas, 1995 yılında dilbilimindeki son gelişmeleri de göz önüne alarak düşünce bozukluğu terimi altında ele alınan alt tiplerin hangi dilbilimsel alt dallarla ilgili olduğunu göstermiştir.

Biçimbilim (Morfoloji) : Sözcük oluşumunu yöneten kuralları içerir. Sözcük hatalarıyla ilgili dört TLC maddesi bu kategori ile ilgilidir: Sözcük yakıştırma, klang çağrışım, neolojizm ve parafazi

Sözdizim (Syntax) : Tümce içindeki birimlerin düzenini belirleyen kuralları içerir. TLC maddelerinden sadece bir sözdizimle ilgilidir: Enkoherans.

Enkoheransı belirleyen sözdizimle ilgili kuralların ortadan kalkmasıdır ve bu birçok farklı mekanizmayla gerçekleşir.

Söylem Analizi (Discourse analysis ve cohesion –*bağdaşıklık*) : Konuşma –yazı ve özellikle bunların var oldukları bağlamla ilişkilerini ele alır. Tümcelerin anlaşılır bir metne dönüşmesini sağlayan kuralları içerir. Bu kategoriye iki TLC maddesi, düşüncenin raydan çıkması ve konuşmada amacın kaybolması karşılık gelmektedir.

Sözdizim, tümce içindeki birimlerin düzeni ve yapısıyla ilgilenirken, bağdaşıklık tümcelerinin nasıl anlamlı bir bütün oluşturduklarını inceler. Söylenenin anlamlı olması için dinleyici şimdi söylenmekte olanı daha önce söylenileni ve söylenecek olanı ilişkilendirmek zorundadır. Bağdaşıklık, dilin anlaşılmayı mümkün kılan yönüdür. Bu bağlar metinde bir birimin anlaşılması için diğeri gerektiğinde kurulur.

Edimbilim, karşılıklı konuşmalarda dilin sosyal ve etkileşim yönünü yöneten kuralları içerir. Konuşma yoksulluğu, konuşmada içerik yoksulluğu baskılı konuşma, distraktibl konuşma v.b. TLC maddelerinin neredeyse yarısı bu kategori ile ilgilidir. Bu maddelerin ortak özelliği dil kullanımının etkileşim boyutunu yöneten kuralların işlememesidir veya konuşmacının dinleyicinin beklentilerini hissedememesidir. Konuşma sosyal, duygusal ve iletişimsel yeteneklerin birleştirilmesini; pazarlıkta blöf ve geri çekilme gibi toplumsal göstergelerin ve karşılıklı stratejilerin birlikte kullanımını gerektirmektedir (bkz.Erol,1998⁶:60).

Yapılan çalışmalar, şizofrenlerin daha çok konuşma düzlemlerinin incelenmesi yönündedir ve bu doğrultuda kullanılan teknikler de çok çeşitlidir. Konuşmanın anlaşılabilirliğini tümce ve metin düzeylerinde ölçen *kapama* (close) ve *yeniden yapılandırma tekniği* (reconstruction procedure) ile yapılan çalışmaların sonuçları çelişkili olmakla birlikte şizofrenik hasta konuşmasının diğere tanılı hasta ve normallere göre daha az anlaşılır olduğu yönündedir.

Maher, şizofrenik hastalardaki konuşma bozukluğunun dikkati bir odakta toplama ve

⁶ Erol'un bu bilgiyi alıntılıdığı yer: Critchley,EMR.1994.Linguistics in neuropsychiatric frame:A look at the dialogue of the brain and mind.

sürdürme yetersizliğinden kaynaklanabileceğini söylemiştir. Bu kuramın temel özelliği dikkat bozukluğu nedeniyle algılamada bozukluk meydana gelmesi ve konuşma sırasında ilgisiz çağrışımların engellenememesi nedeniyle konuşmada bilinen bozukluklar ortaya çıkmaktadır (bkz.Erol,1998:61).

Sözdizimsel açıdan kapsamlı çalışmaların ilkini yapan Morice ve Ingram bilgisayar yardımlı gramer analizi kullandıkları çalışmada tümce uzunluğu tümce yapısındaki karmaşıklık, anlambilimsel ve sözdizimsel hatalar, kelime tekrarı, duraklamalar gibi özellikler açısından manik, şizofrenik ve kontrol grupları karşılaştırılmıştır. Şizofrenik hastaların konuşması diğer gruplara göre daha az karmaşık, daha kısa ve çok hatalı tümceler içeren, akıcı olmayan özellikler sergilemiştir. Benzer sonuçlar Frazer ve arkadaşları tarafından da elde edilmiştir. King (1990) üç yıllık izlemleri sonucunda şizofrenik hastaların konuşmasındaki bu bozulmanın manik ve kontrol grubuna göre daha şiddetli ilerlediğini bulmuştur (bkz.Erol, 1998:63).

Thomas (1990) kronik ve akut şizofrenik hastaların konuşmalarını benzer özellikler açısından karşılaştırmış ve karmaşıklık, hata oranı ve akıcılık açısından zayıf dil performansının kronisite ile ilgili olduğunu saptamıştır.

Docherty ve arkadaşları iletişim bozukluğunu konuşmada kullanılan *gönderimlerin* (reference) niteliğini ve sıklığı ile anlamın netlik ve belirsizlik oranını ölçerek yaptıkları çalışmada şizofrenik ve manik hasta grupları ile psikiyatrik hasta olmayanların konuşmalarını karşılaştırmışlardır. Şizofrenik hastaların konuşmalarında manik ve kontrollere göre daha çok belirsiz gönderme saptanmıştır. Gönderimlerin kime yapıldığı, sözcük veya tümcelerin *aşırı kapsamlı* (overinclusive) olması, yani kavramsal sınırları koruyamama nedeniyle uzak çağrışımlar, aşırı genellemeler, aşırı soyutlamalar yapılması nedeniyle çıkarımlanamamaktadır. Şizofrenik hastalar dinleyici tarafından hiç bilinmeyen konulara gönderimler yapmışlar; manik hastalar ise birden fazla anlama gelebilecek sözcük ve

tümceleri daha fazla kullanmışlardır. Diğer iletişim ölçümleri ve toplam iletişim bozukluğu açısından manik ve şizofrenik hastalar kontrollerden daha yüksek puan almış, ikisi arasında farklılık bulunmamıştır (bkz.Erol,1998:61).

Hoffman ve arkadaşları (1986), düşünce bozukluğunu konuşmayı dinleyen kişinin konuşmayı bir anlam bütünlüğü içinde anlamasını zorlaştıran bir özellik olarak ele alıp manik, şizofrenik hasta ve normallerin konuşmalarını karşılaştırmışlardır. Manik hastalar kendi içinde bütünlüğü olan anlaşılır bir konuda her iki gruptan daha fazla konuşup başka konulara saptmışlardır; şizofrenik hastalar ise anlam bütünlüğü olan konu geliştirmeden-üretmeden başka bir konuya geçmişlerdir. Şizofrenik hastaların bütünlüğü olan konuşma üretimindeki yetersizliği Andraesen'in az konuşuyorlar ve konuşma içeriği zayıf bulgularıyla uyumludur. Şizofrenik hastaların anlaşılır bir konuşma üretememesi konuşma planı yapamamasına varsa bu yapıyı konuşma olarak gerçekleştirememesine konu bütünlüğünden çok ses benzerliği, kelime oyunları ve duygusal faktörlere ağırlık verme eğiliminde olmalarına bağlanmıştır.

Anlambilimsel çalışmalarda belirli bir mesajın taşıdığı bilgi başka bir deyişle hastanın ne konuştuğu incelenmektedir. Bu çalışmalarda şizofrenik hastaların konuşması günlük yaşamdan uzak soyut konulara yönelik ve düşünce ile ilgili gönderimleri daha sık içerdiği belirlenmiştir (bkz.Mete/Doğaner/Erol/ (öt.),1993:172).

Dilin düşünsel, bireylerarası ve metinsel işlevlerini yansıtmada bir ürün birimi olarak ezgi, diğer dilsel ve dil dışı etmenlerle birlikte belirleyici bir rol yüklenmektedir(bkz.Ergenç/Bulut,1999⁷:41). Bunun yanı sıra, özellikle konuşma sezdirimlerinin aktarılışında ve yorumlamayı temellendiren çıkarımların oluşumunda egemen öge konumundadır(bkz.Ergenç/Bulut,1999⁸:41). Anadili konuşucularının söylemdeki sezdirimleri yapılandırma ve çıkarsamada ezgiyi belirleyici bir araç olarak kullanmaları ezginin işlevlerinin bireyin sezgisel dilbilgisiyle ilişkilendiğini göstermektedir. Bir konuşmada ezgi ve bileşenleri konuşucunun ya da metin oluşturucunun amaçları doğrultusunda düzenlendiği bireylerarası işleve hizmet eden bir öge konumuna yükselmektedir.

⁷ Ergenç ve Bulut'un bu alıntılamaı yaptığı yer: Halliday,M.A.K.1973.A Course in spoken English intonation.Oxford:OUP.

⁸ Ergenç ve Bulut'un bu bilgiyi alıntıladağı yer:Ergenç,İ/Uzun,İ.1995. "Bir söylem ögesi olarak ezgi": IX.Dilbilim Kurultayı Bildirileri . Bolu:Abant İzzet Baysal Üniversitesi.151.

Konuşma aktarımı tümceler içeren fıkra metinlerinde metin oluşturucunun niyetine bağlı olarak okuyucunun, yüklendiği rolün gereği olan ezgilemeyi ve odaklamayı ses rengini de kullanarak gerçekleştirmesi beklenir. Söylem değerinin çok belirgin olarak ortaya konduğu bu tür metinlerde gülmece işlevinin kullanımı amaçlandığı için okuyucunun üstlendiği rolün önemi daha da belirginleşmektedir(bkz.Ergenç/Bulut;1999:43).

Ergenç ve Bulut (1999:42), şizofren hastalarla sağlıklı kişilerin fıkra metinlerini okumaları sırasında ilgili çıktılarını şizofrenlerin çıktılarıyla bu dilsel özellik açısından karşılaştırmışlardır. Bu karşılaştırma sonucunda şizofrenlerin ezgi eğrileri incelendiğinde sağlıklı kişilerde üstlenilen rol gereği bütünlük sergileyen ezgileme yerine kesik eğrilerden oluşan pek çok bütün bulunduğunu; tümcedeki her birim kendi içinde bir bütün olarak algılandığından deneklerin sesletimlerinde ünsüz ile biten ve ünlüyle başlayan sözcükler arasında ulama olmadığını; parça bütün ilişkisinin kurulamamasının bir başka sonucu olarak şizofrenik hastaların odaklama işlemini de gerçekleştiremediklerini ve aynı nedenden ötürü soru tümcelerinde de soru ezgisini hemen hemen hiç kullanamadıklarını; okudukları tümcelerin ses çözümlemeleri perde ve enerji düzenleri açısından incelendiğinde ise enerji görünümünün özellikle ilaçsız durumda oldukça yüksek değerlere ulaştığını ve bu durumda beyin görüntülenmelerinden elde edilen verilerdeki özellikle ön frontal lobda belirlenen korku, heyecan, şiddet gibi durumlar da ortaya çıkan beta dalgalarının yoğunluğuyla açıklanabileceğini dile getirmişlerdir.

Ergenç ve Bulut (1999:42), okuma süresinin hasta deneklerde daha uzun olmasını da sözcükler arasında ulamanın yapılmayışına ve her sözcüğün bir bütün olarak ezgilenmesiyle ilişkilendirmişlerdir.

Japonya'da gerçekleştirilen bir dizi araştırma sonucunda şizofrenlerin göz hareketlerinde belirgin bir yavaşlamanın ve tembelliğin var olduğu ortaya konmuştur. Bu durum algı güçlüklerinin de bir ölçüde nedenini oluşturmaktadır. Göz hareketlerindeki yavaşlama parça-

bütün ilişkisinin kurulamamasına neden olduğu için hasta metin kurucusunun düşünce yapısına ulaşamamakta buna bağlı olarak da bürünsel birimleri gereğince kullanamamaktadır. Ergenç ve Bulut'un (1999:44) çalışmasında denekler metinleri önce sessiz, hemen ardından sesli olarak okudukları halde metinde ne anlatıldığı sorulduğunda ancak bir iki sözcük ile yanıt vermişlerdir ve verilen yanıtlarda metnin gülmece mantığını yansıtmadığı gözlenmiştir.

Almanya Bremen Üniversitesi ve İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi Fizyoloji bölümlerinde yapılan çalışmalarda şizofreni hastalarının frontal loblarının sağ tarafında belirgin bir çöküntü saptanmıştır. Ergenç ve Bulut (1999:44)'a göre, bu alandaki çalışmalar henüz sonuçlanmadığı için kesin bir yargıya varılamaz ancak bu hastalarda beynin sağ yarı küresinde bulunan bürün öğelerinin sesli okumada ve konuşmada neden devreye girmediklerinin yanıtı da belki araştırmaların sonuçlarıyla ortaya çıkabilecektir. Sağ yarıkürenin işlevlerini büyük ölçüde yerine getirememesinin bir başka sonucu da bütün şizofrenik hastalarda karşılaşılan donuk yüz ifadesidir.

Ergenç ve Bulut (1999:45), insan beyninin uyanıklık durumunda dış uyaranlara açık olması, ezginin söylem değerini daha da belirginleştirdiğini ve incelenen deneklerde dış uyaranlarla ilgili beklentilerinin ve ilgilerinin de ortadan kalkmasına neden olduğunu ve bu durumda bürünsel öğelerin kullanımını etkilediğini söylemişlerdir.

Şizofrenide düşünce, dil ve iletişim bozukluklarının nedenine ilişkin kuramların çoğu şizofreninin nedenleriyle ilişkili kuramlarla örtüşmektedir ve aynı oranda farklı ve çeşitli alanlarla ilgili kuramlar da üretilmiştir. Bunlar; dikkat, *işleyen bellek* (working memory), bilgi işlemde sorunlar, çağrışım, dil işlevinde yetersizlik, iletişim bozukluğu, sağduyu kaybı, bilişsel kayıplar olarak sıralanabilir (bkz.Erol,1998:61).

Şizofrenide konuşma bozukluklarını dil bozukluğu olarak ele alan Crow (1997:12-25), psikozu dilin evrim süreci ile ilişkilendiren bir kuram geliştirmiştir. Bu kuramda şizofreninin tüm toplumlarda aynı yaşam boyu prevalansı gösterdiğini, çevresel koşullar, coğrafya, iklim, toplum, dil, din, ırk farklılıklarından bağımsız olduğunu, insanın dil kullanan tek hominid olduğunu; şizofrenik hastaların görüntüleme çalışmalarında ortaya çıkan beyinde küçülme, ventrikül genişlemesi ve yarıküreler arasında asimetrisinin kaybolması gibi önemli yapısal değişiklikler içinde asimetri kaybının diğer iki değişikliğin nedeni olduğunu, beyin asimetrisinin dil gelişimini gösterdiğini; çünkü lateralizasyonun beyin yarı kürelerinin

bağımsız ve birlikte çalışmasını sağladığını ve dil işlevini için böyle bir *ayrışma ve birliktelik* (seri ve paralel bağlantı) gerektiğini öne sürmüştür. Asimetri kaybı ile işleyen bellek kuramını da ilişkilendiren Crow (1997:12-25)'e göre psikoz evrim sürecinde insanın dil işlevi için ödediği bir bedeldir. Dil işlevi ile görevli bölgelerdeki ana bozuklukları saptamak amacıyla son dönemlerde yapılan PET çalışmalarında şizofrenik hastalar ve kontrol grubu arasında fiil oluşturma görevi esnasında superior temporal gyrusdaki hareketliliğin engellenmesi yeteneğinde farklılık olduğu tam olarak saptanmıştır. Wernicke alanına karşılık gelen bu bölge genellikle konuşma dilinin dinlenmesi esnasında aktivite olmaktadır. Ancak kişisel olarak üretilen konuşma esnasında aktivite olması engellenmektedir. Bu tür bir engelleme dışarıdan gelen konuşma sinyallerinin kişisel olarak üretilenlerden ayrılmasına izin veren önemli bir dönüt işlevini temsil etmektedir. Şizofreni hastalarında birinci derece belirtilerin varlığı veya çokluğuna bakılmaksızın PET ölçümleri esnasında herhangi bir engelleme kaydedilmemiştir. Bu durum konuşma sinyallerinin kişisel denetiminin hastalığın ayırt edici anahtarı olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar ile anatomiksel asimetrinin kaybı arasındaki ilişki ilgi çekici olmaktadır. Bu işlevsel sapmaların yarıküreler içindeki ve yarıküreler arasındaki ilişkilerdeki bir değişimi yansıtmayı yansıtmadığı araştırmacılar tarafından sorgulanmaktadır.

Şizofrenin artı belirtileri dil sistemleri ile ilgili sonucu güçlendirmektedir. Konuşma seslerinin duyulması duyuşal varsanların özünü teşkil etmektedir. Müziksel veya dilsel olmayan seslerin duyumu psikotik deneyim içinde daha az görülen bir özelliktir. Aslında dil olmadan kişilerin dünyayı tasarlaması, fikirler, sanrılar geliştirmesi ve mantıklı düşünce kapasitesine sahip olduğunu düşünmek imkansızdır. Bununla birlikte diğer türlerde özellikle dille ilgili sistemleri eksik olan hayvanlarda bu rahatsızlığı örneklemekte başarısız olunmuştur.

Crosson ve Huges (1987), şizofrenideki iletişim problemlerinin nedeni olarak talamus

kaynaklı dil yetersizliğini sorumlu tutmuşlardır. Talamus lezyonları şizofrenideki düşünce bozukluğuna benzeyen akıcı afaziyle sonuçlanmaktadır: parafazik konuşma, tekrarlamalar vardır ve işitsel anlama bozulmamıştır. Talamus dil kontrol sisteminin parçası olarak dil merkezlerinin uyarılması, dilin motor programlanması ve anlamsal doğruluğunun denetlenmesine yardım etmektedir(bkz.Erol,1998: 61).

Mcgarth, Liddle ve Morris, şizofrenik hastalarda görülen düşünce bozukluğunu frontal lob işlevlerindeki azalma ile açıklamaya çalışmışlardır. Prefrontal bölgenin subkortikal bölge üstündeki denetiminin kalkması formal düşünce bozukluğu ile sonuçlandığını ve Prefrontal bölgenin dil üretiminde hataları gözden geçirme, konuşulacak konu yapılarını kurma, değiştirme ve sürdürme işlemini gerçekleştirdiğini, frontal lob işlev bozukluğunun konuşma üzerinde bu kontrolün kalkmasına, yani düşünce bozukluğuna yol açtığını söylemişlerdir (bkz.Erol,1998:62).

Son yıllarda bütün dünyada hızla gelişmekte olan alanlararası beyin araştırmaları sayesinde sağlıklı kişilerdeki dil sisteminin beyindeki organizasyonun tam olarak açıklığa kavuşturulması ve bunun yanında şizofrenler gibi sağlıklı beyin işleyişine sahip olmayan kişilerin dilsel davranışlarının incelenmesiyle de hem sapmaların nereden kaynaklandığı belirlenerek sağaltım yöntemleri oluşturulabilececek hem de bu sapmalardan yola çıkarak sağlıklı kişilerin dil kullanımlarına özgü standart değerler saptanabilecektir.

3. ÇÖZÜMLEMEDE KULLANILACAK KURAMSAL ÇERÇEVEYE İLİŞKİN KAVRAMLAR

Bu çalışmanın çözümleme açısından kuramsal çerçevesi metindilbilim ve metinbilim alanının temel sayıltılarına dayalı kalınarak şekillendirilmiştir. Bu alanın çalışmamızın veri tabanındaki metinlerin çözümlenişinde açıklayıcı olacak kavramları seçilmiş ve bu kavramlar temel alınarak çözümlenmeler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu kavramlar aşağıda tek tek hangi bilgi içeriği ile ilişkilendikleri belirginleştirecek şekilde tanıtılacaktır

3.1. METİNDİLBİLİM ve ÇALIŞMA ALANI

Dilbilimin daha çok sözlü dile ve tümce düzeyine uyguladığı çözümleme yöntemlerinin yazılı dile, tümce ötesi birimlere uygulanması sonucu gelişen metindilbilim veya metin dilbilgisi bir metnin bütünlüğünü, birliğini yaratan bağlantıları ve tutarlılıkları inceler. Bağlantılar bir metindeki sözcelerin çizgisel olarak eklemlenmiş biçimlerinin araştırılmasıyla ortaya konur. Tutarlılıklar ise, söylem türüne göre, metnin bütünü düzenlenmesinde etkili olan, uyulması gerekli zorunlulukların araştırılmasıyla belirlenir.

Metindilbilimin oluşum aşamasında, metin tümcenin bir uzantısı olarak, daha uzun ve karmaşık biçimi olarak ele alınmış ve tümceyi incelerken esas alınan varsayımların ve kullanılan yöntemlerin aynı şekilde metinlerin incelenmesinde geçerli olduğu varsayılmıştır. Ancak Haris (1952) *Discourse Analysis* adlı çalışmasında bu yaklaşımın doğru olmadığını, tümce ve metnin farklı çözümleme yöntem ve modelleri gerektiren dilbilimin iki ayrı alanı olduğunu dile getirmiştir. Tümce dilbilgisinin bir birimi olarak ele alınabilirken, metne iletişimsel işlevi göz önüne alan bir iletişim süreci olarak yaklaşılmalıdır.

Bir metnin üç belirgin özelliği vardır:

1. Metnin iletişimsel bir işlevi vardır.
2. Metin dilin statik bir birimi değil, dinamik bir konuşma sürecidir.

3. Metnin iletişimsel özellikleri dilbilgisel öğelerin bir toplamı değildir.

Metni yazan ve konuşan kişinin bir soruyu yanıtlamak, bir gerçeği aktarmak, bir hikaye anlatmak gibi belli bir amacı vardır. Bu iletişimsel davranış daha geniş bir bağlam içerisinde gerçekleşir. Bu nedenle onun anlaşılabilirliği ve kabuledilebilirliği ancak kendi bağlamında mümkün olabilir. Ayrıca belli bir dilbilgisel yapının ne çeşit bir iletişimsel işlev yükleneceğini de belirleyen bu bağlamdır. Örneğin; soru biçiminin bir “yanıt”, “soru”, “emir” veya “önerme” işlevlerinden hangisini yükleneyeceği içinde bulunulan şartlara göre belirlenir.

Metin bir süreç olma özelliğini iletişimsel işlevinden alır. Çünkü metin işlevini ancak belli bir bağlamda yerine getirir ve birbirleriyle ilişki içinde olan ortam, yorumlayan ve işlevden bağımsız ele alınamaz. Bütün bu unsurların karşılıklı ilişkileri metnin asıl şekillenmesini ve oluşumunu sağladığı için bu üç öge ile metin arasındaki ilişki dinamik bir süreç olarak görülebilir.

Bu nedenle metnin anlamını onu oluşturan unsurlardan çıkarmak mümkün değildir. Diğer bir ifade ile metnin anlamı koda bakılarak bağlamdan bağımsız tahmin edilemez. Metnin anlamı durağan değildir, önceden bilinemez ve önü açıktır. Bildirişim sürecinde anlambilimle birlikte bütün diğer yönler de anlamın oluşumunu sağlar. Bildirişim sürecinde göstergeler birden fazla işlev yüklenebilir. Örneğin; görsel betimleme yapan bir metin görsel ve sembolik, birincil ve ikincil anlam ve eğretileme işlevini yazınsal anlamını da kaybetmeden bir arada barındırabilir. Dolayısıyla göstergeler zengin ve çok yönlü bir potansiyel geliştirirler ve önü açık, yenilikçi, önceden çıkarımlanamaz anlamlarıyla çok yönlü yoruma açıktırlar.

Böyle bir durumda yorumcunun rolü öne çıkmaktadır. O yalnızca bir kod çözücü olmaktan ziyade iletişimsel sürecin etkin, yaratıcı bir unsurudur. Yetenek, bilgi ve deneyimine

bağlı olarak metinde derin ve yüzey anlamlar bulabilir, hatta metinde anlamı yükleyenden daha çok anlamlar çıkarabilir.

Metin kendini oluşturan parçacıkların toplamından ibaret değildir, bir bütün olarak bunları aşar, dolayısıyla anlamı öğelerinin anlamlarının toplamlarıyla eşitlenemez. Metin bütüncül işlevi ile birlikte yorumlanması gereken gösterge üstü bir biçime sahiptir. Bütüncül bir karaktere sahip oluşu metin ve öğeleri arasında özel bir ilişkinin varlığını gösterir. Aynı zamanda birleştirici bir işlevi vardır, dolayısıyla her bir unsurun görevini belirleyen kendi özellikleri değil iletişim süreci içindeki yerleridir. Bu nedenle bu unsurlar bütün metin bazındaki yerlerine ve işlevlerine göre değerlendirilmelidir.

Metni yorumlama sürecinde metnin tümceden farklı bir görünümü ve işlevi olduğu unutulmamalıdır. Metin iletişimsel bir süreç iken, tümce dilbilgisel bir birimdir. Tümceler durağan birimlerdir, metin ise devingen bir süreçtir. Metin bütüncül bir yapıya sahiptir, tümce ise parçacıklarına ayrıştırılarak ele alınabilir.

Aksan ve Aksan'ın (1991:987) Berruto'dan aktardıkları üzere metinler bazı özellikleriyle şöyle betimlenebilirler. "Metin herhangi bir dilsel ürün (ya da bildiri); bir tümce (ya da sözce) dizisi; bildiri ortamında kullanılan dil birimi ya da biçimsel, soyut (derin) birim olabilir".

Metin içindeki tümceler belirli bir durumsal bağlam içinde bilgi iletme görevini yüklenmişlerdir ve metnin bütünü her tümcenin içinde mevcuttur, her tümce daha önceki tümcelerle ilişkilidir ve metin alıcısı önceki tümceleerin anlamını metnin bütünü yorumlamak için kullanırlar.

Metin içindeki ilişkileri genel olarak özetlemek gerekirse tek tek tümceleerin birbirleriyle olan ilişkileri biçimbirimsel ve sözdizimsel düzlemlerde, tümceleer arasındaki göndergesel

ilişkiler ise belirli toplumsal durumlara bağılı olarak metin dilbilgisi ve durumsal bağlam düzlemlerinde incelenebilir.

Metin analizinin üç yönü vardır: Metnin iletişimsel işlevi, yapısı, dilbilimsel özellikleri. Metin yapısının çözümü şu noktalar üzerinde yoğunlaşılmasını gerektirmektedir:

1. Metnin içerdiği ön kabul
2. Açıkça belirtilen ve iki taraf (üretici-alıcı) arasında belirtilmeye gerek duyulmadan paylaşılan bilgiler arasındaki ilişki
3. Katılımcıların bilgi dağılımı
4. Tutarlılığın sağlandığı yollar
5. Metnin kültürel ve genel özelliklerinin ayrımı

3.2. METİNLER ve ANLAM YARATMA

Son yıllarda yapılan çalışmalara baktığımızda, dilin kullanımında toplumsal etkileşimin ve bireysel özelliklerin rolü konusundaki çalışmaların sayısında belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Bu durumun temel nedenlerinden biri, araştırmacıların söylemin üretilmesi ve söylemle hedeflenen anlam kadar söylemin yorumlanmasıyla da ilgileniyor olmalarıdır. İletişimin doğası gereği, dilsel üretim, ürün ve yorumlama açık bir birliktelik içermekte ve her biri için yapılacak saptamalar, diğerlerini de dikkate almayı gerektirmektedir. Öyle ki, metni bir ürün olarak düşünsek bile, onu üretim ve yorumlama süreçleri içinde görmek kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu nedenle metin, işlevsel özellikleri doğrultusunda, hem bir süreç hem de bir ürün olma durumundadır (bkz. Uzun, 1996:88).

Uzun (1996:88), metni salt bir dilbilimsel düzenleme biçiminde sınırlamanın, hem üreteninden hem de alıcısından soyutlamak olacağını ve bir anlamda bunun, açık bir

kullanımsızlık olarak adlandırılabilceğini söylemiştir. Metnin, kullanım amaçlı olduğunu ve her zaman bir söylem gerektirdiğini ve bu bağımlılık ilişkisi içinde söylem ve metin ele alındığında, dilsel yapıyı ve kullanıldığı durumu birbirinden ayırmanın da güçleşeceğini ve dilin kullanımını sorgulayan bir çalışmada, iletişimin iki yönlü yapısına da uygun olarak, üretim ve yorumlamanın bir bakışlılık sergileyeceğini dile getirmiştir.

Metin yüzey yapısı, doğası gereği, dilbilgiseldir ve metindeki her dilbilgisel özellik o metnin derin yapısındaki kişisel ve toplumsal bir başka özelliği yansıtır. Bir diğer ifade ile, yüzey metin kimi tetiklemeler için elverişli bir araç niteliğini taşımakta, bunlar dil dışı etkenlerle etkileşime sokulmaktadır. Bu süreçte hem toplumsal etkileşim hem de metin üreticisi metin alıcısı açısından bireysel özellikler belirleyici roller üstlenmektedir.

Bir metnin anlamlı sayılabilmesi için o metnin *yorumlanabilirlik* (Interpretability) özelliğine sahip olması gerekmektedir. Yorumlanabilirlik aslında söz konusu bir metinle okuyucusu-dinleyicisi veya belirli bir özelliğe sahip bir okuyucu-dinleyici grubu arasındaki ilişkiden büyük ölçüde etkilenmektedir. Çünkü yorumlanabilirlik bir okuyucunun metne beraberinde getirdiği bilgi birikiminden yararlanmaktır. Bu anlamda yorumlama bir yeniden kurma sürecidir ve hedeflenen metnin derin yapısıdır.

Yorumlama süreci üç ayrı görünüm içermektedir. Bunlardan ilki, metnin taşıyıcısı olduğu iletinin niteliği ile ilgili olan iletişimsel kestirimidir. İkincisi, toplumsal /kültürel bilgiyi, yani dünya ile ilgili gerçekleri kullanma biçiminde belirlenmektedir. Üçüncüsü ise, metindeki sezdirimlere dayalı olarak çıkarımların belirlenmesidir (bkz. Brown / Yule ,1983:225).

Uzun (1996:88)'e göre, belirtilen bu üç işlem arasındaki ilişki, dil-söz ya da edinim-kullanım ilişkilenebilir düşünülerek açıklanabilir. Metnin iletisel niteliği, kurucu önerme mantığıyla bakıldığında düşünsel bir genel çatıyı belirleyecektir. Yorumlamada, bu çatı sınırları içinde toplumsal / kültürel bilginin kullanımında kimi özelleşmeler ortaya çıkacak, çıkarım sürecinde ise, bu özelleşmeler söz'e dönük olarak bireyselleşecektir. Bu nedenle yorumlama salt dilbilgisel terimlerle açıklanamaz.

Metin gerçek dünyadan kaynaklanır. Ancak hiçbir metin gerçek dünyanın eş biçimlisi değildir. Bu nedenle de metni yorumlamak belli ilişkileri yorumlamak anlamına gelmektedir. Verici gerçek dünyada gördüklerini algıladıklarını önce kendi dünyası içine alır. Bu işlem basamağında bir yanda vericinin bireysel özellikleri bir yanda da art alan ve dünya bilgisi devreye girmektedir. Üretici dış gerçekliği, kendi dünyasına aldıktan sonra, metin dünyası kurmak adına, tür, söylem topluluğunun beklentileri, metnin iletişimsel olarak hangi iletişimsel amaçlara hizmet edeceği gibi dizesel seçeneklerden uygun olanı belirleyip metin dünyasını kurar. Ardından doğrudan doğruya iletiye dönük düşünsel eklememeleri gerçekleştirir. Daha sonra da hangi sözcüklerin kullanılacağı gibi metinsel eklememeleri yapar ve böylece metin ortaya çıkar. Yorumlamada alıcı açısından, önce metinsel eklememe, ardından düşünsel eklememe ve bunun ardından da alıcının zihninde vericinin yarattığı metin dünyasının izdüşümü kurulur. Bu izdüşüm yoksa ne metin ne de anlamlandırma vardır. Bundan sonra alıcı kendi metin dünyasını oluşturur ve böylece metne dayalı olarak dış gerçekliğe gidilir. Bir diğer ifade ile, birey çok sayıdaki artalan bilgi ve deneyimini ihtiyaç duyduğu ölçüde sınırlayarak yorumlama sürecinde işletmektedir. Öyle ki, yorumlamada hem dilsel düzenleme bütünsel anlam açısından sorgulanmakta hem de buna bağlam temelli olarak eklemeler yapılarak, önermeler düzleminde olası boşlukların içerikleri kestirilebilmektedir.

Metin iletişimin bir unsurudur ve iletişimin özünü oluşturur. Bu nedenle metin bir süreci gösterir ve aynı bir gösterge gibi çalışır. Metnin bu özelliklerinden dolayı metin yüzey yapısı ve metin derin yapısı olarak adlandırılan iki ayrı düzlemin olması gerekir. Bunlardan metin yüzey yapısı düzlemi vericinin kontrolü altında olup, daha çok verici (üretici) açısından çözümlenir. Metin derin yapısı düzlemi ise, metin üretimi açısından bakıldığında vericiyle, metnin anlamlandırılması açısından bakıldığında ise alıcıyla ilgili çözümlenmeyi gerektirir. Hangi tür metin olursa olsun tek bir yüzey yapı bulunur. Buna karşılık metin türleri

arasındaki farklılıklara bağlı olarak bir ya da birden fazla derin yapı bulunabilir. Metin yüzey yapısında çoğu zaman *okuyucu-dinleyici merkezli* (user-oriented) düzenlemeler kendini gösterecektir. Metin yüzey yapısında yer alan sözcükler öncelikle biçimsel (dilbilgisel) bağlarla bağıntılı kılınır. Çünkü bunlar derin yapıda yer alan mantıksal, anlamsal bağların uyarıcıları olarak işler. Bizim amacımız derin metni oluşturmaktır, diğer bir ifade ile var olan metinleri neden sonuç ilişkisi gibi önermesel boyuttaki ilişkiler çerçevesinde ortaya koymaktır (bkz.Erden,1998:47/Uzun,1996:88-89).

Metin, metindilbilim çalışmalarının 1960'lı yıllardaki ilk uzantılarında olduğu gibi öncelikle salt bir ürün olarak görülmüş ve yüzey yapıyla sınırlı olarak tanımlanmıştır. Ancak günümüzdeki genel kabuller metnin ürün oluşundan daha çok sonucunda ürün ortaya çıkaran süreci işaret edişini vurgulamaktadır. Derin yapı, yüzey yapı ayrımı da bu yargıyı içeriklendiren bir ayrımdır .

3.3. METİN ÜRETİMİNİN GENEL EVRELERİ

Her metnin iletişimsel görevi vardır. Bir metnin iletişimsel sayılabilmesi için de o metnin metinselliğın getirdiğı bazı ölçütleri içermesi gerekmektedir. Beaugrande ve Dressler'e (1981) göre, iyi düzenlenmiş bir metnin, *amaçlılık* (intentionality), *durumsallık* (contextuality), *bilgisellik* (informativity), *kabuledilebilirlik* (acceptability), *metinlerarası ilişki* (intertextuality), tutarlılık (coherence) ve *bağdaşıklık* (cohesion) ölçütlerine uygunluk sergilemesi gerekir. Metin üreticisi, metin üretiminde bu ölçütlere yönelik düzenlemeleri, metin üretiminin evreleri boyunca gerçekleştirir (bkz.Erden,1998:50).

Metindilbiliminde bugün için yaygınlık kazanan metin üretme modelleri edimbilim, sözdizim ve anlambilim bileşenlerinin sürekli etkileşim içinde olduğu varsayımına dayanmaktadır ve bu nedenle de metin üretme sürecinin evrelerinin birbirini belli bir sırada takip etmeyip, işlemlerin paralel sürdüğü varsayılmaktadır (bkz. Ruhi,1998:104).

Metin üretimindeki evreler, Beaugrande'ın(1984), metin üretme modelinde aşağıdaki biçimde sıralanmaktadır (bkz.Erden,1998:54/Ruhi,1998:104/ Uzun/Keçik,2000:23-29):

1. Amaç saptaması ve söylem tasarımı: Metin üretimi, amaç saptamasıyla başlar. Metin üreticisi, öncelikle metninin hangi iletişimsel amaçlara hizmet edeceğini belirler. Metinlerin taşıdığı iletişimsel amaçlar, dilin kullanım amaçlarıyla doğrudan ilişkilidir. Metin üreticisi, metninin iletişimsel amacını belirlediğinde, bu amaca uygun söylemi de tasarımlar ve buna bağlı olarak metnin üst yapısı belirlenir. Söylemi tasarımı, metnin içine sunulacağı durum bağlamının özelliklerine,alıcısının beklentilerine ve iletişimsel amaçlarına uygun biçimde düzenlenmesini sağlar.

2. Düşünceleri oluşturma: Düşünceleri oluşturma evresi, metin dünyasının yaratılmasında düzenleyici bir özelliğe sahiptir. Bu evrede, metindeki içerik şeması için bir önbiçimlenme yapılır. İçerik şeması için bir önbiçimlenme yapmak içerik şemasında yer alacak önermeleri saptamaktır. Önermeler düşüncenin birimleridir ve doğruluk değerleri taşırlar. Yani önermeler üzerinde doğruluk/yanlışlık sorgulaması yapılabilir. Önermeler metnin içerik şemasının kurucularıdır. Bu evrede ayrıca, içerik şeması için yapılan önbiçimlenme dünya bilgisiyle bağdaştırılarak içerikte yer alması planlanan kavramların birbirleriyle uyumlu olup olmadığı da değerlendirilir. Böylece metnin içerik şemasının oluşturulması için gerekli işlemler tamamlanmış olur.

3. Kavram ağını kurma: Bu evrede içerik şeması son biçimini alır. Önceki evrede birbirleriyle uyumlu olduğu saptanan kavramlar arasındaki bağlar kurulur. Böylece metnin içerik şemasının, alıcının yorumlama sürecini güdüleyecek biçimde bir kavram ağı içermesi sağlanır. Bu ağ, metindeki bilginin amaçlı bir biçimde geliştirilmesini sağlar; önermelerin birbiriyle uyumlu, tutarlı ve ortak bir konuya yönelik olmasında rol oynar.

4. Dilsel gösterenleri seçme: Dilsel gösterenleri seçme, içerik şemasında belirginleşen

kavramların ve bu kavramlar arasındaki ilişkilerin dilsel göstereni olan sözcüklerin seçimine yöneliktir. Uygun sözcük seçimi, içerik şemasının üretilen metinde olabildiğince eksiksiz yansıtılmasında ve bu yolla içeriğin erişilir kılınmasında önemli bir rol oynar.

5. *Metin düzeyinde dilsel kodlamaya geçiş:* Bu evre, yapılan içerik şemasının metnin oluşturulması, yani sesleme/yazma öncesinde, metinsel eklelemeye taşındığı evredir. Dilsel gösterenleri seçme evresi ile paralel olarak oluşturulan içerik hem dilsel kodlamaya hem de metin türüyle ilgili olan biçimsel şemaya yani retorik kodlama şemasına yönelik olarak sıralanır. Bu evrede metin üreticisinin özellikle dilin sözdizimine, metinleştirme stratejilerine ve metin türüne özgü retorik kodlama şemasına yönelik bilgileri devreder.

6. *Sesleme veya Yazma :* Sesleme ya da yazma metin üretiminin son evresidir. Bu evrede, içerik semasındaki tüm bağlar dilsel olarak kodlanır. Böylece, metinleştirme sürecinin bu son evresinde bitmişlik taşıyan ve dilsel gösterenlerden oluşan sözlü ya da yazılı olarak sunulan metinlere ulaşılır.

İyi düzenlenmiş bir metinde dilsel kodlama biçimleri metne şu özellikleri kazandırır:

1. Metin bağdaşık kılınır.
2. Konu gelişimi düzenlenir.
3. Metin türüne özgü dilsel göstericilerle metin türü belirginleşir.

Aşağıda metin düzeyindeki dilsel kodlama aşamasında işlev yüklenen temel kavramlar tanıtılacaktır.

1. *Bağdaşıklık :* Bağdaşıklık, metnin içerik şemasını erişilir kılar. Çünkü, metindeki bağdaşıklık bağları, içerik semasındaki düşünsel bağları belirginleştirir; düşünsel bağlar da metin tutarlılığını gösterir. Bir metin, dilbilgisel ve /veya sözcüksel ilişkiler yoluyla bağdaşık kılınır (bkz. Uzun/ Keçik,2000: 30-36).

1a) Dilbilgisel bağdaşıklık : Metindeki öbekler ve tümceler arasında kurulan dilbilgisel bağlar metnin bağdaşıklık sergilemesinde önemli bir rol oynar.

Gönderim, eksilme ve değiştirme, bağlaçlı bağdaşıklık gibi temel türler altında kümelenen dilbilgisel bağlar aşağıda ayrıntılı bir biçimde tanıtılacaktır.

Gönderim: Gönderim, metne sokulan ad ya da ad öbeklerini, işlevi bu ad ya da ad öbeklerini göstermek olan dilsel öğelerden yararlanarak dilbilgisel olarak yinelemedir. Gönderimde bulunan ad ya da ad öbekleri metin katılımcıları ya da durum öğeleridir. Metne sokulan adların ya da ad öbeklerinin dilbilgisel olarak yinelenmesini sağlayan dilsel öğeler, gönderim öğeleri olarak adlandırılır. Gönderim öğelerinin kendilerinin sözlüksel anlamları yoktur. Anlamsal yorumları gösterdikleri ad ya da ad öbeğine göre oluşur. Gönderim, etkin bir bağdaşıklık ilişkisi türüdür.

Metinde gönderim ilişkisi kuran temel öğeler şunlardır:

1. Boş adıllar
2. Kişi adılları
3. Gösterme adılları
4. Gösterme sıfatları
5. Dönüşlülük adılları
6. Türkçe gibi bağlantılı dillerde adlar üzerindeki iyelik eki ve belirtme durumu eki
7. Türkçe gibi bağlantılı dillerde çekimli eylem üzerindeki kişi ekleri.

Eksiltme ve değiştirme: Bir bağdaşıklık ilişkisi türü olarak eksiltme, metinde daha önce bütüncül bir yapı içinde geçen bir metinsel ögenin metin düzeyinden çıkarılmasıdır. Değiştirme ise değiştirme öğeleri olarak adlandırılan örneğin; *öyle* gibi işlevsel metin öğelerini, metinde kendilerinden önce geçen adlar, eylemler ya da

öbeklerle değiştirme düzenlemesidir.

Bağlaçlı bağdaşıklık : Bir metindeki dilbilgisel bağdaşıklığın tipik türlerinden biri de bağlaçlar yoluyla kurulan bağdaşıklıktır. Bağlaçlar metindeki öbekleri, tümceleri ya da tümce gruplarını birbirine dilsel olarak eklemlerken, tutarlılık ilişkilerini de açık hale getirir.

1b) Sözcüksel bağdaşıklık : **Bağdaşıklığın sağlanması dilbilgisine ait düzenlemelerin yanı sıra, sözvarlığına ait düzenlemeler de önem kazanır. Metindeki bağlaşıklık yapısı yineleme olgusuna dayanır. Örneğin; gönderimsel bağlaşıklık ilişkisinde bir adıl bir adla gönderim ilişkisine girdiğinde, bu ad adıl kullanımı yoluyla metinde yinelenmiş olur. Bu durum da adın gösterdiği kavrama süreklilik kazandırır. Kavramlardaki süreklilik, metin konusunu belirginleştiren temel yollardan biridir.**

Bir sözcüğü olduğu gibi yineleme, eşanlamlı ya da yakın anlamlı sözcükleri kullanma, üstterim-altanamlılık ilişkisi içeren sözcükleri kullanma, aynı kavram alanından sözcükleri kullanma veya aynı kökten türemiş farklı sözcük türlerindeki sözcükleri kullanma sözcüksel bağdaşıklığı sağlayan ilişkilerdir.

2. Metinde Konu Sürekliliği ve Gelişimi : *Tutarlı bir metin, konu sürekliliği ve gelişimi açısından bir bütünlük oluşturmalıdır. Konu sürekliliği metindeki parçaların birbirleriyle bağlantılarında tutarlı bir ilişki sergileyerek bütünlük oluşturmalarını gerektiren bir ölçüttür. Konu gelişimini özellikle alıcı için belirlemek ise, metnin izlenilebilirliğini sağlamak açısından gereklidir.*

Konu, metnin bütünlüğü içinde üç ayrı konumda işlemlenir. Bu konumlar şunlardır :

1. Metin konusu : Bu kavram metnin ne hakkında olduğunu gösterir . Gillian Brown ve George Yule'a göre metin konusunu, metnin başlığı belirler.
2. Alt konu : Bu kavram metin konusuna yönelik destekleyici düşünceleri gösterir. Genellikle söylem bağlaçları alt konuları belirler.
3. Tümce konusu : Bu kavram, tümcenin ne hakkında olduğunu gösterir. Genellikle tümce başı konumu ve bu konumda bulunan öğe, tümce konusunu belirler. Tümce konularını adlar ya da ad öbekleri taşır. Bir tümcede *gücül* (potansiyel) olarak, konuyu gösteren öğe ve konuya yönelik bilgileri taşıyan öğeler bulunur. Tümcenin konuya yönelik bilgileri

içeren bölümü yorum olarak adlandırılır. Metinlerin ilk tümcelerinin konusu olan ad öbekleri amaçlı farklı bir düzenleme olmadıkça metin konusu olabilmektedir.

İyi düzenlenmiş bir metinde tümce konuları, metin konusu ile ilişkilendirilir. Metin konusu dışında kalan konular ise alt konu konumları belirginleştirilerek kullanılır. Böylece metin konusal bir bütünlük içerir. Metin konusu ile alt konuların neler olduğu ve bunların metin konusuyla nasıl ilişkilendikleri metnin içerik şemasında belirginleştirilir.

Tümce konuları ve tümcelerdeki konu gelişiminin biçimlenmesi ise özellikle konuşma ve yazma sırasında yapılan dilsel düzenlemelere bağlı olarak gerçekleşir. Metin üreticisi, yazdığı ya da söylediği tümcelerde konu kendiliğinden dilbilgisel olarak işaretlendiği için, yaptığı işaretlemenin düşündüğüyle uyumlu olup olmadığını denetlemek zorundadır.

3. Metin Türünün Belirleyicisi Olan Dilsel Gösterciler: Farklı türdeki metinler, başka başka dilsel düzenlenişler içermektedir. Douglas Biber, metin türleri arasındaki ayrılıklara neden olarak eylem ayrılıklarını, zaman ayrılıklarını ve görünüş değerlerindeki ayrılıklarını, eylemlerdeki çatı ayrılıklarını ve sıfatlardaki başkalıkları gösterir.

Metin türlerinin dilsel belirleyicisi olan dilsel gösterciler, herhangi bir türdeki metnin sözlü ya da yazılı olarak üretilişine göre farklılık göstermezler.

3.4. MERKEZLEME KURAMI

Adıl çözümleme kuramlarından biri olan Merkezleme Kuramı (Grosz, Joshi ve Weinstein, 1995) yakın bağlantısı olan *Odaklama Kuramı* (Focusing Theory) (Grosz,1981) gibi tümceler arası ve tümce içi metin göndermelerini incelemek amacıyla önerilmiştir. Her iki kuram da Grosz ve Sidner'in (1986) üç ögeli metin yapısı kuramındaki dikkat odağını yansıtır. Dikkat odağı konuşucu ve dinleyicinin bir metin ilerledikçe dikkatlerini odakladıkları ve metin göndermelerini biriktirdikleri yapıdır. Dikkat odağı dinamik bir

yapıdır; bir gönderge sözcelerde kullanıldığı sürece dikkat odağında kalır. Eğer bir kaç sözcede kullanılmazsa dikkat odağını terk ederek, yerini yeni göndermelere bırakır.

Merkezleme Kuramı yalnızca yerel metin bölümlerindeki göndermeleri inceleyecek bir araç sağlar; diğer yandan Odaklama Kuramı'nın kuralları yerel ve daha geniş ölçekli metin yapısını kapsamaktadır. Bu kuramlarda metnin yapısının çok katmanlı olduğu savı benimsenmiştir. Diğer yandan, Givon (1983) ve Ariel'in (1990) adlı çözümlemesi kuramlarında metin göndermelerinin dikkat odağını terk etmeleri adıl ve öncül arasında tümcelerin sayısı ile belirlenir. Bu öneri metnin çok katmanlı olan yapısını göz ardı ederek, düz bir metin yapısı görüşünü varsayar. Bu ise, gerçeği yansıtmamaktadır (bkz.Grosz/Sidner,1995:204/Turan , 1998: 70).

Fox (1987) adlı çözümleme kurallarında metin yapısının çok katmanlı olduğu görüşünü benimser. Ancak, hem Givon ve Ariel'in hem de Fox'un (1987) adlı çözümleme kuralları Merkezleme Kuramı kuralları ile karşılaştırıldığında yeterli kesinlik ve matematiksel sağlamlık sağlamadığı için tercih edilir nitelikte değildir. Diğer yandan, Merkezleme Kuramı kesin kuralları ile çıkarım yükünü en aza indirerek, adıl kullanımındaki *çekirdek kuralları* (default rules) açıklamayı amaçlamaktadır.

Bu kurama göre her sözcede konuşucu ve dinleyicinin odaklandığı tek bir merkez ya da *geriye-dönük merkez* (Mg) (backward-looking center-Cb) vardır. Mg kavramı Reinhart'ın (1981) *konu* (topic) kavramına benzer ve sözcenin en çok ilgili olduğu öge olarak tanımlanır. Ayrıca her sözcede daha sonraki adılar için öncül olması olası Ad Öbekleri bulunur. Bunlar dikkat odağındaki *belirgin* (salient) olma derecelerine göre sıralanmışlardır ve bunlara *ileriye-dönük merkezler* (Mi) (forward-looking centers (Cfs)) denir. Bir sonraki tümcedeki adıyla eşgöndermeli olma olasılığı en yüksek olan ad öbeği *olası merkezdir* (Mo) (preferred center Cp). Mo, yani dikkat odağındaki en belirgin metin göndergesi genellikle tümcenin öznesidir. Bir

sözcede bir önceki sözcenin Mo'su varsa o, bu sözcenin Mg'sidir. Eğer bir sözcede bir tek adıl varsa, o Mg'dir. Bir sözcede Mg adıl olduğu sürece bir başka adıl da bulunabilir. Yapılan araştırmalar vurgulanmayan ya da ses olarak ifade edilmeyen adılın en belirgin öğeye gönderge yapmak için kullanıldığını göstermektedir. Bu, adıl düşmeli dillerde boş adıl, diğer dillerde ise vurgusuz adıldır (bkz. Turan, 1998:71).

Merkezleme Kuramında iki bitişik sözce arasındaki geçişler şunlardır :

1. *Devam geçişi* (continue transition) : Metnin aynı metin varlığı üzerinden sürdürülmesi devam geçişi olarak adlandırılır.

(Örnek 1)

- a. George Orwell, yazarlığıyla olduğu kadar, kişiliğiyle de dikkati çeker.
- b. Çok genç yaşta, önce döneminin ve ülkesinin toplumsal düzenine karşı çıktı.

2. *İçerme geçişi* (retain transition) : Metin aynı metin varlığı üzerinden sürdürülürken, yeni bir metin varlığının metne katılması içerme geçişi olarak adlandırılır.

(Örnek 2)

- a. Sertab Erener Eurovision şarkı yarışmasında büyük başarı kazandı.
- b. Tüm dünya onu ayakta alkışladı.

3. *Dönüş geçişi* (shift transition) : Söylemde dikkat odağının değiştirilmesi dönüş geçişi olarak adlandırılır. İki tür dönüş geçişi bulunmaktadır: Yumuşak dönüş ve tam dönüş.

Yumuşak dönüş (smooth transition) : Eğer izleyen sözcede bir önceki sözcenin en belirgin öğesi yerine, ileriye dönük merkez listesindeki daha az belirgin bir öğe merkez oluşturursa bu tür geçiş yumuşak dönüş olarak adlandırılmaktadır.

(Örnek 3)

- a. Selanik Zirvesi'nde AB liderlerine sunulan Avrupa Anayasası taslak metni, AB ülkeleri dillerinin yanı sıra Türkçe olarak da basılıp dağıtıldı.
- b. Türkçe, Türkiye'den önce AB'ye girdi.(Batur 21.05.2003)

Tam dönüş (rough transition) : Birbirini izleyen sözceler arasında merkez içerme ilişkisi yoksa bu durum tam dönüş olarak adlandırılır .

(Örnek 4)

- a. Bronzlaşmak şu günlerde çok moda.

b. Güneş enerjisinin yararları dün yapılan toplantıda konuşuldu.

3.5. ANLATI NEDİR ?

“Anlatı sadece dil kullanım araçlarından biri değil aynı zamanda her türlü dil ve düşünce biçimlerini anlamamızı sağlayan önemli bir araçtır. Anlatı toplumda var olan düşüncenin önemli bir yansımasıdır. Konuşmayı öğrenmek hikaye anlatmayı öğrenmek demektir (bkz. Le Guin , 1998:39).”

1960’lı yıllardan sonra dilbilim, sözbilim, biçembilim ve yazın bilimin inceleme yöntemlerini kullanan ve yazınsal metinleri bir araç olarak incelemeyi amaçlayan yeni bir bilim dalı gelişti. Anlatıbilim adındaki bu alan yazınsal anlatı metinlerine insanbilim açısından yaklaşmakta ve bu metinlerdeki bilgiselliğin oluşturulması, okuyucuya aktarılması ve anlatının içindeki kişiler arasında alınıp verilmesi gibi konuları ele alıp incelemektedir (bkz. Erden, 1998: 43).

Anlatılar birer bildirişim aracıdır. Her birinin bir iletisi vardır. Coste, anlatıbilimin iki tür araştırma yaptığını belirtmektedir. Birincisi, anlatı iletilerinin oluşturulmasında hangi süreçlerin etkin olduğunun incelenmesidir. Bu süreçler anlatı metnindeki, insan davranışlarını, bu davranışların temelinde bulunan yönlendirmeleri ve tüm bunların anlatı metni içindeki dil öğeleri sayesinde nasıl yapılanıp biçimlendiklerini gösterir. İkincisi, anlatı iletilerinin işlevlerinin incelenmesidir. Bu iletilerin tek tek ya da toplu halde okuyucu ya da dinleyici üzerindeki etkilerinin saptanması gerekmektedir. Kısacası, anlatıbilim herhangi bir anlatının biçimini ve işlevini ya da tüm anlatıların ortak özelliklerini inceler (bkz. Erden, 1998:43).

Anlatı evrenseldir. Belirli zaman dilimi içindeki gerçek ya da kurgusal olayları ve durumları ele alır. Anlatı bir söylem türüdür ve anlatı söylemi olarak adlandırılır. Bir anlatı söylemini oluşturan her tümce ve paragrafın bir anlamı vardır ve bu anlamlar anlatı anlamları olarak tanınır. Anlatı söylemleri anlatıbirim adı verilen çok küçük birimlerden oluşur. Bu

birimlerden her biri belirli bir olayı yansıtır.

Söylem çözümlemesi alanında anlatı çözümlemesine yönelik birçok çalışma yapılmış ve anlatı adına birçok şey söylenmiştir.

Coste'ye göre anlatı söylemindeki olay, tek bir olgunun birbirlerinden farklı iki ayrı zamanda ortaya çıkan iki farklı durumun, birbirleriyle karşılaştırılması ve aralarındaki farkın bulunmasıyla saptanan bir kavramdır. Diğer bir ifade ile anlatı belirli bir zaman dilimi içinde yer alan en az iki adet gerçek ya da kurmaca olaydan oluşur. Bu durum da şu gerçeğe işaret etmektedir: Hiçbir öykü tek bir olaydan oluşmaz; en kısa bir öykü bile birden fazla olay içerir. Bunun başlıca nedeni de her anlatının belirli bir zaman dilimi içinde bir *hareketi* anlatmasıdır. Bu hareket ise, dilbilgisel olarak, tümcelerin yüklemelerinde zaman ve kip ekleri ile ifade edilmektedir (bkz. Erden,1998:44).

Lieblich, anlatı ve anlatı araştırmasına yönelik yaklaşımlarını oluştururken 1998 tarihli çalışmasında Webster' in anlatı tanımını esas almaktadır. Webster, anlatıyı birbirine bağlı ve birbirini izleyen olayları sunmak için düzenlenmiş bir söylem ya da söylem örneği olarak tanımlamaktadır (Lieblich,1998: 2). Adams'ın 1996 tarihli çalışmasında ise anlatı ve açıklama kavramları bir bütün olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada da Webster'in anlatı tanımlamasına yakın ifadeler yer aldığını görmekteyiz. " Anlatı, bir olayın sonraki olaya önderlik ettiği açıklama biçiminde karşımıza çıkan bir olaylar dizisidir. Bu olaylar dizisinde, olaylar bir sıra içinde anlatılır ve bir olayın diğer bir olaya önderlik etmesiyle tüm olaylar son olaya zemin hazırlar. Bu ardıllık olayın nasıl geliştiğini ve nasıl sonuçlandığını gösterir. Bu durum ise anlatının keşfetmeye yöneldiği şeyin ne olduğu sorusunun yanıtıdır (Adams,1996:7-8-102)."

Yukarıda belirtilen bilgiler, Adams'ın anlatı çerçevesinde yapmış olduğu çalışmalara yönelik yaklaşımının da temelini oluşturmaktadır. Adams ve Webster' in anlatı kavramına olan yaklaşımlarına bakıldığında anlatının birbirini izleyen bir dizi olayın sunulması olduğu

görüşünde birleştikleri görülmektedir. Riessman'nın çalışmasında ise Adams ve Webster'in olayların ardıllığı yönündeki savunusuyla aynı nitelikler sergileyen Labov ve Waletzky'nin yaklaşımlarının temel alındığı ve Labov'un anlatı tanımına uyulduğu görülmektedir. Labov (1972), tüm anlatıları belirli bir geçmiş olayla ilgili ortak özellikleri olan (başı ve sonu belli, yer aldığı olaylardan çok söylem çevresinden çıkartılabilen ayırık birimler) hikayeler olarak tanımlamaktadır (bkz. Riessman,1993:17). Aynı zamanda Labov, anlatının eylemlerinin zaman sırasını belirten tümcelerle olayların sırasının eşleştirilerek geçmiş deneyimlerin özet halinde tekrarlanması yöntemi olduğu görüşündedir. Labov ve Waletzky (1967), çalışmalarında hikayelerin kronolojik bir sıra izlediğini ileri sürmüşlerdir: " Olayların sırası zaman içinde çizgisel bir doğrultuda ilerler. Orijinal anlamsal yorumlamada birbirini izleyen olaylar değiştirilmeksizin olayların sırası değiştirilemez." Bu tanımlamaya göre bir anlatı her zaman için *sonra ne oldu?* sonusuna yanıt verir (bkz. Riessman, 1993: 17).

Şu ana dek sunulan yaklaşımlarda görüldüğü gibi Riessman, Adams ve Lieblich'in araştırmalarında değindikleri ortak nokta olayların çizgisel bir doğrultuda belli bir zaman sırasına göre aktarıldığı yönündedir. Olayların zaman sırasını belirten tümceler büyük önem taşır. Çünkü zamanı belirten tümcelerin yerinde bir değişme olursa olayların sırası da değişir. Aynı zamanda anlatı yorumu bu tümcelere bağlı olarak değişim gösterir. Bu yüzden olaylar belli bir zaman sırasına göre sunulmaktadır.

Yapılan tüm açıklamalar ve tanımlamalar doğrultusunda anlatının geçmişle ilgili bir dizi olayın, belli bir zaman sırasına göre aktarıldığı bir söylem türü olarak belirginleştiği görülmektedir.

Anlatı metinleri sadece olayları ve durumları değil, aynı zamanda kişisel ve toplumsal açıdan anlatılmaya değer olguları anlatırlar. Yani anlatı metinlerinin toplumbilimsel ve davranışbilimsel boyutları vardır. Bu boyutlar yazarın/konuşmacının kendine özgü dil seçimlerini yansıtır. Aslında metindeki her dilbilgisel özellik o metnin derin yapısındaki kişisel veya toplumsal bir başka özelliği yansıtır. Örneğin; –miş'li zamansal gönderimler ve sıfatların karşılaştırılması yazarın metindeki kendi kişisel değerlendirme ve yorumlarını yansıtır. Kısaca denilebilir ki, anlatı metinlerinin kişisel ve toplumsal boyutlara bağlı olarak yazar tarafından oluşturulan kavramsal yapısı metinlerin yüzeysel dilbilgisi yapılarını etkilemektedir.

Genellikle anlatı metinleri üzerinde yapılan inceleme ve araştırmalar, metinlerdeki içerik, plan ve bağdaşıklık üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu tür çalışmalar anlatı metinlerinin kavramsal yapıları ile yüzeysel yapıları arasında bir ilişkinin var olduğunu vurgulamaktadır. Anlatı metinlerinin her tümcesinin içinde metnin bütününe dağılmış olan bilginin bir parçası bulunmaktadır ve bu bilgiler metnin izleksel yapısını oluştururlar .

3.5.1. ANLATI TÜRLERİ

Anlatı yazılı ve sözlü anlatı olmak üzere ikiye ayrılır. Sözlü anlatı, geçmiş deneyimlerin sözlü olarak aktarılmasıdır. Yazılı anlatı ise sözlü anlatının tam tersi olup yazılı olarak gerçekleşen sunumlardır.

Uzun yıllar boyunca yazılı ve sözlü metinler birbirleriyle karşılaştırılmış, benzer ve farklı yönleri ortaya konarak farklılıkları ya da benzerliklerine daha da açıklık kazandırılmaya çalışılmıştır. Konuşma ve yazı biçimleri çağlardan beri bazı kültürlerde bir arada var olmuşlardır. Bu yüzden pek çok benzer nitelik sergilemektedirler. Örneğin; bu biçimler aynı dilbilimsel temellere (dilbilgisi gibi) dayanmaktadır. Bu tür benzerliklerin bulunması yazılı ve sözlü metinlerin birbirlerinden ayrı gelişmelerine engel değildir. Bu açıdan bakıldığında, yazılı anlatının sözlü anlatıya göre daha ölçülü ve daha planlı olduğu görülmektedir.

Yazılı anlatıda kurallara uygun gerçekleşen kullanımlar sözlü anlatıda vurgulama isteği, kısa anlatım ya da syleyişten ileri gelen etkenlerden dolayı farklı kullanılmaktadır. Örneğin;" bakacağım/bakıca:m/, ağaç/a:/, geliyor/geliyo:/ " gibi. Aynı zamanda sözlü anlatıda etkili olmak amacıyla sözdizimi kurallarına uymayan kullanımlar da gözlenmektedir. Örneğin; "at antını yerlere,aferin!; dinleme sen beni zaten !" gibi. Sözcükler, sözlü anlatıda az çok farklı söyleniyor ya da kullanıyor olsa da yazılı anlatıda ifade edilirken yazı geleneğine uygun kullanılmaları gerekmektedir.

Belirtildiği gibi sözlü ve yazılı anlatının dilsel kullanımları birbirinden farklıdır. Sözlü anlatı, bilgi almak için sık sık soru sormayı gerekli kılmaktadır. Bu durum yazılı anlatıda (r:

mektup) çok seyrek görülmektedir. Yazılı anlatının da sözlü anlatı gibi bilgi vermeye yönelik olduğu bir gerçektir; fakat yine de yazılı anlatıdaki dilsel düzenlemeler daha geniş, daha planlı ve daha yapısal olup daha az ani oluşumlar söz konusudur.

Sözlü anlatıda, konuşucu ve dinleyici arasında anlatının etkileşim içerisinde gerçekleşmesini sağlayan bir bağ söz konusudur. Konuşucu, doğrudan gerçekleşen anlatı ortamında verdiği yanıtları anında değiştirebilme ve düzeltebilme şansına sahiptir. Konuşucunun bu davranışı *geri iletim* (feedback loop) olarak adlandırılır. Yazılı anlatıda ise bu terim söz konusu değildir. Yazan kişi bir konuşucuyu tasarımıyla anlatısını bu şekilde oluşturmaktadır.

Sözlü anlatıda, konuşmanın akışı planlı bir anlatı sunabilme şansını ortadan kaldıracak kadar hızlıdır. Diğer taraftan yazılı anlatı üretme süreci için sınıfta belli bir zaman dahilinde yapılan metinsel çalışmalar dışında bu tür bir zaman sınırı yoktur (bkz. Connor & Kaplan, 1987: 14).

Bu farklılıklara ek olarak, yazılı anlatının tamamen yazan kişinin denetimi altında olduğu söylenebilir. Örneğin, anlatısını oluştururken hızını ayarlamak yazanın kendine bağlıdır. Sözlü anlatıda ise anlatının denetimi konuşucu da olduğu kadar anlatısını paylaştığı kişinin de yani dinleyicisinin de denetimi altındadır.

Görüldüğü gibi yazılı ve sözlü anlatı her ne kadar aynı temeller üzerine kurulu olsalar da farklı yapılar ve farklı nitelikler sunmaktadır. Gerek yazılı anlatı olsun gerekse sözlü anlatı, her ikisi de gerekli ve kaçınılmayan metin türleri olup birbirlerini tamamlar niteliklerdir.

3.5.2. W. Labov'un Anlatı Çözümlemesine Yaklaşımı

Labov, 1972 tarihli çalışmasında sözlü anlatıyı "geçmiş deneyimlerin değiştirilmeksizin söze dökülerek aktarımı" olarak tanımlamış ve anlatı metinlerinde bugün de geçerli olan bir kuram öne sürmüştür (bkz. Labov:1972:359-360). Bu kurama göre anlatı çözümlemesi yapılırken anlatı yapısı göz önünde bulundurulmalıdır ve anlatı yapısı

kişisel deneyimin sözel aktarımı esnasında ortaya çıkmaktadır (bkz.Toolan,1999:146). Aynı zamanda anlatı çözümlemesini,anlatının dilsel yapısının çözümlenmesi üzerine temellendirmektedir.

Anlatının dilsel özellikleri ile bu özelliklerinin işlevlerini birbirleriyle özdeşleştiren Labov'un yapısal çözümlemesine göre bu dilsel özelliklerin iki işlevi bulunmaktadır.

Birinci işlev anlatının *gönderge işlevi* (referential function) olarak adlandırılmaktadır. Labov bu işlevi, anlatının orijinal bir deneyimin, zamansal ardılık ile uyuşan düzenli bir tümce kümesi biçiminde özetlenerek tekrarlanması oluşuna dayanarak açıklamaktadır. Bu açıklamayla anlatının, yaşanmış bir deneyimin zamansal bir ardılık içinde sözel tekrarı olduğu vurgulanmaktadır.

Anlatı kullanıcısı için bir araç veya bir kaynaktır. İkinci işlev anlatının kullanıcısı ile ilişkili *değerlendirici işlevi* (evaluative function). Labov 'e göre bir anlatı metninin bir amacı olmalı ve anlatılmaya değer olmalıdır. Anlatının değerlendirici işlevi anlatının anlatıcı tarafından aktarılmaya değer bulunduğu için aktarıldığını vurgulamaktır.

Labov'a göre anlatının işlevlerini tanımlayan en küçük dilsel ifade birimi *tümce*dir ve anlatıda var olan tümcelerin ardılığı anlatıda yer alan olayların ardılığıyla bağlantılıdır (bkz.Toolan,1999:147). Labov'un temel amacı, anlatıdaki çıkarımsal olaylar dizini ile anlatı içindeki tümce dizilerini birleştirmektir.

Labov'a göre en küçük anlatı zamansal olarak sıralanan iki tümce dizisidir ve tek bir *zamansal çakışım* (temporal juncture) içerir. Zamansal çakışım ile anlatılmak istenen hikayenin orjinal anlamsal yorumunu değiştirmemek adına iki anlatı tümcesinin birbiriyle yerlerinin değiştirilememesidir. Gerçek anlatı tümceleri sabit sunumsal dizi içinde bulunması gereken bağımsız tümceler halinde zamansal olarak düzenlenirler. Labov için anlatı tümce dizilerinin sabit olması önemlidir. Çünkü anlatı içindeki anlatı tümcelerinin yeri değiştirildiğinde gerçek anlamsal yorumun çıkarımsal geçici dizisi de değişecektir.

Bir anlatının sabit olaylar dizisini çevreleyen, koşulları tanımlayan ve metin içinde herhangi bir yere taşınabilen bir tümce Labov'un terminolojisinde *serbest tümce* (free clause) olarak tanımlanır. Labov'a göre, anlatı ve serbest tümceler birbirinden farklı tümce çiftleridir ve her biri anlatının daha önce tanımlanmış iki işlevini yerine getirilmesinde etkili olan araçlardır .

Labov bu kuramsal çerçeveden yola çıkarak, 1972 tarihli çalışmasında, tam anlamıyla oluşmuş bir sözel anlatının *özet* (abstract), *tanıtım* (orientation), *karmaşık olaylar dizisi* (complicating actions), *değerlendirme* (evaluation), *çözüm* (resolution) ve *bitiş* (coda) olmak üzere altı işlevsel bölümden oluştuğunu belirtmektedir. Aşağıda bu bölümler tanıtılmaktadır. İleride yer alacak veride bu bölümler örneklendirilecektir.

1.Özet (abstract) : Bir anlatının isteğe bağlı bölümlerinden biridir. Anlatıcı tarafından anlatıya hakim olacak anlatı konusunun kısa bir biçimde verildiği bölümdür. Anlatının içerik şemasını oluşturur. Özet bölümü aynı zamanda anlatıcının dinleyicilerine veya okuyucularına hikayesini dinlemek isteyip istemedikleri hakkında fırsat tanıdığı ve daha sonra olabilecek şeyleri abartarak ve bunlar hakkında vaatler vererek hikayeyi dinlemeye davet ettiği bölümdür.

2.Tanıtım (orientation) : Katılımcıları, durumu ve özellikle anlatının yerini ve zamanını belirtir. Labov tanıtımın anlatının giriş tümceleri içinde yer alabileceğini ama genelde anlatının gelişme bölümünden önceki serbest tümce kümeleri içinde diğer bir ifade ile özet ve karmaşık olaylar dizisi arasında yer aldığını ifade etmektedir.

Labov'a göre tanıtımın en ilgi çekici kullanımı, öğelerinin stratejik olarak geciktirilmesi ve anlatıda daha sonra yer alacak önemli gerçekleri söylemesidir. Bu tür geciktirme stratejisine yazarın /anlatıcının kendisini olaylar dizisi içinde bir katılımcı olarak gördüğü, olayla ilgili bir çok gerçeği en son okuyucusu veya dinleyicisiyle beraber öğrendiği diğer bir

ifade ile okuyucusu veya dinleyicisiyle benzer deneyimlerden geçmek istediği durumlarda rastlanır.

3.Karmaşık olaylar dizisi (complicating actions) : Geçmiş zaman anlatı kişi ve süreklilik belirteci almış eylemler kullanılarak olayların zaman sırasına göre aktarılmasıdır.Anlatının içeriğini oluşturur. Olayların dönüm noktası ve sorun karmaşık olaylar dizisi içinde verilir .

4.Değerlendirme (evaluation) : Anlatının, anlatıcı tarafından neden anlatılmaya değer bulunduğu sunulduğu bölümdür. Labov'a göre bir anlatının anlatılabilir olması için bir anlatıda değerlendirme ögesinin bulunması gerekir. Değerlendirme ne olmuş sorusunu cevaplar, anlatıyı anlatılabilir kılar, bir amaç verir ve anlatılan olayın nedenini açıklar. Değerlendirme ögesi anlatı içinde herhangi bir yerde bulunabilir. Ancak çoğunlukla olayın çözümlenmesinden veya geciktirilmesinden önce olayların doruk noktasına çıktığı yerlerde görülür. Anlatıcının hikayeye katıldığını gösteren anlatıdaki en önemli bölümdür.

Labov, değerlendirmenin anlatıcılar tarafından dört farklı biçimde yapıldığını belirtmektedir.

4.1.Dış Değerlendirme (external evaluation) : Anlatıcının anlatısını keserek, o anlatıyı neden anlatmakta olduğunu veya yaşadığı olaya yönelik duyumsadıklarını, ne düşündüklerini dile getirmesidir.

4.2. İçe Yerleşik Değerlendirme (internal evaluation): Anlatıcının olay esnasında hissettiklerini, olayda yer alan diğer kişilerin olay esnasındaki duygu ve düşüncelerine dair söylediklerini ve kendisinin bu kişilere söylediklerini aktarmasıdır.

4.3.Eylem Aktarımı Yoluyla Değerlendirme (evaluative action): Anlatıcının olayda yer alan diğer kişilerin ne yaptıklarını aktarmasıdır.

4.4 Olayların Geciktirilmesi Yoluyla Değerlendirme (evaluation by delaying events): Anlatıcının olay sırasında yaşadığı olaylara dikkat çekerek anlatısını kesmesi ve olayların

çözümünü geciktirmesidir.

Labov'a göre ayrıca, anlatıcı vurgu, yineleme, karşılaştırma ve açıklama gibi sözdizimsel ve dilbilgisel öğelerden yararlanarak değerlendirme yapabilmektedir. Bu türden bir değerlendirmede kullanılan öğeler dört bağlamda ele alınmaktadır.

1. *Güçlendiriciler* (intensifiers) : Anlatıcı anlatısını güçlendirmek amacıyla jest, vurgu, ünlemler,nicelik bildiren sözcükler fonoloji , niceleyiciler, sözlüksel birimler , öne çıkarma , tekrarlama ve geleneksel ifadeler kullanabilir.

2. *Karşılaştırıcılar* (comparators) : Anlatıcı olmuş bir olay ile olmamış bir olayı karşılaştırmak amacıyla gelecek zaman içeren tümceler, olumsuzluk ekleri, kip, soru ve emir tümceleri,üstünlük ve en üstünlük derecesi içeren öbekler, benzetme, eğritileme, varsayımsal koşul tümceleri gibi karşılaştırıcıları kullanabilir.

3.*Bağıntılayıcılar* (correlatives) : Anlatıcı iki olayı bir arada aktarmak amacıyla süreklilik gösteren zamanlar, çift nitelme sözcükleri, niteleyici ortaçlar gibi bağıntılayıcılar kullanabilir.

4.*Açımlayıcılar* (explicatives) : Anlatıcı aktarılan olayların nedenini açıklamak ve bu olayları nitelermek amacıyla "iken,-e rağmen, çünkü, gibi" bağlaçları kullanabilir.

Yukarıda sözü edilen sözdizimsel ve dilbilgisel öğelerin kullanılması sözlü bir anlatının yazıma, özellikle deneme metin biçimine dönüştürülebilir olduğunu göstermektedir. İyi geliştirilmiş değerlendirme ögesi içeren bir anlatı konusal bağdaşıklık, sözlüksel ve sözdizimsel işaretlerini taşır. Açımlayıcılar bir anlatının farklı bölümleri arasındaki bağdaşıklık ilişkilerini gösterir, bağıntılayıcılar anlatının bölümlerini bir araya getirir, karşılaştırıcılar olmamış olayların geçmişi ile ilişkili tümceleri tanımlar. Güçlendiriciler diğer üç değerlendirme biçimine göre tümcelerin deneme metnine özgü anlatı stili içinde bütünleştirilmesinde daha az etkilidir. Bu değerlendirme araçlarının anlatı içinde yer alması anlatı tümcelerinin sadece olaylar dizisi olmasını engellemektedir.

5.*Çözüm (resolution)* : Olayın nedenlerinin ortaya çıktığı olayın sonuçlandığı bölümdür.

6.Bitif (coda) : Bitif anlatı metinlerinin sonunda bulunan, genel gözlemler içeren veya olayların anlatıcı üzerindeki etkisini gösteren serbest tümcedir. Karmaşık olaylar dizisini sona erdirerek anlatının bittiğini ve birbiri ardına oluşan olayların hiçbirinin anlatı için önemli olmadığını gösterir ve böylece daha sonra gelecek soruların önüne geçilir. Bitif aynı zamanda anlatı merkezinin sonundaki zaman anı ile şu an arasında köprü oluşturur ve anlatıcı ve dinleyiciyi anlatıya girdikleri noktaya geri götürür.

Labov, anlatı çözümlenmesine yönelik olarak geliştirdiği dilbilimsel temelli bu yapının bütün sözel anlatılarda var olduğunu belirtmektedir.

k4. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ ve BULGULAR

4.1. VERİLERİN TOPLANIŞI ve VERİ ÇÖZÜMLEMESİNİN AŞAMALARI

Giriş'te de belirtildiği gibi, bu çalışmanın verilerini sağlayan örneklem grubunu, GATA Psikiyatri kliniğinde tedavi gören, lise veya üniversite mezunu şizofreni tanısı konmuş on ilaçlı hasta oluşturmaktadır.

Anlatı yapısının nasıl oluşturulduğunu görebilmek için anlatıların eksiksiz bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Bu yüzden, verilerin toplanması, Ekim ve Ocak aylarını kapsayan dört aylık bir süre zarfında GATA Psikiyatri Kliniğine gidilerek ve doğrudan katılımlı yoğun gözlem ve hastalarla bire bir görüşme yapılarak özenle gerçekleştirilmiştir. Giriş bölümünde kısaca belirtildiği biçimde, verilerin toplanması sırasında, ilk olarak anlatıcılara başlarından geçen bir olayı o andaki yoğunluğuyla aktarabilmeleri amacıyla "korktuğunuz, sevindiğiniz ya da hüznü boğduğunuzu hissettiğiniz, yoğun duygular yaşamanıza neden olan bir olay başınızdan geçti mi?" tarzında sorular yöneltilmiştir. Deneklerden elde edilen veriler teybe kaydedilerek tekrar tekrar dinleme olanağı sağlanmıştır. Verinin elde edilmesinde kullanılan bu yöntem Labov'un sözlü anlatı çözümlemesi için oluşturduğu yöntemden esinlenilerek oluşturulmuştur.

Yazıya geçirme aşamasında, DuBois (1991), Jefferson (1996), Schiffrin (1994) tarafından sunulan çevri yazı gözlemleri incelenerek gözden geçirilmiş ve aşağıdaki toplu çevri yazı dizgesi çalışmaya temel olmuştur. Bu çevri yazı dizgesine göre, teybe kaydedilen verilerin transkripsiyonu yapılmıştır.

Konuşucular

Konuşucu kimliği/başlama :

Konuşma rtuşeni []

Geçiş devamlılığı

Son .

Süreklilik ,

Vurgu ve uzatma

Vurgu –

Uzatma :

Ton

Duşme \

Yükselme /

Duşme-yükselme V

Yükselme-duşme ^

Ara

Uzun ... (N)

Orta ...

Kısa ..

Sesle ilgili durumlar

İ ekme (H)

Soluk verme (Hx)

Gülme @

Nitelik

Nitelik	(YY)
Gülme Niteliği	<@@>
Aktarma Niteliği	<QQ>

Sesbilgisel

Sesbilgisel/sesbirimsel kopyalama	(//)
-----------------------------------	------

Kopyalayanın Perspektifi

Araştırmacının yorumu	(())
Belirsiz işitme	<XX >
Anlaşılmaz seslem	X

Özelleştirilmiş Semboller

Süre	(N)
Yanlış başlama	< >
Düzenek kaydırma	<L2 L2>

Kopyalanamayan Satırlar

Kopyalanamayan satır	\$
----------------------	----

Yukarıdaki çevri yazı dizgesi kullanılarak yazıya aktarılan anlatılar, Labov'un sözlü anlatı çözümlene yöntemi temel alınarak içeriksel ve biçimsel açıdan bütüncül olarak çözümlenmiştir.

Bu çalışmada, anlatıların değerlendirilmesinde, Kılınç (2001:18)'in *Sözlü Anlatı Çözümlene Veri*

Tabanlı Bir Uygulama Örneği çalışmasından esinlenilerek oluşturulan aşağıdaki değerlendirme imleri kullanılmıştır.

Değerlendirme İmleri:

- Özet
- Tanıtım
- Karmaşık Olaylar Dizisi
- Dışa yerleşik değerlendirme
- İçe yerleşik değerlendirme
- Olayların geciktirilmesi yoluyla değerlendirme
- Eylem aktarımı yoluyla değerlendirme
- Açıklama
- Açıklama
- Çözüm
- Bitiş

Verilerin çözümlenmesi bölümünde, bu çözümlenme basamakları doğrultusunda yapılan çalışmalarla ulaşılan gözlem ve bulgulara veri tabanından örneklemeler yapılarak yer verilecektir.

4.2. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Bu çalışmada yukarıda tanımlanan örneklem grubunun sunduğu anlatıların çözümlenmesi sonucunda şunlar gözlenmiştir.

1. Anlatı retorik yapısının oluşturulmasına ilişkin sapmalar :

Aşağıdaki anlatı örneklerinde görüleceği gibi, örnek metinlerin genelinde, deneklerin

çağrışımların denetiminin bozulması nedeniyle olay dizisine dolayısıyla anlatının öyküsüne odaklanmadıkları için metne giriş yapmakta güçlük çektikleri gözlenmiştir. Anlatıcı tarafından anlatıya hakim olacak anlatı konusunun kısa bir biçimde verildiği özet bölümünde olayın yerini, zamanını ve olaya katılan kişileri gösteren çokça tanıtım ögesine ve içe ve dışa yerleşik değerlendirme ögesine yer verildiği görülmektedir. Bu nedenle Örnek (5-8)'de gözleneceği gibi, metinlerde Labov'un ortaya koyduğu ve anlatının işlevsel bölümlerinden biri olarak gördüğü özet bölümü iyi bir biçimde düzenlenememektedir.

(Örnek 5)

“ hocam şimdi ... eskiden böyle .. okuldayken böyle cahil cahilane hareketler yüzünden .. böyle kötü hallere düşüyormuşum işte rezil oluyormuşum on- onlar aklıma geldikçe huzursuz oluyorum” (bkz. Ek-A: Metin 8)

Örnek (5)'te, 3.5.2.'de ayrıntılı bir biçimde açıklanan, daha çok olayın çözümlenmesinden veya geciktirilmesinden önce olayların doruk noktasına çıktığı yerlerde kullanılan ve anlatıcının o olayı neden anlatmakta olduğunu veya yaşadığı olaya yönelik duyumsadıklarını, düşündüklerini yansıtan dışa yerleşik değerlendirme ögesine, özet bölümü içinde anlatıya hakim olacak anlatı konusu iyi bir biçimde ifade edilmeden sık sık yinelenerek yer verilmesi dinleyicide *ne olmuş* sorusunu uyandırmaktadır. Bu durum, deneğin anlatının olay dizisine odaklanmadığı için metne giriş yapmakta güçlüğü ve bu nedenle anlatıya hakim olacak anlatı konusunun iyi bir biçimde verilememesinin bir yansıması olarak da görülebilir.

(Örnek 6)

“ bin dokuz yüz seksende bir istihbarat şefi gel mite gir dedi bana <QQ> / sen mitten gel
bana birkaç isim ver \<QQ> ben o zaman Ardahan'da öğretemdim <QQ> / gel bana
birkaç isim ver dedi\<QQ> ben çekindim mit nasıldır bilmiyorum <XX ><XX > / siz
onları bilemezsiniz pek V siz onları bilemezsiniz o tür şeyleri\.. / Ardahan'da bir mit nasıl bilinir
V küçük yerlerde bir mit nasıl bilinir \büyük yerlerde bilinmezde ben de çekindim
gitmedim / ben arkadaşımı verir miyim? V ben hangi teröristti tanyorum ki \ gidip ismini
vereyim hem de /kaynatamın kardeşi yaptı V kendi de hacıdır V kendisi de hacıdır \.. /o yaptı
bana bunu \ ..”

(bkz .Ek-A:Metin 2)

Örnek (6)'da, anlatıya hakim olacak anlatı konusuna sadece *o yaptı bana bunu* tümcesindeki *bunu* sözcüğü ile bağlamsal gönderim yapılmakta ve anlatı konusu açık bir biçimde ifade edilmediği için dinleyicide *neyi* sorusunu uyandırmaktadır. Bir başka deyişle, metin bu sorunun yanıtını belirginleştiremeyecek bir bilgi düzenlemesine sahiptir. Bunun yanı sıra, olayın yerini, zamanını, durumu ve olaya katılan kişileri gösteren tanıtım bilgilerine özet bölümü içinde çok fazla yer verilmesi de özet bölümünün ana işlevinden uzaklaşmasına ve tanıtım bölümüne dönüşmesine yol açmaktadır. Ayrıca, *arkadaşından teröristte, teröristten kaynatasının kardeşine* atlaması bir diğer ifade ile, konu sıçramalarının yapılması deneğin çağrışımların denetiminin bozulması nedeniyle olay dizisine odaklanamadığı için metne giriş yapmakta güçlük çektiğini göstermektedir.

(Örnek 7)

“ ben seksen yediden evlendim seksen yedide hastalandım aradan bir sene geçmiş çok enterasan şeyler yaşadım .. yani çok böyle anlatmak istediğim çok enterasan.. bin dokuz yüz doksan da Çorlu’da astsubaylık yaparken işte hava değişimindeydim.....”

(bkz .Ek-A: Metin 1)

Örnek (7)’de de Örnek (6)’da olduğu gibi, çok sayıda tanıtım ögesine yer verilmesi özet bölümünün ana işlevinden uzaklaşmasına ve tanıtım bölümüne dönüşmesine yol açmaktadır. Bunun yanı sıra, *çok enterasan şeyler yaşadım, yani çok böyle anlatmak istediğim çok enterasan* tümcelerinde de görüldüğü gibi, *etkileşimsel konulaştırma* (interactive topicalisation) stratejisine başvurması, yani dinleyiciyle bir tür seslenme formunda metni merak uyandırmaya yönelik bir etkileşime sokması deneğin olay dizisine odaklanamadığını ve bu nedenle de anlatıya hakim olacak anlatı konusunu vermekte güçlük çektiğini göstermektedir.

(Örnek 8)

“şimdi ben ı: daha önce çok özel görevlerde çalıştığım için .. /herkes bunu bilmeyebilir biliyorsunuz .. ((ben)) ((şimdi)) .. burda sadece Cemil Hocam biliyor bi de √ şey biliyor ı: ne hocamdı adı ?.. Hamdullah Hocam bilir / başkası bilmez bunu belki de bi de ((Erkan)) Hocam bilir yani çünkü ben özel görevlerde bulunduğum için yurtdışında /İtalya ‘da Amerika ‘da filan efendime \ söyleyeyim o ((yerlerde)) tabii ki / bir sürü sıkıntılarla karşılaştık yani ..

.. karşılaştık benden o yüzden Ömer Faruk’un büyüünce böyle şeylerle karşılaşmasını istemiyorum yani Ömer Faruk’u tanıyor musunuz ?

..Ömer Faruk benim oğlum vardır on yaşında .. işte ilkokul dördte gidiyor

<XX > dün dün görüştük ailecek bende göreve gidecektim işte özel göreve.. ailecek konuştuğumuz , kararlaştırdık artık emekli olacağım ben yani /onlar istemiyorlar \ benim artık göreve gitmemi yani bende şey yapacağım ... / dilekçe yazdım Kara Kuvvetlerine altı ay filan oldu \ benim artık tayinimi çıkarttın diye \ daha cevap gelmedi herhalde onlarda yapmak istemiyorlar ki / tayinimi yapsalardı şimdiye kadar çıkartırlardı tayinimi \ öyle olunca / bende Ömer Faruk'tan çok çocuktan ayrı kalmak istemiyorum \ yani dolayısıyla şey yapacağız”(bkz. Ek-A: Metin 3)

Örnek (8)'de, deneğin anlatacağı olayın gizliliğini ima eden serbest tümceler kullanarak ve Ömer Faruk'u odaklayarak anlatacağı olayın oğlunun başına gelmesini istemeyeceğı bir olay olduğunu belirterek dinleyiciyi bu yönde bir odaklanmaya yönlendirmek istediğini varsayacak olursak, bu metinde anlatıya hakim olacak anlatı konusunun kısa bir biçimde verildiğı özet bölümünün yer aldığını söyleyebiliriz.

Ancak Ömer Faruk'tan aileye atlaması, Ömer Faruk ile ilgili çağrışımların eklenmesi ve dolayısıyla da konu sıçramalarının yapılması ve konuların ne kadar ayrıntılanacağıının ölçüsünün ayarlanamaması yukarıda ifade edilen stratejik kullanma adına yapılan düzenlemenin metin akışında sorun yaratmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, bu kullanım stratejik bir seçimden ziyade deneğin metne giriş yapma güçlüğü göstermektedir. Diğer bir ifade ile anlatıcı olay dizisine odaklanamamaktadır. Dolayısıyla anlatının öyküsüne odaklanmadığı görülmektedir. Bu nedenle metinde özet bölümünün var olduğunu söylemek zordur.

Örnek metinlerde özet ve tanıtım bilgilerinin bir arada verilmesinin doğal sonucu olarak karmaşık olaylar dizisi içinde çok sayıda gecikmiş tanıtım bilgisine rastlanmıştır. Bu durum kimi ad öbeklerinin bulanık gönderimli kalmasına neden olmakta ve metin tutarlılığı bozulmaktadır. Sözlü metinde geriye dönük okuma imkansız olduğu için dinleyen için geriye dönük gönderimlerin belirlenmesi güçleşmektedir. Bunun yanı sıra, karmaşık olaylar dizisi

içinde de çok sayıda içe ve dışa yerleşik değerlendirme ögesine rastlanmaktadır.

Aşağıdaki örnek anlatılarda bu durum şu şekilde görülmektedir :

(Örnek 9)

“..... babam çiftçidir .. ondan sonra evde oturdum köyde annem öğle yemeklerini ben o zaman köyde öğretildim annem öğle yemeklerini köyde yapardı ben orda yedim yemeğimi tekrar Ardahan'a geri dönerdim ben Ardahan'da kalıyordum .. işte bir gün geldim eve köyde otururken ilkbaharda böyle bir bunalıma girdim korktum / acaba beni alıp mitten götürecekler mi ? V alıp atıp götürecekler mi ? V ne yapacaklar bana \? .. hem de on iki Eylül geliyor / Kenan Evreni hiç sevmem V, Kenan Evrenden çok korkarım V hiç sevmem Kenan Evreni \ ondan sonra şey yaptım işte evden çıktım öyle fırlamışım pijama ((katımla)) evden /fırlamış çıkmışım\ o yüzden işte bilmem ne Numuneye götürdüler ağabeyim ordan bindik Ankara'ya geldik ağabeyim orda öğretilmedi Ankara'da Kızılay dershanesinde öğretilmedi ondan sonra beni Numuneye getirdiler” (bkz. Ek-A: Metin 2)

(Örnek 10)

“.... işte biz şey yaptık ondan sonra işte oto- otobüse bindik işte otobüste işte.. ya annem.. / yani nasıl toparlayayım ? ben size özet anlatayım işte ben otobüse atladım

.. işte kendimi işte Baba-Babaeski’de indim yani çok şeyde ben özünü anlatıyorum işte

kendim ben işte Romanya’ya falan giden bi arabalara binmişim ordan beni attılar aşağıya böyle @

(yanlış arabaya mı binmişiniz ?)

yo: yanlış değil <QQ>ben de Romanya’ya gideceğim dedim <QQ> yani tam kafa şeyinde

olmadığı için yerinde işte bunu anlatayım da daha birkaç tane var böyle de o şey yaptı falan

 orda indim çay bahçesine gittim. çay bahçesinde sopa yiyordum burda bir

bayanlar vardı bayanlar <XX >şey yaptılar ..bayanlar bana takıldılar bende onlara

takıldım işte bi döğüş oldu işte beş altı kişiyle şey yaptık” (bkz. Ek-A: Metin

1)

(Örnek 11)

“ işte nöbetten çıktım bi sabahleyin eve gelirken otobüs durağında birisi önüme geçti

 bende yolda kalmasın diye<QQ> ona ah buyur kardeşim geç dedim <QQ>

(kim ?)

 adamın birisi ben tanımıyorum ordan otobüse bindik neyse Demet’e geldik

Kızılay’dan .. ben ah nöbetten çıktığım için yorgun argındım bi de kursdan da ((İstanbul’dan)) nöbetten çıkınca kursa İngilizce gidiyorum ya .. belki hatırlarsınız ordan eskiden

 ondan sonracağıma şey yaptık üç kişi benim koluma girdi tamam mı ? tabanca

dayadılar belime <QQ>sen” (bkz. Ek-A:Metin 3)

(Örnek 12)

“ ... şimdi lisedeyken lisedeyken oldu mahallede tanıştığım bir kız aynı lisedeyiz. ondan sonra liseye gittik işte ı: orda onun söylemedi bana takıldığı bir çocuk varmış ona takılan bir çocuk o çocuk beni yanına aldı yani yanına aldı dediğim çağırıldı falan konuştuk işte tornavida filan çektiler bıçak çektiler o zaman biraz böyle bi şey olmuşum korkmuştum bi de okulun kampüsün içindeyim okulun kendi binasının içinde kantinin orda falan dayak yedim ben (..yine aynı çocuktan mı?) yok aynı çocuğun arkadaşları tarafından arkadaşları tarafından dayak yedim .. ondan sonra bir de gene aynı olayın devamı okul çıkışına babam gelmişti onu hatırlıyorum babam aldı götürdü eve yani öyle tehlikeli durumlar oldu”

(bkz. Ek-A: Metin 7)

Örnek (9), Örnek (10), Örnek (11) ve Örnek (12)'de, olayların dönüm noktasının, sorunun sunulduğu karmaşık olaylar dizisi içinde *babam, beş altı kişi, bayanlar, birisi, üç kişi, Ankara, çocuğun arkadaşları v.b.* olaya katılan kişileri, olayın yerini ve zamanını gösteren çok sayıda gecikmiş tanıtım ögesinin metne katılması dinleyici ve konuşucunun metin ilerledikçe dikkatlerini odakladıkları ve göndermelerini biriktirdikleri dikkat odaklarının sürekli bir biçimde değişmesine neden olmaktadır. Bu durumda metin çok gönderimli hale gelip dinleyen için geriye dönük gönderimlerin belirlenmesini güçleştirmektedir. Bunun yanı sıra, metin tutarlılığı da bozulmaktadır.

Yine denek grubunun verilerinde çok sayıda sözcük ve tümcenin stereotipik bir biçimde yinelendiği görülmüştür.

Aşağıdaki örnek anlatılarda bu durum şu şekilde gözükmektedir:

(Örnek 13)

“ Çorluya geldim Çorlu'da bir ((sağlık)) mahallesi vardı ((sağlık))
mahallesinde indim işte ((transdan)) böyle ordunun şeyine girdim şeyden yani /az daha burda
orda beni vuracaklardı askerler \

(şeye mi kışlaya mı ?)

[hı:hı] sınıra kışlaya indim sağlık mahallesinde orda mahalle vardı Çorlu'da

 orda işte camı kır- camı kırdım ondan sonra imam peşimden koştı çok kızdı

yak-yakalasıydı dövecekti beni yakalayamadı işte bende devamlı namazımı

kılıyordum devamlı kılarımda ben o zaman işte hastalanınca ne yaptığını bilmiyorsun

 ondan sonra işte şey yaptık çok enterasan bir şey işte bu ..işte camı ben kırdım

 ondan sonra imamda peşimden koştı bende hızlı yakalayamadı .. ben de üstümü

böyle attım koşa koşa attım şeylerimi ondan sonra attım şeylerimi .. ondan sonra şeyden sonra

ayağam incidi ondan sonra geldim Halil yüzbaşının lojmanına çıktım askeri lojmanlara

 Halil yüzbaşına böyle<QQ>/ Halil aşık diye bağıryorum \<QQ> yani ı: tabii artık beni

takmıyor artık komutanlık momutanlık artık şey yapmıyorum takmıyorum artık şey yaptım

ondan sonra taksiye bindim lojmanlara geldim <QQ>/Halil aşık diye ((aşağıdan)) bağıryorum

üsteğmene \<QQ>. artık gelmez tabi de ben artık ... Halil yüzbaşının evinde falan yenge beni

tanımış siz D1 diye işte lojmana geldim evine çıktım” (bkz.Ek-A: Metin 1)

(Örnek 14)

“..... <QQ> / sen mittin gel bana birkaç isim ver\ <QQ> ben o zaman Ardahan'da
öğretmendisim <QQ> / gel bana birkaç isim ver dedi\<QQ> ben çekindim
mit nasıldır bilmiyorum <XX > <XX > / siz onları bilemezsiniz pek V siz onları bilemezsiniz
o tür şeyleri\ ..

 / Ardahan'da bir mit nasıl bilinir V küçük yerlerde bir mit nasıl bilinir \büyük yerlerde

bilinmezde ben de çekindim gitmedim / ben arkadaşımı verir miyim? V ben hangi

teröristti tanıyorum ki \gidip ismini vereyim hem de /kaynatamın kardeşi yaptı V kendi de

hacıdır V kendisi de hacıdır \ .. /o yaptı bana bunu \ ben bunalıma girdim

ondan sonra hanımda anlayamadı tabii bunu hanıma da anlatamadım gizli bir konu hanıma da

anlatamadım ben bunalıma girdim ondan sonra işte evde oturuyorum

babam çiftçidir .. ondan sonra evde oturuyordum işte bir gün geldim eve

köyde otururken ilkbaharda böyle bir bunalıma girdim /Kenan Evreni hiç sevmem V

Kenan Evrenden çok

korkarım V hiç sevmem Kenan Evreni \ o yüzden işte bilmem ne

Numuneye götürdüler..... ondan sonra beni Numuneye getirdiler abim bana dedi

ki<QQ> / “ git de dedi ordaki adamla dedi anlaş” \ <QQ> Ψ <QQ> abim dedi ki git dedi ∧ ordaki adamla anlaş dedi\<QQ>” (bkz. Ek-A: Metin 2)

(Örnek 15)

“ Ψ <QQ>sonra kız arkadaşına doğru gideyim dedim<QQ>
madem arabaya doğru gidemiyorum <QQ>kız arkadaşına gideyim dedim<QQ> Ψ
yurtta kız arkadaş .. kız arkadaş yurda gidiyordu Ψ yurtta yurttan ben geri döndüm
Ψ yani yurda girdim bulamadım yani yurtta gidip bulamadım Ψ geri döndüm baktım.....” (bkz. Ek-A: Metin 6)

Örnek (13), Örnek (14) ve Örnek (15)'de *italik* olarak yazılmış tümceler ve sözcüklerin stereotipik bir biçimde yinelenmesi sonucu sürekli aynı noktaya, konuya geri dönülmesi anlatı hareketinin yaratılamamasına, karmaşık olaylar dizisinin kurulamamasına neden olmaktadır. Ayrıca, bu stereotipik yinelemeler anlatı hareketine engel olduğu için metinde bulanıklığa neden olmakta ve bunun sonucunda da tutarsızlık görülmektedir.

Örnek (16-19)'da görüleceği gibi, metinlerin bir çoğunda, anlatıcıların odaklanma sorunlarına bağlı olarak örnek metinlerde birden fazla karmaşık olayın birbirine karıştığı ve bunun sonucunda ortaya konu süreksizliğinin çıktığı gözlenmiştir. Birden fazla karmaşık olay dizisinin birbirine karışması ile ortaya çıkan bu süreksizliğin, metnin belirgin bir konuya odaklandırılmaması ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu durum metinde tutarlılık sorunlarını ortaya çıkarmakta ve metnin anlaşılabilirliğini düşürmektedir.

(Örnek 16)

“ Atatürk Üniversitesi Erzurum Atatürk Üniversitesinde bir gün bir kız arkadaşı kovalıyordum

 derken bir kaza oldu kazaya dönüp baktım araba direğe çarpmış bir anda bir anda

durdum yani arabaya doğru gidemedim <QQ>sonra kız arkadaşım doğru gideyim

dedim<QQ> madem arabaya doğru gidemiyorum <QQ>kız arkadaşım gideyim dedim<QQ>

(kız arkadaşınız nerdeydi o an ?)

 kız arkadaşım değildi esasında benim hoşuma giden bir kızdı onun peşinden gittim

(kaza neden olmuş ?)

 olayı daha sonra .. yurttan kız arkadaş .. kız arkadaş yurda gidiyordu yurttan

ben geri döndüm yani yurda girdim bulamadım

yani yurttan gidip bulamadım geri döndüm baktım <QQ>kazada ölü olduğunu söylediler

<QQ> ama bana ne kadar inandırıcı olduğunu bilmiyorum yani belki çünkü o kazada ((genelde)) ölü olmaması gerekir diye düşünmüştüm ben” (bkz. Ek-A:Metin 6)

(Örnek 17)

“..... işte biz şey yaptık ondan sonra işte oto- otobüse bindik işte otobüste işte.. ya \annem.. / yani nasıl toparlayayım ? ben size özet anlatayım.

(tamam)

 işte ben otobüse atladım işte kendimi işte Baba-Babaeski’de indim yani çok şeyde ben özünü anlatıyorum işte kendim ben işte Romanya’ya falan giden bi arabalara binmişim

 ordan beni attılar aşağıya böyle @

(yanlış arabaya mı binmişsiniz ?)

yo: yanlış değil <QQ>ben de Romanya’ya gideceğim dedim <QQ> yani tam kafa şeyinde olmadığı için yerinde işte bunu anlatayım da daha birkaç tane var böyle de o şey yaptı falan

 orda indim çay bahçesine gittim .. çay bahçesinde sopa yiyordum .. burda bir

bayanlar vardı bayanlar <XX> şey yaptılar ..bayanlar bana takıldılar bende onlara takıldım

 işte bi dögüş oldu işte beş altı kişiyle şey yaptık .

(beş altı kişiyle ? neden kavga ettiniz ? otururken birdenbire sizi rahatsız mı ettiler ?)

işte sohbet ediyorduk bi tatsızlık oldu işte ondan sonra karakola gittik .. işte ondan sonra

Babaeski'de(H) bi şey oldu işte bende kaçtım yani fazla vurmaları da işte ondan

sonra karakola gittik karakoldan sonra işte .. sabaha kadar hasta olunca tabi/ iki üç gün uyuyamıyorsun V denge bozulduğu için \ işte ya birkaç gün iğne vurulmuştuk o zaman ondan

sonra işte Babaeski'de karakola geldik falan ordan şey yaptık ondan sonra işte uyuyamadığım

için <XX > yani orduvine falan da gidemedik işte gittik oturduk şeyde ((parkta)) ondan

sonra işte bir benzin istasyonuna geldik benzin istasyonunda durduk kamyonu atlardım

Çorluya geldim Çorlu'da bir ((sağlık)) mahallesi vardı ((sağlık)) mahaltesinde

indim işte ((transdan)) böyle ordunun şeyine girdim şeyden yani /az daha burda orda beni vuracaklardı askerler \

(şeye mi kışlaya mı ?)

[hı:hı] sınıra kışlaya indim sağlık mahaltesinde orda mahalle vardı Çorlu'da ((ordan))

arka içerden girdim ayağımda spor ayakkabı falan var böyle ben bilmiyordum askerler

<XX > .. <QQ>/dur dedim V ya\ ben burda /personelim ya bandocuyum\ Halil Halil ((

albayın)) Halil Halil üsteğmenin subayıym falan <QQ> sonra beni attılar bir jipin arkasındaki römorka götürdüler.....” (bkz. Ek-A: Metin 1)

(Örnek 18)

“ yurtta kalacaktım iki üç gün böyle ı: işte okula gitmemiştim böyle bir yer dolaşmışım okulun yolunu falan bulamıyordum böyle bi şeyler oluyordu .. ondan sonra fark ettiler hemen annemgil Ankara’dan Kayseri’de okulum Kayseri’ye geldiler ondan sonra beni orda doktora götürdüler orda hiç konuşmuyordum işte ne bir bastığımı bilmiyormuşum ı: çok böyle gözüm boşluğa bakıyormuş işte kaç senesinde oldu doksan dokuz doksan sekizdi başladığı daha sonra intihar teşebbüsüm oldu üçüncü kattan atladım Gata’da işte yattım bir ay kadar iki ayda evde yatalak kaldım ondan sonra gine ilaç kullanıyorum tabii ondan sonra gine doktor kontrolüneydim <QQ> sonra okula gidebileceğimi söylediler<QQ> o bi sene geçtikten sonra dondurmuştuk zaten okulu iki sene de bitirdim okulu ondan sonra geçen sene işte iki bin birin ağustosunda bitirmiştim geldik buraya <QQ> / işte iş bakalım falan dedik \<QQ> .. ondan sonra orda da kontrolüm devam ederken<QQ> iki bin birin sonunda ilaç bırakabilirsın demişti <QQ> ben bırakmaya ((başlamışım)) altı ay sonra da Temmuz ayında da şey oldu böyle birden bire oldu ” (bkz. Ek-A:Metin10)

(Örnek 19)

“..... babam çiftçidir .. ondan sonra evde oturuyordum köyde annem öğle yemeklerini ben o zaman köyde öğretmendim annem öğle yemeklerini köyde yapardı ben orda yerdim yemeğimi tekrar Ardahan’a geri dönerdim ben Ardahan’da kalıyordum .. işte bir gün geldim eve köyde otururken ilkbaharda böyle bir bunalıma girdim korktum / acaba beni alıp mitten götürecekler mi ? V alıp atıp götürecekler mi ? V ne yapacaklar bana \? .. hem de on

iki Eylül geliyor Ψ / Kenan Evreni hiç sevmem V, Kenan Evrenden çok korkarım V, hiç

sevmem Kenan Evreni \ Ψ ondan sonra şey yaptım işte evden çıktım öyle fırlamışım pijama ((

katımla)) evden /fırlamış çıkmışım\ Ψ o yüzden işte bilmem ne Numuneye götürdüler

Ψ ağabeyim ordan bindik Ankara'ya geldik Ψ ağabeyim orda öğretmendi Ankara'da Kızılay

dershanesinde öğretmendi Ψ ondan sonra beni Numuneye getirdiler Ψ / benim haberim yok V

ben hasta olduğumu da bilmiyorum Ψ abim bana dedi ki<QQ> / git de dedi ordaki adamla dedi

anlaş \ <QQ> Ψ abim beni yani /tanımaz bilmez V/ benim yani cahil olduğumu sanar \ şimdi

şimdi biliyor V şimdi ((anladılar)) kültürlü bir insan olduğumu V efendi bir insan olduğumu şimdi

bilmez\ Ψ o zaman bana dedi ki ben geldim beni hep rencide etti <QQ> git dedi / müfettişleri

sen bir gör V sen ne biliyorsun dedi V senin ne yaptığını senin müfettişlerin biliyor\<QQ>

(onlarda sizi suçladılar ?)

tabii onlarda beni suçladılar ondan sonra onlarda beni suçladılar Ψ ben dengesiz kaldım Ψ

işte doktorumun ((suratına)) gittim Ψ ne dedi ne demedim bilmiyorum doktora Ψ <QQ>

abim dedi ki git dedi V ordaki adamla anlaş dedi\<QQ> .. <QQ> /git de dedi ordaki adamla anlaş V

hadi bok dedi bana böyle kızarcasına\<QQ> .. Ψ /kendisi de üniversite mezunudur\ Ψ

benim çok zoruma gitti Ψ ondan sonra gittim Ψ ne konuştum ne konuşmadım bilmiyorum

ondan haberim yok Ψ bi de kendimi psikiyatride buldum hastalandım .. Ψ çok korkuyordum

hiç kimse ile konuşmuyordum. ondan sonra hiç ne ziyaretime geldiler ne elbisemi değiştirdiler ne

bir banyo yapmağa götürürler bir ay iyice kıvrandım kaldım hastaların içinde / on yedi

defa kafama şok verdiler \ .. /on yedi defa kafama şok verdiler \ kafam döndü allak bullak

oldu /yerinden fırlayacakmış gibi oldu \ bir ay sonra taburcu ettik işte eve geldik .. eve geldim.

(Ardahan'a döndünüz ?)

tabi Ardahan'a döndüm geldik Ardahan'a döndük geldik bu sefer kaynanam .. kimseye bir

şey diyemiyorum konuşamıyorum. her tarafım kasıldı ağzım dilim tutuldu bu sefer kaynanam

başladı /kaynatamda alkolüktür \ .. /kayınpederim alkolüktür \ <QQ>seni

vurduracağam dedi <QQ> zannetti ki kızı beğenmiyorum onun için yapıyor bu mahsus yapıyorum

(yani mitten beni takip ediyorlar diye yalan söylüyorsunuz mu zannetti ?)

/ o bilmiyor V haberi yok ki V o bilmiyor\ o sanıyor ki kaynanam şey yaptı ki kızı beğenmiyor da onun için yapıyor mahsus kızıdan ayrılmak için / mit konusu falan o bilmiyor \ ben de

hiçbir şey demiyorum <QQ>dedi seni vurduracağam seni vurduracağam <QQ> beni böyle

azarlar <QQ>seni vurduracağam diye<QQ> ondan sonra ben bi şey diyemedim /annem

geliyor V annemi alıyorlar \ annemde cahil kadın ne bilsin” (bkz. Ek-A: Metin

2)

Örnek (16)'da, anlatıcı *kazadan kız arkadaşına* atlayarak bir diğer ifade ile, konu sıçraması yaparak karmaşık olaylar dizisi içinde *arabanın direğe çarpması* ve *kız arkadaşının*

peşinden gitmesi şeklinde iki ayrı olaydan; Örnek (17)'de, anlatıcı *çay bahçesindeki kavgadan, kışlaya girmesi* ve *caminin camını kırmasını* içeren üç ayrı olaydan, konu sıçramaları yaparak söz etmektedir. Örnek (18)'de de, *anlatıcının okulun yolunu bulamaması, intihar teşebbüsü, okulu bitirmesini* içeren üç ayrı olaydan yine konu sıçramaları yapılarak söz edilmektedir. Örnek (19)'da ise yine benzer bir biçimde anlatıcı *babasından annesine, annesinden ağabeyine, ağabeyinden doktoruna, dokordan hanımına* ve *hanımının annesi ile babasına* atlayarak, yani konu sıçramaları yaparak karmaşık olaylar dizisi içinde beş ayrı olaydan söz etmektedir.

Örnek (16-19)'da, konu sıçramalarının yapılması karmaşık olaylar dizisi içinde birden fazla olayın yer almasına ve dolayısıyla metinde konu sürekliliğinin sağlanamamasına, tümce konularının metinde eklemelenmemiş bağımsız birimler haline gelmesine neden olmaktadır.

Çözömlenen metinlerin sadece bir tanesinde (denek 5'in anlatı örneğinde), karmaşık olaylar dizisini beklediğimiz bölümde daha çok dışa ve/ veya içe yerleşik değerlendirme öğelerine ve tanıtım bilgilerine rastlanmaktadır. Bu metinde, Labov'un anlatının en önemli bölümü olarak gördüğü anlatının içeriğini oluşturan karmaşık olaylar dizisinin metinde yer almadığı gözlenmiştir.

Sözü edilen anlatı örneğinde bu durum şu şekilde görünmektedir:

(Örnek 20)

“ anlatmak istediğim en önemli bence olay ilkokul beşinci sınıfta idim bir öğret- öğretmen diye başımıza verdikleri insan vardı <QQ>bu insan sürekli tatminsiz olduğunu geçinemediğini maaşının az olduğunu söylüyordu<QQ> ve ı: / koskoca Türkiye Cumhuriyeti haritasında gelişigüzel bilerek ve bilinçli olarak zor bir yeri bize göstermemizi isterdi \ (H)bizde o zaman daha ilkokula gidiyorduk ki bunu normal ı: yetişkin insanlar yapabilir yapamıyorduk .. ve ı: çoğu

kimselere de hınç besliyordu ve ekonomik sıkıntı çekmesinin faturasını bize yüklüyor hıncını öcünü alıyordu bizden ... böyle bir insan idi. her şeye rağmen ben ı: sonuçta insanların yaptığı her şeyi unutmasını bilen bir insanım ama başımdan geçen olayı anlatmamı sordunuz. ı: bende bunu anlatıyorum .. ve ı: harita .. tahtanın kenarında bizi ayakta durdurturdu / o zaman hem sabahçı hem de öğlenci idik \ .. sabahtan akşama kadar tahtanın kenarında ayakta beklerdik .. bir yıl boyunca en önemli olay bu geçti” (bkz. Ek-A : Metin 5)

Örnek (20)’de, anlatıcının ağırlıklı olarak tümce konusu olan aynı zamanda metin konusu sayılabilecek *öğretmen* hakkında çok sayıda tanıtım bilgisine yer vermesi, anlatısını keserek bu kişi hakkında duyumsadıklarını, düşündüklerini dile getirmesi ve bu kişinin söylediklerini aktarması bir diğer ifade ile dışa ve içe yerleşik değerlendirme ögesine yer vermesi metinde anlatı hareketinin yaratılamamasına ve karmaşık olaylar dizisinin kurulamamasına yol açmaktadır.

Ayrıca veri tabanındaki metinlerin bir kısmında, anlatı açısından “merak yaratma”ya yönelik işlev yüklenen ve anlatı akışı içinde sona saklanan sonuç bölümünün karmaşık olaylar anlatılmaksızın doğrudan, anlatının kendisi olarak verildiği de gözlenmiştir. Bu durum doğal bir anlatı stratejisi olarak görebileceğimiz “merak yaratma” ediminin bu metinlerde kullanılmadığını göstermektedir. Öyle ki, metin akışı içinde sonucun erken gelmesi anlatının doğasında var olan merak unsurunun kaybolmasına neden olmaktadır.

Aşağıdaki örnek anlatılarda bu durum gözlenebilir:

(Örnek 21)

“..... ondan sonra ondan sonra mesela okulda <XX>/ bir kerem \ ((şey)) davranmıştım

 serseriler gelip.. beni dövmüşlerdi işte

(Örnek 22)

“ yani tam kafa şeyinde olmadığı için yerinde işte bunu anlatayım da daha birkaç tane var böyle de o şey yaptı falan orda indim çay bahçesine gittim .. çay bahçesinde sopa yiyordum .. burda bir bayanlar vardı bayanlar <XX >şey yaptılar ..bayanlar bana takıldılar bende onlara takıldım işte bi dönüş oldu işte beş altı kişiyle şey yaptık

.....” (bkz. Ek-A: Metin 1)

Örnek (21)'de, sorunun tanıtılmasını beklediğimiz karmaşık olaylar dizisi içinde, olayın yerini ve zamanını gösteren *okul ve serseriler* tanıtım bilgilerine yer verilmekte ve *okulda <XX>/ bir kerem \ ((şey)) davranmıştım* tümcesinde görüldüğü gibi, soruna sadece bağlamsal bir gönderim yapılmakta ve sorun ya da problem metinde iyi bir biçimde ifade edilmeden *beni dövmüşlerdi işte* tümcesi anlatının kendisi olarak verilmektedir.

Örnek (22)'de de *çay bahçesine gittim .. çay bahçesinde sopa yiyordum .. burda bir bayanlar vardı bayanlar <XX >şey yaptılar ..bayanlar bana takıldılar bende onlara takıldım* tümcelerinde tanıtım bilgilerine de yer verilerek metinde bir sorun tanıtılmaya çalışılmaktadır. Ancak, sorun metinde iyi bir biçimde ifade edilmeden bir diğer ifade ile, karmaşık olaylar dizisi anlatılmadan olayın sonucunu belirten *işte bir dönüş oldu beş altı kişi ile şey yaptık* tümcesinin Örnek (21)'de olduğu gibi, anlatının kendisi olarak verilmesi anlatının doğasında yer alan merak unsurunun kaybolmasına yol açmaktadır.

(Örnek 23)

“..... işte babamın düşmanları .. babam başkomiserdi zamanında onlar dövmüşler

 onların intikamı için beni ((yakaladılar)) <QQ> ben dedim rahatsızım

bırakın beni dedim<QQ> sonra acıdılar bana .. bıraktılar” (bkz. Ek-A: Metin 4)

(Örnek 24)

“ Atatürk Üniversitesi Erzurum Atatürk Üniversitesinde bir gün bir kız arkadaşı kovalıyordum

 derken bir kaza oldu kazaya dönüp baktım araba direğe çarpmış”(bkz. Ek-A:

Metin 6)

Örnek (23) ve (24)’te ise *onların intikamı için beni ((yakaladılar))*, *derken bir kaza oldu* tümcelerinde görüldüğü gibi sorun metne tanıtılmakta ancak iyi bir biçimde geliştirilemeden olayın sonucu verilmektedir

Yukarıda örneklerle belirtmiş olduğumuz anlatı retorik yapısının oluşturulmasına ilişkin sapmalar, veri tabanındaki örnek metinlerde gözlenen ve anlatı metninin prototipik yapısını bozan unsurlar olarak belirlenmektedir.

2. Metin bağdaşıklığına ilişkin sapmalar:

Deneklerden elde ettiğimiz metinlere metnin içerik şemasına erişmemizde ve metni yorumlamamızda yardımcı olan dilsel kodlama biçimlerinin kullanımlarını gözlemek üzere baktığımızda, bu metinlerde dilbilgisel bağdaşıklığın bir türü olan gönderim öğelerinin sorunlu düzenlenişler içerdiği görülmektedir. Gönderim öğelerinin bu metinlerde bağlama çok bağımlı kaldığı ve bunun yanı sıra bir ad öbeği setine yapılmış olan gönderimlerin setin herhangi bir üyesine indirgenemediği ve dolayısıyla vurgulanmak istenen ad öbeğinin metinde yakın plana alınamadığı görülmüştür. Ayrıca, bu metinlerin bir kısmında gönderimler için bir ad öbeği seti belirlenmesine rağmen gönderimlerin kişisellik kazanmadığı,

özgüleşemediği de dikkati çekmektedir.

Aşağıdaki örnek anlatılarda bu durum şu şekilde gözükmektedir:

(Örnek 25)

“ *serseriler* gelip beni dövmüşlerdi işte

(neden ? sebebi neydi ?)

 sebebi .. bi bi tane çocuğu dövüp çocuklara *artistlik yapmıştı* *onu* dövmüşüm
gidip \ ((adam)) toplayıp *gelmişti*

(bkz. Ek-A: Metin 8)

Örnek (25)'te, *sebebi .. bi bi tane çocuğu dövüp çocuklara artistlik yapmıştı* *gidip \ ((adam)) toplayıp gelmişti* tümcelerinde 3.tekil kişi çekim eki kullanılarak başka bir ifade ile boş adıl kullanılarak *serseriler gelip beni dövmüşlerdi işte* tümcesindeki *serseriler* ad öbeği setine yapılan gönderim *onlardan biri v.b* şeklinde setin herhangi bir üyesine indirgenememektedir.

(Örnek 26)

“..... *üç kişi* benim koluma girdi tamam mı ? *tabanca* dayadılar belime <QQ>sen dediler

tamam mı ? hiç kıpırdama<QQ> tam orda şey ah geldi önümüze bir arabalar taksi geldi

<QQ>dedi ki/ bunu attın içeri \ <QQ>.....” (bkz. Ek-A: Metin 3)

Örnek (26)'da da Örnek (25)'te olduğu gibi, <QQ>dedi ki/ bunu attın içeri \ <QQ> tümcesinde boş adıl kullanılarak *üç kişi benim koluma girdi* tümcesindeki *üç kişi* ad öbeği setine yapılan gönderim *onlardan biri v.b.* şeklinde setin herhangi bir üyesine indirgenememektedir.

(Örnek 27)

“..... üç kişiydiler

(üç kişi . nereye götürdüler sizi ?)

 evine” (bkz. Ek-A: Metin 4)

Örnek (27)'de, *evine* ad öbeğinde 3. tekil kişi zamiri kullanılarak *üç kişi* ad öbeği setine gönderim yapılmaktadır. Ancak, Örnek (27)'de de Örnek (25) ve Örnek (26)'da olduğu gibi, bir ad öbeği setine yapılmış olan gönderim *onlardan biri v.b.* şeklinde setin herhangi bir üyesine indirgenememektedir. Bu nedenle, bu örneklerde vurgulanmak istenen ad öbeği metinde dinleyicinin bilinç odağına tanıtılamamakta ve gönderimler bağlamsal kalmaktadır.

(Örnek 28)

“..... babam başkomiserdi zamanında *onlar* dövmüşler onların intikamı için beni ((yakaladılar))” (bkz. Ek-A: Metin 4)

Örnek (28)'de, *zamanında onlar dövmüşler* tümcesinde *onlar* adılı ve 3. çoğul kişi çekim eki, *onların intikamı için beni yakaladılar* tümcesinde tamlamalı iyelik sunumu ile metne açık bir biçimde katılmayan ancak *babam başkomiserdi* tümcesinin sezdirimi ile dinleyici tarafından çıkarımlanabilen *polisler* ad öbeği setine bağlamsal gönderim yapılmaktadır.

(Örnek 29)

“..... yurtta kalacaktım iki üç gün böyle ı: işte okula gitmemiştim böyle bir yer dolaşmışım okulun yolunu falan bulamıyordum böyle bi şeyler oluyordu .. ondan sonra fark ettiler hemen ondan sonra *fark ettiler* hemen annemgil Ankara'dan Kayseri'de okulum Kayseri'ye geldiler

Ψ ondan sonra beni orda doktora götürdüler Ψ orda hiç konuşmuyordum işte ne bir bastığımı bilmiyormuşum ı: çok böyle gözüm boşluğa bakıyormuş Ψ işte kaç senesinde oldu doksan dokuz doksan sekizdi başladığı Ψ daha sonra intihar teşebbüsüm oldu üçüncü kattan atladım Ψ Gata'da işte yattım bir ay kadar iki ayda evde yatalak kaldım ondan sonra gine ilaç kullanıyorum tabii ondan sonra gine doktor kontrolündeydim Ψ <QQ> sonra okula gidebileceğimi söylediler<QQ> Ψ ondan sonra orda da kontrolüm devam ederken<QQ> iki bin birin sonunda ilaç bırakabilirsin *demmişti* <QQ>” (bkz. Ek-A: Metin 10)

Örnek (29)'da, *ondan sonra fark ettiler hemen* tümcesinde 3. çoğul kişi çekim eki kullanılarak bir ad öbeği setine bağlamsal bir gönderim yapılmaktadır. Bu gönderim ögesine öncül olacak ad öbeği seti metinde açık bir biçimde bulunmamakla birlikte *yurtta kalacaktım iki üç gün böyle ı: işte okula gitmemiştim böyle bir yer dolaşmıştım okulun yolunu falan bulamıyordum böyle bi şeyler oluyordu, annemgil Ankara'dan Kayseri'de okulum Kayseri'ye geldiler* tümcelerinin metinde yer alması bu bağlamsal gönderimin *yurttaki veya okuldaki kişilere ya da kişinin ailesine* yapılmış olabileceği düşüncesini doğurmaktadır. Ancak, gönderimin bu ad öbeklerinden hangisine yapıldığı metinde açık bir biçimde belirtilmediği için gönderim kişisellik kazanamamaktadır.

Örnek (29)'da *Okula gidebileceğimi söylediler* tümcesinde de 3. çoğul kişi çekim eki ile işaretlenen boş adıl kullanılarak bağlamsal bir gönderim yapılmaktadır. *Gata'da işte yattım bir ay kadar* tümcesi bu gönderimin *Gata'daki doktorlara* yapıldığını dinleyiciye sezdirmektedir. Ancak, bu gönderime öncül olacak ad öbeği seti metinde açık bir biçimde yer verilmemektedir.

Ayrıca, Örnek (29)'da <QQ> *iki bin birin sonunda ilaç bırakabilirsin demmişti* <QQ> tümcesinde 3. tekil kişi çekim eki kullanılarak *doktor* ad öbeğine bağlamsal gönderim

yapılmaktadır. Ancak, bu metinde birden fazla *doktor* ad öbeğinin yer alması ve ayrıca sözlü metinde geriye dönük okumanın imkansız olması nedeniyle gönderim, çok göndermeli hale gelip dinleyici de *hangi doktor* sorusunu uyandırmaktadır.

(Örnek 30)

“..... işte kendim ben işte Romanya'ya falan giden bi arabalara binmiştim ordan beni attılar aşağıya böyle @” (bkz. Ek-A: Metin 1)

Örnek (30)'da, *ordan beni attılar aşağıya böyle* tümcesinde yine 3. çoğul kişi çekim eki kullanılarak bağlamsal bir gönderim yapılmaktadır. *işte kendim ben işte Romanya'ya falan giden bi arabalara binmiştim* tümcesindeki *arabalar* ad öbeğinden bu gönderimin öncülünün *arabadaki kişiler* olabileceği çıkarımlanmaktadır.

(Örnek 31)

“..... ı: orda onun söylemedi bana takıldığı bir çocuk varmış ona takılan bir çocuk o çocuk beni yanına aldı yani yanına aldı dediğim çağırdı falan konuştuk işte tornavida filan *çektiler* bıçak *çektiler*” (bkz. Ek-A: Metin 7)

Örnek (31)'de de Örnek (28-30)'da olduğu gibi, *işte tornavida filan çektiler bıçak çektiler* tümcesinde boş adıl kullanarak bağlamsal bir gönderim yapılmaktadır. *O çocuk beni yanına aldı* tümcesindeki *o çocuk* ad öbeğinden bu gönderimin *çocuğun arkadaşlarına* yapıldığı çıkarımlanmaktadır.

(28) ile (31) arasındaki örneklerde görüldüğü gibi, gönderimler için bir ad öbeği seti

belirlenmekte ancak gönderimler kişisellik kazanmamakta, özgülleşmemektedir.

Örnek (32-34)'te görüldüğü gibi, örnek metinlerin genelinde metnin anlaşılabilirliğini kolaylaştıran tanıtım bilgilerine yer verilmediği kimi durumlarda yalnızca *orada*, *burada* v.b. gösterme sıfatı ve/veya gösterme adlarının kullanıldığı ve bu sıfatların ve / veya adlarının metinlerde boş gönderimli kaldığı gözlenmiştir.

(Örnek 32)

“..... ondan sonra *orda da* kontrolüm devam ederken.....” (bkz. Ek-A: Metin 10)

(Örnek 33)

“..... tam *orda* şey ah geldi önümüze bir arabalar taksi geldi /de mi ? \o zaman beni terorist diye işte *orda*<XX > /az kalsın beni içeri hapse atacaktardı \

(bkz. Ek-A: Metin 3)

(Örnek 34)

“ abim bana dedi ki<QQ> / “ git de dedi *ordaki adamla* dedi anlaş” \ <QQ> ” (bkz. Ek-A: Metin 2)

Örnek (32) ve (33)'te *orda* gösterme adlı, Örnek (34)'te de *ordaki* gösterme sıfatı kullanılarak yer bilgisi veren ad öbeklerine gönderim yapılmaktadır. Ancak, metinlerde bu gönderim öğelerinin geri gönderim merkezlerinin yer almaması bir diğer ifade ile, metinlerde bu gönderim öğelerine öncül olabilecek tanıtım bilgilerine yer verilmemesi gönderimlerin boş kalmasına ve dinleyicide *nerede, neredeki adam, hangi adam* v.b soruların uyanmasına yol açmaktadır.

Yukarıda örneklerle belirtmiş olduğumuz metin bağdaşıklığına ilişkin tüm sapmalar örnek metinlerin tutarlı birer metin örneği olmasını engelleyen unsurlar olarak

belirlenmektedir.

3. Önergeler arasındaki küçükölçekli tutarlılık (local coherence) ilişkilerindeki sapmalar :

Örnek (35-36)'da görüldüğü gibi, bu metinlerin bir kısmında, anlatı yapısı içinde zamansal dizisellikte, sıralanışta bozukluklar gözlenmiştir. Zamansal sıralamadaki bozukluğun mantık sırası açısından çift okumanın ortaya çıkmasına neden olduğu ve bu durumun da metinlerin küçükölçekli tutarlılık düzlemlerinde tutarsızlığa yol açtığı görülmektedir.

(Örnek 35)

“..... işte bi döğüş oldu işte beş altı kişiyle şey yaptık

(beş altı kişiyle ? neden kavga ettiniz ? otururken birdenbire sizi rahatsız mı ettiler?)

işte sohbet ediyorduk bi tatsızlık oldu işte ondan sonra karakola gittik işte ondan sonra
Babaeski'de (H) bi şey oldu işte bende kaçtım yani fazla vurmadılar da işte ondan
sonra karakola gittik” (bkz Ek-A: Metin 1)

Örnek (35)'te, *karakola gittik* tümcesinden sonra *işte ondan sonra Babeskide bi şey oldu işte bende kaçtım yani fazla vurmadılar da* tümcesinin verilmesi ile farklı bir merkeze dönüş yapılarak bir diğer ifade ile, farklı bir olaya geçilerek bu olay sonucunda anlatıcının dayak yediği düşüncesi dinleyicide oluşmaktadır. Ancak, *bende kaçtım fazla vurmadılar da* tümcesinde Örnek (28-31)'de belirtmiş olduğumuz gibi, boş adıyla bir ad öbeği setine yapılan gönderimin özgülleşmemesi ve bu tümcenin *işte karakola gittik* tümcesinden sonra verilmesi ve daha sonra karakol ad öbeğini içeren tümcenin stereotipik bir biçimde tekrar edilmesi dinleyicinin zihninde anlatıcının *beş altı kişiden mi dayak yediği ve kaçtığı, yoksa karakolda dayak yediği için mi kaçtığı* belirsizliğinin oluşmasına neden olmaktadır.

(Örnek 36)

“ bi de kendimi psikiyatride buldum hastalandım döndüm iyileştim geldim” (bkz. Ek-A: Metin 2)

Örnek (36)'da, *bi de kendimi psikiyatride buldum* tümcesinden sonra *hastalandım* tümcesi getirilerek zamansal sıranın bozulması ve dolayısıyla mantıksal sıralamanın bozulması, anlatıcının hastaneye geldikten sonra hastalandığı gibi bir düşüncenin doğmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, *döndüm* tümcesinin *iyileştim* tümcesinden önce kullanılması da anlatıcının hastaneden döndükten sonra iyileştiği düşüncesini dinleyici de uyandırmaktadır. Ancak, genelde insanlar hastalandıkları zaman iyileşmek, eski sağlıklarına kavuşmak için hastaneye giderler. Bu nedenle tümcelerin doğru zamansal sıralamasının, *hastalandım bi de kendimi psikiyatride buldum, iyileştim döndüm* şeklinde olması gerekmektedir.

4.3. BULGULAR

Bu çalışmada, giriş'te belirtilen ve sınırlılıklar çerçevesinde şizofren tanısı konmuş on kişilik bir örneklem grubundan elde edilen sözlü anlatı metinleri metindilbilim verileri ışığında, özellikle de Labov'un sözlü anlatı çözümlemesi temel alınarak çözümlenmiştir.

Araştırmanın şizofreni başlığı altında ayrıntılarıyla anlatılan şizofrenlerde dil kullanımı üzerine yapılan önceki araştırmalarda ortaya çıkan bulgular, sözlü anlatı metni düzleminde de geçerliliğini korumaktadır. Şizofrenlerde ortaya çıkan formal düşünce bozukluğu, düşünce kayması, çağrışım çözüklüğü ve iletişim bozuklukları sözlü metin düzlemlerinde de sıkça rastlanan bulgulardır.

Bu çalışma kapsamında, şizofren tanısı konmuş on kişilik bir örneklem grubundan

elde edilen sözlü anlatı metinlerinin çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgular şunlardır :

1. Anlatı retorik yapısının oluşturulmasına ilişkin sapmalar :

Örneklemedeki metinlere genel olarak bakıldığında, örneklem grubundaki hastaların çağrışımların denetiminin bozulmasından dolayı olay dizisine dolayısıyla anlatının öyküsüne odaklanmamaları nedeniyle metne giriş yapmakta güçlük çektikleri gözlenmiştir. Anlatıcı tarafından anlatıya hakim olacak anlatı konusunun kısa bir biçimde verildiği özet bölümünde olayın yerini, zamanını ve olaya katılan kişileri gösteren çokça tanıtım ögesine ve içe yerleşik ve dışa yerleşik değerlendirme ögesine yer verdikleri ve bu nedenle de Labov'un ortaya koyduğu ve anlatının işlevsel bölümlerinden biri olarak gördüğü özet bölümünün iyi bir biçimde düzenlenemediği gözlenmiştir. Bu metinlerde özet ve tanıtım bilgilerinin bir arada verilmesinin doğal sonucu olarak da karmaşık olaylar dizisi içinde çok sayıda gecikmiş tanıtım bilgisine rastlanmıştır. Bu durum kimi ad öbeklerinin bulanık gönderimli kalmasına neden olmakta ve metin tutarlılığı bozulmaktadır. Sözlü metinde geriye dönük okuma imkansız olduğu için dinleyen için geriye dönük gönderimlerin belirlenmesi güçleşmektedir.

Yine denek grubunun verilerinde çok sayıda sözcük ve tümcenin stereotipik bir biçimde yinelendiği ve buna bağlı olarak da anlatı hareketinin yaratılmadığı ve karmaşık olaylar dizisinin yapılandırılmadığı gözlenmiştir. Bunun yanı sıra stereotipik yinelemeler anlatı hareketine engel olduğu için metinde bulanıklığa neden olmakta ve bunun sonucunda da metinde tutarsızlıklar ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca, metinlerin bir çoğunda, anlatıcıların odaklanma sorunlarına bağlı olarak birden fazla karmaşık olayın birbirine karıştığı ve bunun sonucunda ortaya konu süreksizliğinin çıktığı gözlenmiştir. Birden fazla karmaşık olay dizisinin birbirine karışması ile ortaya çıkan bu süreksizliğin metnin belirgin bir konuya odaklandırılmaması ile ilişkili olduğu ve bu durumun da metinde tutarlılık sorunlarını ortaya çıkardığı ve metnin anlaşılabilirliğini düşürdüğü gözlenmiştir.

Çözömlenen metinlerin sadece bir tanesinde (denek 5'in anlatı örneğinde), karmaşık olaylar dizisini beklediğimiz bölümde daha çok dışa ve/ veya içe yerleşik değerlendirme ögesine ve tanıtım bilgilerine rastlanmaktadır. Bu nedenle de bu metinde, Labov'un anlatının en önemli bölümü olarak gördüğü anlatının içeriğini oluşturan karmaşık olaylar dizisinin metinde yer almadığı gözlenmiştir.

Ayrıca, örnek metinlerin bir kısmında örneğin denek 1, denek 4, denek 6 ve denek 8'in anlatı örneklerinde görüldüğü gibi, anlatı açısından "merak yaratma"ya yönelik işlev yüklenen sonuç bölümünün karmaşık olaylar anlatılmaksızın doğrudan, anlatının kendisi olarak verildiği de gözlenmiştir. Bu durum doğal bir anlatı stratejisi olarak görebileceğimiz "merak yaratma" ediminin bu metinlerde kullanılmadığını göstermektedir. Yani, sonucun erken gelmesi anlatının doğasında var olan merakın kaybolmasına neden olmaktadır.

Yukarıda belirtmiş olduğumuz anlatı retorik yapısının oluşturulmasına ilişkin sapmalar örnek metinlerde anlatı metninin prototipik yapısını bozan unsurlar olarak belirlenmektedir.

2. Metin bağdaşıklığına ilişkin sapmalar :

Bu metinlere metnin içerik şemasına erişmemizde ve metni yorumlamamızda yardımcı olan dilsel kodlama biçimleri adına baktığımızda dilbilgisel bağdaşıklığın bir türü olan gönderim ögelerine rastlanmaktadır. Ancak, gönderim ögelerinin bu metinlerde bağlama çok bağımlı kaldığı ve bunun yanı sıra bir ad öbeği setine yapılmış olan gönderimlerin setin herhangi bir üyesine indirgenemediği ve dolayısıyla vurgulanmak istenen ad öbeğinin metinde yakın plana alınamadığı görölmüştür. Ayrıca, bu metinlerin bir kısmında gönderimler için bir ad öbeği seti belirlenmesine rağmen gönderimlerin kişisellik kazanamadığı, özgülleşemediği gözlenmiştir.

Bunun yanı sıra, bu metinlere genel olarak bakıldığında metnin anlaşılabilirliğini kolaylaştıran tanıtım bilgilerine yer verilmediği kimi durumlarda yalnızca *orada*, *burada* v.b. gösterme sıfatı ve/veya gösterme adlarının kullanıldığı ve bu sıfatların ve / veya adlarının

metinlerde boş gönderimli kaldığı gözlenmiştir.

Yukarıda belirtmiş olduğumuz metin bağdaşıklığına ilişkin sapmalar örnek metinlerin tutarlı bir metin olmasını engelleyen unsurlar olarak belirlenmektedir.

3. Önermeler arasındaki küçükölçekli tutarlılık ilişkilerindeki sapmalar :

Örnek metinlerin bir kısmında, anlatı yapısı içinde karmaşık olayların zamansal sıralanışında bozukluklar gözlenmiştir. Zamansal sıralanıştaki bozukluğun mantık sırası açısından çift okumanın ortaya çıkmasına neden olduğu ve bu durumun da örnek metinlerin küçükölçekli tutarlılık düzlemlerinde tutarsızlığa yol açtığı gözlenmiştir.

5. VARGILAR ve SONUÇ

Araştırmanın şizofreni başlığı altında ayrıntılarıyla anlatılan şizofrenlerde dil kullanımı üzerine yapılan araştırmalarda ortaya çıkan bulgularla, bu çalışma kapsamında, şizofren tanısı konmuş on kişilik bir örneklem grubundan elde edilen sözlü anlatı metinlerinin çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulguların uyumlu olduğu gözlenmiş ve bu bulgulara dayanılarak bu çalışmada şu vargılara ulaşılmıştır.

Bu araştırmada çözümlenen metinlerin bir çoğunda, özet bölümünün yer almaması veya özet ve tanıtımın bir arada verilmesi ve bunun sonucunda da karmaşık olaylar dizisi içinde gecikmiş tanıtım bilgilerinin verilmesi şizofreni hastalarında formal düşünce bozukluğu ile birlikte görülen çağrışım bozukluğundan dolayı deneklerin olay dizisine ve dolayısıyla anlatının öyküsüne odaklanamamalarının metne bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bu araştırmada çözümlenen metinlerde, bağlamsal gönderimlere sık rastlanması ve buna bağlı olarak da aslında paylaşılmayan bilginin, bu özelliğinin dilsel olarak kodlanamaması, böyle bir metin dünyası açılmaması, örneklem içindeki deneklerin iletişim sorunlarına bağlı olarak ortaya çıkan metinsel görünümeler olarak değerlendirilebilir.

Bunun yanı sıra, yine bu metinlerde kişi, yer ve zamanda tutarsızlığın bulunması, yani önermelerin kurucu yapısında sürekliliğin sağlanamaması şizofreni hastalarında formal düşünce bozukluğu ile birlikte görülen çağrışım bozukluğundan dolayı deneklerin izlekte odaklanamamalarının metne yansıması olarak görülebilir.

Bu metinlerde stereotipik yinelemelerin olması buna bağlı olarak anlatı hareketinin kurulamaması örneklem içindeki deneklerin odaklanma sorunlarına bağlı olarak ortaya çıkan metinsel görünümeler olarak değerlendirilebilir. Öyle ki bu metinlere genel olarak bakıldığında tek bir karmaşık olay dizisi içindeki konu süreksizliği ve / veya birden fazla karmaşık olayın

birbirine karışması ile ortaya çıkan süreksizliğin metnin belirgin bir konuya odaklandırılmaması ile ilişkili olduğu da açıktır. Olay kahramanlarında da bulanıklık sergilenmesi bu saptamalara eklendiğinde örnek metinlerde en belirgin görünümünden birinin izlekte odaklanamama olduğu vargısı pekişmektedir.

Şizofrenik deneklerin konu dışı ve saplantısal bilgiye dayalı çağrışımlar oluşturma eğilimi içinde olmaları nedeniyle metinlerinde Labov'un sözlü anlatı çözümlemesi için anlatının işlevsel bölümlerini belirleyerek oluşturduğu hiyerarşik anlatı yapısı şemasını oluşturamadıkları ve iyi geliştirilmiş bir anlatı metni üretmedikleri de söylenebilir.

Burada belirtilmesi gerekir ki bu çalışmanın veri tabanını oluşturan metinlerde gözlemlediğimiz ve kullandığımız kuramsal çerçeveler ışığında değerlendirdiğimiz sapmalar, şizofrenlere özgü sapmalar olarak değerlendirilmesi ve şizofreni tanısına katkıda bulunacak dilsel tanıtılar olarak işlenmesi belirlenmiş herhangi bir psikolojik ya da biyolojik rahatsızlığı olmayan ideal deneklerin ürettiği metinlerdeki durumun saptanması sonrasında mümkündür. Bizim çalışmamız bu anlamda şizofrenik metinlere özgüllükler konusunda yapılacak sonraki çalışmalar için betimsel bir başlangıç noktasını oluşturmakta ve ideal deneklerin metinleriyle yapılması gereken karşılaştırmalı çalışmaların gerekliliğini de vurgulamaktadır.

6. KAYNAKÇA

Adams,J.K. 1996. *Narrative Explanation: A Pragmatic Theory of Discourse*. Frankfurt: yy.

Aksan,M/Aksan,Y.1991.“Metin Kavramı ve Tanımları”: *Dilbilim Araştırmaları*.Ankara: Hitit Yayınları.90-104.

Andreasen, N.C.1997. “Localizing The Symptoms of Schizophrenia:Distruptions in

Distributed Brain Circuits”: *The Neuroscience Newsletter*.Vol 7.No 3. Ulaşım:
www.dana.org./articles/bwn_0697

Başar,E. 2000. “Önsöz” : *Multidisipliner Yaklaşımla Beyin ve Kognisyon*.(haz.)
H.Aydın,C.Erdemir,Ç.Özesmi,S.Karakaş. Ankara : Çizgi Tıp Yayınevi.

Brown,G/Yule,G.1983.*Discourse Analysis*.Cambridge.

Ceylan,M.E.1993. “*Araştırma Ve Klinik Uygulama Biyolojik Psikiyatri*”: *Şizofreni*
.I.cilt.İstanbul:yy.

Connor,U./R, B. Kaplan. 1987. *Writing Across Languages: Analıysis of L₂*
Text.Addison_Wesley Publishing Company.

Crow,T.J. 1997. “Is schizophrenia the price that Homo sapiens pays for
language?”:*Schizophrenia Research* .28.yy. 127-141.

Crow,T.J. 1997. “Schizophrenia as failure of hemispheric dominance for lanquage :
Structural and functional evidence”:*Trends in Neuroscience*. 20.yy.339-343.

Damasio,A. 1999. *Descartes 'ın Yanılgısı -Duygu,Akıl Ve İnsan Beyni*. 2.baskı . İstanbul
:Varlık/Bilim Yayınları.

Erden,A .1998. *Kısa Öykü Ve Dilbilimsel Eleştiri* .Ankara: Gündoğan yayınları.

Ergenç,İ.1999. “Dilin Beyindeki Organizasyonu ve Konuşmanın Gerçekleşmesi”: *Dilbilim*
Kurultayı Bildirileri. Diyarbakır.

Ergenç,İ. 2000. “Dilin Beyindeki Organizasyonu ve Konuşmanın Gerçekleşmesi”:
Multidisipliner Yaklaşımla Beyin ve Kognisyon. Ankara: Çizgi TıpYayınevi.113-125.

Ergenç,İ./B. Bulut 1998. “ Nöroloji kliniklerinde tedavi gören hastaların dilsel davranışlarındaki sesbilimsel görünümeler”: *XII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*. Mersin: Mersin Üniversitesi. 39-45.

Erol, A. 1998. “Şizofrenide Dil”: *Şizofreni Dizisi* .(haz.)N. Yüksel Ankara: Çizgi Tıp Yayınevi. 54-63.

Du Bois,J.1991. “Transcription Design Principles for Spoken Discourse Research”:*Pragmatics*.1.71-106.

Fromm,E.1982. *Psikanalizin Bunalımı: Freud, Marx ve Toplumsal Ruhbilim Üzerine Denemeler*. İstanbul:Dost Kitapevi Yayınları.

Greenfield,S.2000.*İnsan Beyni*.İstanbul:Varlık Yayınları.

Grosz,B.J./ A.K.Joshi/ S. Weinstein.1995.*Centering: A Framework for Modelling the Local Coherence of Discourse*.www.eecs.harvard.edu/grosz.

Güney,M.1996. “Şizofreniler”: *Ruh Sağlığı Ve Hastalıkları Ders Kitabı*.(haz.)I. Sayıl . Ankara:Ank.Ün.Tıp.Fak.Antıp.Aş.Yay.

Hallford,G. 1997. *Narrative Formation In Schizophrenic and Normal Populations*. University of Central Oklahoma .Department of Psychology Master’s Thesis. http://www.chuckii.com/Reports/Psychology/Cognitive_psychology.shtml.

Hariri,A./G.Özer/C.Emin.1999. *Şizofreni Etiyolojisinde Nörogelişimsel Hipotez*.[http://lokman.cu.edu.tr/psychiatry/derindex/kpb/fulltext/1999/9\(2\)/5.htm](http://lokman.cu.edu.tr/psychiatry/derindex/kpb/fulltext/1999/9(2)/5.htm).

Jackendoff,R.1994. *Patterns In Mind*.Great Britain: BPC Wheatons Ltd. Exeter.

Jefferson,G. 1996. “Some Current Transcription Systems for Spoken Discourse: A Critical Analysis”:*Pragmatics*.81-107

Joseph,T./Coyle,M.D.1997. “Glutamate and Schizophrenia’s Symptoms”:*The NeuroscienceNewsletter*.Vol 7.No 3. Ulaşım: www.dana.org./articles/bwn_0697.

Kılınç,B.2001. *Sözlü Anlatı Çözümlemesi Veri Tabanlı Bir Uygulama Örneği*. Ankara:Yayınlanmamış Lisans Tezi

Labov,W.1972. *The Transformation Of Experience In Narrative Syntax: Language in The Inner City: Studies in the Black English Vernacular Language*.(ed.)W.Labov.354-396. Ulaşım:[http:// www.linq.upenn.edu.com](http://www.linq.upenn.edu.com).

Le Guin,U. 1998. *Steering the Craft: Exercises and Discussion on Story Writing for the Lone Navigator or the Mutinous Crew*.USA: Eight Mountain Press.

Mete,L./ Doğaner, İ./ Erol,A./(öt.).1993. “Şizofreni,mani ve depresyonda konuşma içeriği”:*Türk Psikiyatri Dergisi*. 4. 171-175.

Özemesi,Ç./ Süer,C./Gölgeli,A.2000. “Sinir Sisteminin Elektrofizyolojisi ve Kayıt yöntemleri”:*Multidisipliner Yaklaşımla Beyin ve Kognisyon*.(haz.) H.Aydın,C.Erdemir,Ç.Özesmi,S.Karakaş. Ankara : Çizgi Tıp Yayınevi.

Öztürk,M.2001.*Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*.Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Riesmann,C.1993.*Narrative Analysis* . Thousand Oaks,CA:Sage Publications.

Ruhi,Ş.1996.“Kalem Sürçmeleri ve Düzeltmeleri”:*Dilbilim Araştırmaları*. Ankara:yy.

Schiffrin,D. 1994. *Approaches to Discourse*. Oxford: Blackwell.302-304.

Tanrıdağ,O.1993.*Afazi*.2.Baskı.Ankara:Gata Basımevi.

Toolan,M, J. 1999. *Narrative: A Critical Linguistic Introduction*. Routledge

Turan,Ü.1998. “Türkçe Metinlerde Adılların Dağılım ve İşlevleri”: *Dilbilim Araştırmaları*. Ankara:Hitit yayınevi. 70-73.

Uzun,L. 1996. “Anlamlandırma Sürecinde Kimi Eğilimler ve Cinsiyet Değişkeni”: *Dilbilim Araştırmaları*. Ankara: Bizim büro basımevi. 88-89.

Uzun,L./ Keçik, İ. 2000. *Türkçe Sözlü ve Yazılı Anlatım*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset.

Uzun,N.E.2000. *Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*.İstanbul:Multilingual.

Wible,G./Shenton,E./Hokoma,H.1995. *Prefrontal Cortex And Schizophrenia: A QuantitativeMRIStudy*.Ulaşım:<http://www.splweb.bwh.harvard.edu:8000/pages/papers/prefrontal/wib195.html>.

Wyatt,R./Henter,I.1997.“Schizophrenia:AnIntroduction”:*TheNeuroscienceNewsletter*.Vol 7.No 3. Ulaşım: www.dana.org./articles/bwn_0697

Yıldız,M. 1999. *Şizofreni Hastalığını Anlamak ve Onunla Yaşamayı Öğrenmek*. Ankara: HYB Yayınları.

Yıldız,M.2000. “Psikotik Dünyaya Geçiş”: *Şizofreni Yazıları*. 4. Ankara: Şizofreni Hastaları ve Yakınları Derneği Yayın Organı.16-18.

EKLER

EK -A

DENEK METİNLERİ

Metin : 1

Cinsiyet: Erkek

Yaş : 30

Eğitim Durumu : Lise

A: korktuğunuz , sevindiğiniz ya da hüzne boğulduğunuzu hissettiğiniz, yoğun duygular yaşamanıza neden olan bir olay başınızdan geçti mi?

D1: ben seksen yediden evlendim seksen yedide hastalandım aradan bir sene geçmiş

çok enterasan şeyler yaşadım .. yani çok böyle anlatmak istediğim çok enterasan .. bin dokuz yüz doksan da Çorlu'da astsubaylık yaparken işte hava değişimindeydim.. Çorluya

geldim ordan bi- biraz maaş aldım ondan sonra .. 1: bu tabii hastalıkta iken kendini başka bir alemde /dünya değilde \

herşey herşeyden bir ((şey)) çıkarıyorsun .. bi- mesela bir ((bina)) görüyorsun bu kendine göre bir anlam çıkarıyorsun .. ya bir insanla tanışıyorsun .. böyle acaip şeyler şeyler devam

ediyor .. işte o zamanlar yanımda benim bi teyzemin oğlu vardı işte.. teferruatlı anlatmayayım değil mi ?

A: istediğiniz gibi anlatabilirsiniz

D1 : .. işte biz şey yaptık .. ondan sonra işte oto- otobüse bindik işte otobüste işte .. ya \annem.. / yani nasıl toparlayayım ? ben size özet anlatayım.

A: tamam

D1: .. işte ben otobüse atladım işte kendimi işte Baba-Babaeski'de indim yani çok şeyde ben özünü anlatıyorum işte kendim ben işte Romanya'ya falan giden bi arabalara

binmiştim ordan beni attılar aşağıya böyle @

A: yanlış arabaya mı binmişsiniz ?

D1: yo: yanlış değil <QQ>ben de Romanya'ya gideceğim dedim <QQ> yani tam kafa şeyinde olmadığı için yerinde işte bunu anlatayım da daha birkaç tane var böyle de

o şey yaptı falan orda indim çay bahçesine gittim .. çay bahçesinde sopa

Yiyordum .. burda bir bayanlar vardı bayanlar <XX >şey yaptılar

..bayanlar bana takıldılar bende onlara takıldım işte bi doğuş oldu işte beş altı kişiyle şey yaptık

A:beş altı kişiyle ? neden kavga ettiniz ? otururken birdenbire sizi rahatsız mı ettiler?

D1: işte sohbet ediyorduk bi tatsızlık oldu işte ondan sonra karakola gittik .. işte

ondan sonra Babaeski'de(H) bi şey oldu işte bende kaçtım yani fazla vurmadılar

da işte ondan sonra karakola gittik karakoldan sonra işte .. sabaha kadar hasta

olunca tabi/ iki üç gün uyuyamıyorsun V dengen bozulduğu için \ işte ya birkaç gün iğne vurulmuştuk o zaman ondan sonra işte Babaeski'de karakola geldik falan ordan şey

yaptık ondan sonra işte uyuyamadığım için <XX > yani orduevine falan da gidemedik

işte gittik oturduk şeyde ((parkta)) ondan sonra işte bir benzin istasyonuna geldik

benzin istasyonunda durduk kamyonu atlardım .. Çorluya geldim .. Çorlu'da bir ((

sağlık)) mahallesi vardı ((sağlık)) mahallesinde indim işte ((transdan))

böyle ordunun şeyine girdim. şeyden yani /az daha burda orda beni vuracaklardı askerler \

A: şeye mi kışlaya mı ?

D1: [hı:hı] sınıra kışlaya indim sağlık mahallesinde orda mahalle vardı Çorlu'da ((ordan)) arka içerden girdim ayağымda spor ayakkabı falan var böyle ben

bilmiyordum askerler <XX > .. <QQ>/dur dedim V ya\ ben burda /personelim ya bandocuyum\ Halil Halil ((albayın)) Halil Halil üsteğmenin subayıym falan <QQ> sonra beni attılar bir jipin arkasındaki römorka götürdüler ondan sonra işte beni o zaman tabii ben uh koşa koşa bando birliğine gitmeye çalışıyordum orda geldiler beni işte şeye bandoya getirdiler cumartesi pazardı herhalde .. ondan sonra hastaneye gittik hastanede iğne falan vurdular ondan sonra öyle var .. bi de her zaman olan hastalığımın doğan çok önemli bi iki üç şey var .. bu böyle de asıl şey olan hastalanacağım zaman böyle kendimi böyle.. işte .. ya böyle çok o zaman şu anda satırları okuyunca ((Saidinursileri)) okuyunca bunların hep hayal olduğunu anladım da işte ben .. belli zaman eserleri duydun mu hiç <XX >Hazretleri ‘ni ?

A: evet .

D1 : işte ben doksan iki de okumaya başladım bunları bu okuyana kadar seksen yedi ile doksan iki arasında beş sene şey geçti yani böyle .. bu hastalığın hakiki şeyini şey yapamadım terk edemedim .. işte doksan iki seksen yedi arasında geçen şeylerden birkaç şey parça yapacağım işte ben seksen yediden itibaren hastalandığım zaman kendimi böyle çok güçlü iktidarlı böyle çok büyük bir adam olduğumu çok büyük bir şey yapacağımı .. öyle malum hastaların şeyi öyledir işte seksen yediden itibaren zamanınız varsa anlatayım ? var mı zamanınız ?

A: evet var .

D1: bin dokuz yüz seksen yedi ilk hastalandığım zamandı .. askeri okulda işte hastalandım o zaman anksiyete ile başladım anksiyete tedavisi ile şey yaptım ondan sonra işte o seksen yedide hastalandım ilk defa .. işte o zamanlar işte kendimi büyük şey yapacağım .. işte ((kırma)) ((dökmede)) oluyordu ondan sonra işte ((maaşımı)) aldım göreve başladık .. yine yine hastalandım şimdi genelinde ramazan aylarında hastalandım ben ramazan ayında işte şey yaparken .. işte hastalandığım anda ayrı bir aleme giriyorum ondan sonra dediğim gibi her şeyden mana çıkarmaya çalışıyorum televizyon seyrediyorum /ya buradaki şahıs benim işte bu rolü ben oynuyorum\ .. ondan sonra onun gibi .. asıl amaç Çorlu'da bir gün Çorlu'da yine yat- yatmadım .. işte sabaha kadar şey yaptım ondan sonra iyice yıkandım elbiseleri giydim ben işte bağırarak çıktım evden bağıra bağıra böyle pat ayakları böyle vura vura bağıra bağıra camiye kadar geldim işte bağıra bağıra .. ben kendim ((dabdülarz)) böyle çeşitli şeyler veriyorum kendime tabii ((dabdülarzın)) ne olduğunu okuyunca anladım .. ben kendimi ((dabdülarz)) olarak görüyordum .. halbuki ((dabdülarz)) aıds aıds var ya hastalık .. onun ismi olarak veriliyormuş Kuran'da aıds bu ((dabdülarzın)) manasını o zaman anladım <XX > kitabında beşinci ((şua)) yazıyor işte diyor .. ben kendim <XX >okumadan önce biraz <XX >ben kendimi ((dabdülarz)) olarak nitelendiriyordum tabii onun yanlış olduğunu sonradan anladım ondan sonra ondan sonra üstümü giyindim koşa yürüye Çorlu merkez camiine geldim orda işte camı kır- camı kırdım

ondan sonra imam peşimden koştu çok kızdı yak-yakalasıydı dövecekti beni

 yakalayamadı işte bende devamlı namazımı kılıyordum devamlı kılarım da ben

 o zaman işte hastalanınca ne yaptığımı bilmiyorsun ondan sonra işte şey

yaptık çok enterasan bir şey .. işte bu işte camı ben kırdım ondan sonra imamda

peşimden koştu bende hızlı yakalayamadı .. ben de üstümü böyle attım koşa koşa attım şeylerimi ondan sonra attım şeylerimi .. ondan sonra şeyden sonra ayağam incidi

 ondan sonra geldim Halil yüzbaşının lojmanına çıktım askeri lojmanlara Halil

yüzbaşına böyle<QQ>/ Halil aşık diye bağıyorum \<QQ> yani ı: tabii artık beni takmıyor

artık komutanlık momutanlık artık şey yapmıyorum takmıyorum artık şey yaptım ondan

sonra taksiye bindim lojmanlara geldim <QQ>/Halil aşık diye ((aşağıdan)) bağıyorum

üsteğmene \<QQ> artık gelmez tabi de ben artık ... Halil yüzbaşının evinde falan

yenge beni tanımış siz D1 diye işte lojmana geldim evine çıktım komutan

ondan sonra altı mıydı beş buçuk muydu neydi .. noldu falan işte.. beni hemen yakın

hastaneye getirdi işte orda iğne falan vurdular İstanbul Haydarpaşa'ya naklettiler .. yani

işin özü bir alem evet yani böyle malum bu hastalıkta iki şey var ya ya ya çok neşeli oluyorsun ya çok üzüntülü oluyorsun dönem dönem öyle değil mi hocam ? işte şu anda da

hastalığının şeyini tamamen /şey yaptım\ kabullendim hastalığım dan memnunum .. ama

arada sırada hastalığın etkisi olarak biraz içim sıkılıyor ama eskisine göre ..yani eskiden çok

hastalanıyorduk .

A: teŖekkür ederim.

Metin 2

Cinsiyet : Erkek

YaŖ : 60

Eğitim Durumu : Üniversite Mezunu

A: korktuğunuz , sevindiğiniz ya da hüzne boğulduğunuzu hissettiğiniz, yoğun duygular yaşamanıza neden olan bir olay başınızdan geçti mi?

D2 : bin dokuz yüz seksende bir istihbarat şefi gel mite gir dedi bana / <QQ> sen

mitten gel bana birkaç isim ver\<QQ> ben o zaman Ardahan'da öğretmendim

<QQ> / gel bana birkaç isim ver dedi\<QQ> ben çekindim mit nasıldır bilmiyorum

<XX ><XX > / siz onları bilemezsiniz pek V siz onları bilemezsiniz o tür şeyleri\ .. /

Ardahan'da bir mit nasıl bilinir V küçük yerlerde bir mit nasıl bilinir \büyük yerlerde

bilinmezde ben de çekindim gitmedim / ben arkadaşımı verir miyim? V ben

hangi teröristti tanyorum ki \gidip ismini vereyim hem de /kaynatamın kardeşi yaptı

V kendi de hacıdır V kendisi de hacıdır \ .. /o yaptı bana bunu \ ondan sonra ben

gitmedim gitmeyince benim üzerime vardılar <QQ> seni Almanya'ya kaçıracağız gel

sen arkadaşlarınla gezme , boykota katılma<QQ> .. beni bir sürü tehdit ettiler ben

bunalıma girdim ondan sonra hanımda anlayamadı tabii bunu hanıma da anlatamadım gizli

bir konu hanıma da anlatamadım ben bunalıma girdim hiç kimse ile gezmiyorum ,

konusmuyorum, /sadece okula gidiyorum okuldan eve dönüp eve geliyorum \ .. / okumayı da

biraktım \ yani bir ay süreyle okuyamıyorum ondan sonra işte evde oturuyorum

 babam çiftçidir .. ondan sonra evde oturuyordum köyde annem öğle

yemeklerini ben o zaman köyde öğretmendim annem öğle yemeklerini köyde yapardı ben

orda yedim yemeğimi tekrar Ardahan'a geri dönerdim ben Ardahan'da kalıyordum ..

Ψ işte bir gün geldim eve köyde otururken ilkbaharda böyle bir bunalıma girdim

Ψ korktum / acaba beni alıp mittten götürecekler mi ? V alıp atıp götürecekler mi ? V ne

yapacaklar bana \? .. Ψ hem de on iki Eylül geliyor Ψ / Kenan Evreni hiç sevmem

V, Kenan Evrenden çok korkarım V, hiç sevmem Kenan Evreni \ Ψ ondan sonra şey

yaptım işte evden çıktım öyle fırlamışım pijama ((katımla)) evden /fırlamış çıkmışım\

Ψ o yüzden işte bilmem ne Numuneye götürdüler Ψ ağabeyim ordan bindik

Ankara'ya geldik Ψ ağabeyim orda öğretmendi Ankara'da Kızılay dershanesinde

öğretmendi Ψ ondan sonra beni Numuneye getirdiler Ψ / benim haberim yok V ben

hasta olduğumu da bilmiyorum Ψ abim bana dedi ki<QQ> / “ git de dedi ordaki adamla

dedi anlaş” \ <QQ> Ψ abim beni yani /tanımaz bilmez V/ benim yani cahil olduğumu

sanar V şimdi şimdi biliyor V şimdi ((anladılar)) kültürlü bir insan olduğumu V efendi bir

insan olduğumu şimdi bilmez\ Ψ o zaman bana dedi ki ben geldim beni hep rencide etti

<QQ> git dedi / müfettişleri sen bir gör V sen ne biliyorsun dedi V senin ne yaptığını senin

müfettişlerin biliyor\<QQ>

A: onlarda sizi suçladılar ?

D2 : tabii onlarda beni suçladılar ondan sonra onlarda beni suçladılar Ψ ben dengesiz

kaldım Ψ işte doktorumun ((suratına)) gittim Ψ ne dedi ne demedim bilmiyorum

doktora <QQ> abim dedi ki git dedi V ordaki adamla anlaş dedi<QQ> .. <QQ>

/git de dedi ordaki adamla anlaş V hadi bok dedi bana böyle kızarcasına\<QQ> ..

/kendisi de üniversite mezunudur\ benim çok zoruma gitti ondan sonra gittim

 ne konuştum ne konuşmadım bilmiyorum ondan haberim yok bi de kendimi

psikiyatride buldum hastalandım .. çok korkuyordum hiç kimse ile konuşmuyordum.

ondan sonra hiç ne ziyaretime geldiler ne elbisemi değiştirdiler ne bir banyo yapmağa

götürürler bir ay iyice kıvrandım kaldım hastaların içinde

/ on yedi defa kafama şok verdiler \ .. /on yedi defa kafama şok verdiler \ kafam

döndü allak bullak oldu /yerinden fırlayacakmış gibi oldu \ bir ay sonra taburcu ettik işte eve geldik .. eve geldim.

A: Ardahan'a döndünüz ?

D2: tabi Ardahan'a döndüm geldik Ardahan'a döndük geldik bu sefer kaynanam ..

 kimseye bir şey diyemiyorum konuşamıyorum. her tarafım kasıldı ağzım dilim tutuldu

 bu sefer kaynanam başladı /kaynatamda alkolüktür \ .. /kayınpederim alkolüktür

\ <QQ>seni vurduracağam dedi <QQ> zannetti ki kızı beğenmiyorum onun için yapıyor bu mahsus yapıyorum

A: yani mitten beni takip ediyorlar diye yalan söylüyorsunuz mu zannetti ?

D2 : / o bilmiyor V haberi yok ki V o bilmiyor\ o sanıyor ki kaynanam şey yaptı ki kızı beğenmiyor da onun için yapıyor mahsus kızdan ayrılmak için / mit konusu falan o

bilmiyor \ ben de hiçbir şey demiyorum <QQ>dedi seni vurduracağam seni vurduracağam <QQ> beni böyle azarlar <QQ>seni vurduracağam diye<QQ>

ondan sonra ben bi şey diyemedim /annem geliyor V annemi alıyorlar \ annemde cahil kadın ne bilsin

babam geliyor o < XX> ağabeyim çok samimiyiz öbür ağabeyimle o Antalya'da matematik öğretmeniydi şimdi emekli oldu çok samimiyiz o yok burda o gelemedi izin vermiyorlar onu da sürdüler şeye Mardin'e sürdüler Antal-Ardahan'da matematik

öğretmeniydi Mardin'e sürdüler kimsem yok kalmadı hiç kimsem yok şimdide mitten diyorlar <QQ>gezdiğin arkadaşlarınla gezme <QQ> korkuyorum / beni evde yakalarlar , işkence ederler , üzerimde sigara söndürürler ,efendim dişlerimi sökerler , korkuyorum \

 işte (()) tekrar bir ay geçti bir ay geçti. öyle sıkıntılı günlerim oldu uyuştum

kaldım tekrar Numuneye geldim ondan sonra doktor ilaç verdi ilaçları kullanmadım hiç kullanmadım ilaçları attım .

A: neden kullanmadınız ?

D2: uyuşturuyordu uyuşturuyordu ilaçları kullanmadım attım tekrar ağabeyimin yanına Antalya 'ya gittim. gezdik biraz denize girdim ormana gittik ondan sonra onunla

sohbet ettik falan açıldım ondan sonra açıldım döndüm iyileştim geldim Ardahan'a geldim normal öğretmenliğime devam ettim .

A: mit ile ilgili olaylar , onların sizi rahatsız etmeleri de bitti mi ?

 / adam geldi geçmiş olsuna geldi\ / adamı çok bizim evde rencide ettim \
<QQ>sen dedim benden ne istiyorsun V ben kimi tanıyorum ki V kimi yakalayayım V ben
hangi teröristti tanıyorum ki V sen benden ne istiyorsun \<QQ>.

 o da affedersiniz çok cahildi İğ- İğdir' dan adam çıkmaz İğdirliydı kendisi sen de
İğdirli mısın ?

A: hayır

D2: /adamı çok bizim evde rencide ettim\<u>çok rencide ettim</u> ondan sonra ((o)) ((desen
)> çekti gitti <QQ>kendisi dedi ben dedi bu memleketin çocuğuyum D2 ben bu
memlekete <QQ> /senin hizmettin batsın V sen benden ne istiyorsun \ kendim de çita gibi
bir delikanlıydım aynı Fatih Kassaparmak gibi delikanlıydım Fatih Kısa parmak gibi bir
delikanlıydım ama şimdi bak ne hale geldim kendin görüyorsun .

Metin 3

Cinsiyet : Erkek

Yaş : 35

Eğitim Durumu : Lise

A: korktuğunuz , sevindiğiniz ya da hüzne boğulduğunuzu hissettiğiniz, yoğun duygular yaşamanıza neden olan bir olay başınızdan geçti mi?

D3: şimdi ben ı: daha önce çok özel görevlerde çalıştığım için .. /herkes bunu bilmeyebilir biliyorsunuz .. ((ben)) ((şimdi)) .. burda sadece Cemil Hocam biliyor bi de √ şey biliyor ı: ne hocamdı adı ?.. Hamdullah Hocam bilir / başkası bilmez bunu belki de bi de ((Erkan)) Hocam bilir yani çünkü ben özel görevlerde bulunduğum için yurtdışında /İtalya 'da Amerika 'da filan efendime \ söyleyeyim o ((yerlerde)) tabii ki / bir sürü sıkıntılarla karşılaştık yani ..

.. karşılaştık benden o yüzden Ömer Faruk'un büyüünce böyle şeylerle karşılaşmasını istemiyorum yani Ömer Faruk'u tanıyor musunuz ?

..Ömer Faruk benim oğlum vardır on yaşında .. işte ilkokul dörtte gidiyor

<XX > dün dün görüştük ailecek bende göreve gidecektim işte özel göreve.. ailecek konuştuk , kararlaştırdık artık emekli olacağım ben yani /onlar istemiyorlar \ benim artık göreve gitmemi yani bende şey yapacağım ... / dilekçe yazdım Kara Kuvvetlerine altı ay filan oldu √ benim artık tayinimi çıkarttın diye \ daha cevap gelmedi herhalde onlarda yapmak istemiyorlar ki / tayinimi yapsalardı şimdiye kadar çıkartırlardı tayinimi \ öyle olunca / bende

Ömer Faruk'tan çok çocuktan ayrı kalmak istemiyorum \ yani dolayısıyla şey yapacağız ..

işte nöbetten çıktım bi sabahleyin

eve gelirken otobüs durağında birisi önüme geçti

bende yolda kalmasın diye<QQ> ona ah buyur kardeşim geç dedim <QQ>

A: kim ?

D2:

adamın birisi ben tanımıyorum

ordan otobüse bindik

neyse Demet'e

geldik Kızılay'dan ..

ben ah nöbetten çıktığım için yorgun argındım

bi de

kursdan da ((İstanbul'dan)) nöbetten çıkınca kursa İngilizce gidiyorum ya

.. belki

hatırlarsınız ordan eskiden

ondan sonracağıma şey yaptık

üç kişi benim

koluma girdi tamam mı ?

tabanca dayadılar belime <QQ>sen dediler tamam mı ? hiç

kıpırdama<QQ>

tam orda şey ah geldi önümüze bir arabalar taksi geldi

<QQ>dedi

ki/ bunu attın içeri \ <QQ>..

ben de şaşım kaldım

<QQ> niye atıyorsunuz beni dedim ? <QQ> <QQ> dedi ki

yav sen dedi ajansın dediler bana ((İran)) <QQ>

İranlı sandılar beni esmerim ya

<QQ> sen dediler o adamsın <QQ> <QQ>

ben dedim İranlı falan değilim ben terörist de değilim <QQ> <QQ> o dedi ki genç birisi

onların amiri bu yalan konuşuyor çabuk içeri attın bunu dedi<QQ>

beni tam

arabasının içine sokuyorlardı\ ondan sonra var ya /benim kimlik kartım falan vardı çok gizli

onları gösterdim

adamlar şaşırdılar inanamadılar \ .. ondan sonra ne oldu ?

ondan sonra adamlar dedi ki<QQ> öbürünü yakalayın bu dedi tamam dedi yanlış

yapmışız dediler<QQ> ertesi günde İranlılar Amerikan Konsolosluğunun Büyükelçiliği önünü bombaladılar /ya bin dokuz yüz doksan'lı yıllarda hatırlar mısınız \?

A: evet

D2: /de mi ? \o zaman beni terorist diye işte orda<XX > /az kalsın beni içeri hapse atacaklardı \

A: sonuçta sizi bıraktılar değil mi ?

D2: beni bıraktılar da adresimi filan aldılar efendim bi şeyler yaptılar fakat.. ben

biliyorsunuz ben hiçbir zaman kanunlara aykırı bir iş yapmam yani / biz kimsenin malını

çalmayız namusuna göz dikmeyiz\ evet memleketimize hizmet edeceğiz diye çalıştık işte öyle olunca bende çok etkilendim yani .

Cinsiyet : Bayan

Yaş : 35

Eğitim Durumu : Lise

A: korktuğunuz , sevindiğiniz ya da hüznü boğulduğunuzu hissettiğiniz, yoğun duygular yaşamınıza neden olan bir olay başınızdan geçti mi?

D4: oldu .. Samsun'da oldu .

A: ne oldu Samsun'da?

D4: bi şey yapmadılar ama kaçırdılar beni

A: nereye ?

D4: Samsundaydım

A: nasıl oldu olay ? baştan anlatabilir misiniz ? kimler kaçırdı sizi ?

D4: işte babamın düşmanları .. babam başkomiserdi zamanında onlar dövüşler

 onların intikamı için beni ((yakaladılar)) <QQ> ben dedim rahatsızım bırakın beni

dedim<QQ> sonra acıdılar bana .. bıraktılar ta ı: bundan .. Samsun'da on

altı sene kaldık on altı sene evvel önce beni şey ettiler temiz çıktım bi şey yapmadılar .

A: çok korkmuşsunuzdur herhalde ?

D4: evet çok korktum o yüzden Samsun'a gitmek istemiyorum korkuyorum.

A: yolda yürürken mi yoksa evdeyken mi sizi kaçırdılar ?

D4: yolda yürürken Kastamonu'ya gidiyorum ben

A: Kastamonu'ya giderken kaçırdılar kaç kişi idiler ?

D4: üç kişiydiler

A: üç kişi nereye götürdüler sizi ?

D4: evine

A: polisler mi sizi kurtardı ?

D4: ben kendim kurtuldum

A: kendiniz kurtuldunuz . nasıl kurtuldunuz ?

D4: bağırdım çağırdım <QQ> ben rahatsızım bırakın dedim<QQ> bıraktılar

işte baba intikamı

A: teşekkür ederim.

Metin 5

Cinsiyet : Erkek

Yaş : 30

Eğitim Durumu : Üniversite mezunu

A: korktuğunuz , sevindiğiniz ya da hüzne boğulduğunuzu hissettiğiniz, yoğun duygular yaşamanıza neden olan bir olay başınızdand geçti mi?

D5: anlatmak istediğim en önemli bence olay ilkokul beşinci sınıfta idim bir öğret-

öğretmen diye başımıza verdikleri insan vardı <QQ>bu insan sürekli tatminsiz

olduğunu geğinemediğini maaşının az olduğunu söylüyordu<QQ> ve ı: / koskoca Türkiye

Cumhuriyeti haritasında gelişigüzel bilerek ve bilinçli olarak zor bir yeri bize göstermemizi

isterdi \ (H)bizde o zaman daha ilkokula gidiyorduk ki bunu normal ı: yetişkin insanlar

yapabilir yapamıyorduk .. ve ı: çoğu kimselere de hınç besliyordu ve ekonomik

sıkıntı çekmesinin faturasını bize yüklüyor hıncını öcünü alıyordu bizden ... böyle bir insan

idi. her şeye rağmen ben ı: sonuğa insanların yaptığı her şeyi unutmasını bilen bir

insanım ama başımdan geçen olayı anlatmamı sordunuz. ı: bende bunu anlatıyorum .. ve

ı: harita .. tahtanın kenarında bizi ayakta durdurturdu / o zaman hem sabahçı hem de

öğlenci idik \ .. sabahtan akşama kadar tahtanın kenarında ayakta beklerdik .. bir yıl

boyunca en önemli olay bu geçti ayrıca o sırada bir soru bilemedik . kendi kafasına

göre işler yapıyordu hiçbir yere bağlı değildi /müfettiş korkusu , müdür korkusu , bakan

korkusu yoktu \ bizim oyuncak bakanlar /ne yapıyorlar ? keyif mi yapıyorlar ? bilmiyorum

ne yapıyorlar? \ sonuğa ayvayı yiyen bir kesim oldu o da millet devlet olan onlara oldu

 ucundan kıyısından belki bizi de etkilemiş bu kadar efendim .

Metin 6

Cinsiyet : Erkek

Yaş : 30

Eğitim Durumu : Üniversite mezunu

A: korktuğunuz , sevindiğiniz ya da hüzne boğulduğunuzu hissettiğiniz, yoğun duygular yaşamanıza neden olan bir olay başınızdan geçti mi?

D6: Atatürk Üniversitesi Erzurum Atatürk Üniversitesinde bir gün bir kız arkadaşı kovalıyordum . derken bir kaza oldu kazaya dönüp baktım araba direğe çarpmış bir anda bir anda durdum yani arabaya doğru gidemedim <QQ>sonra kız arkadaşım doğru gideyim dedim<QQ> madem arabaya doğru gidemiyorum <QQ>kız arkadaşım gideyim dedim<QQ>

A: kız arkadaşınız nerdeydi o an ?

D6: kız arkadaşım değildi esasında benim hoşuma giden bir kızdı onun peşinden gittim

A: kaza neden olmuş ?

D6: olayı daha sonra .. yurttan kız arkadaş .. kız arkadaş yurda gidiyordu yurttan ben geri döndüm yani yurda girdim bulamadım

yani yurttan gidip bulamadım geri döndüm baktım <QQ>kazada ölü olduğunu

söylediler <QQ> ama bana ne kadar inandırıcı olduğunu bilmiyorum yani belki

çünkü o kazada ((genelde)) ölü olmaması gerekir diye düşünmüştüm ben yani <QQ> o

anki pozisyonundan kaynaklanan iki tane ölü olduğunu ((söylediler)) <QQ> iki tane ölü vardı

A: teşekkür ederim.

Metin 7

Cinsiyet : Erkek

Yaş : 25

Eğitim Durumu : Üniversite öğrencisi

A: korktuğunuz , sevindiğiniz ya da hüzne boğulduğunuzu hissettiğiniz, yoğun duygular yaşamınıza neden olan bir olay başınızdand geçti mi?

D7: işte okulun şeyinde bir kız ark- kız arkadaşım vardı onunla arkadaşlık ettim falan

 ondan sonra onun takıldığı başka bir çocuk varmış

Ψ

onlar falan bana böyle çıkışta döveceğiz falan gibi bu tür bi şey oldu

Ψ

onu hiç unutmuyorum yani o o günü .. var başka da hiç aklıma gelmiyor beni derinden

etkileyen Ψ ara sıra abimle böyle şey yapıyoruz ama Ψ abimde öyle bağırır geçer yani

öyle saldırma falan yapmaz o zaman biraz tırsıyorum @ Ψ başka da bi şey yok hocam.

A: okulda yaşamış olduğunuz olayı biraz daha detaylı olarak anlatabilir misiniz ?

D7: Ψ şimdi lisedeyken lisedeyken oldu mahallede tanıştığım bir kız aynı lisedeyiz

Ψ ondan sonra liseye gittik işte Ψ 1: orda onun söylemedi bana takıldığı bir çocuk

varmış ona takılan bir çocuk Ψ o çocuk beni yanına aldı Ψ yani yanına aldı dediğim

çağırıldı falan konuştuk Ψ işte tornavida filan çektiler bıçak çektiler Ψ o zaman

biraz böyle bi şey olmuşum korkmuşum Ψ bi de okulun kampüsün içindeyim okulun

kendi binasının içinde kantinin orda falan dayak yedim ben

A: ..yine aynı çocuktan mı?

D7: yok Ψ aynı çocuğun arkadaşları tarafından arkadaşları tarafından dayak yedim ..

Ψ ondan sonra bir de gene aynı olayın devamı okul çıkışına babam gelmişti Ψ onu

hatırlıyorum Ψ babam aldı götürdü eve Ψ yani öyle tehlikeli durumlar oldu

A: babanızın nasıl haberi olmuş ?

D7: babamın.. ben söyledim Ψ haberi var yani annelere söylemiştim o zaman

anneler hatta okula geldiler falan müdür muavini ile görüştüler falan çocuk belalı bi şeymiş diye duydum

A: ne oldu sonra ? çocuk cezalandırıldı mı?

D7: sonra cezalandırılmış herhalde <QQ> dövmüş mü ne dediler <QQ> müdür muavini dövmüş herhalde çocuğu öyle bi duydum

A: o da sizinle aynı okuldaydı değil mi?

D7: o da aynı okulda çocuk da aynı okuldaydı öyle bir şey yani o bende bayağı bir etki yaratmıştı

A: teşekkür ederim .

Metin 8

Cinsiyet : Erkek

Yaş : 32

Eğitim Durumu : Lise

A: korktuğunuz , sevindiğiniz ya da hüzne boğulduğunuzu hissettiğiniz, yoğun duygular yaşamanıza neden olan bir olay başınızdan geçti mi?

D8 : hocam şimdi ... eskiden böyle .. okuldayken böyle cahil cahilane hareketler

yüzünden .. böyle kötü hallere düşüyordum işte rezil oluyordum on- onlar aklıma geldikçe huzursuz oluyorum

A:neler yaşadınız da böyle hissediyorsunuz ?

D8 : ı: mesela mesela .. nasıl desem ders- derslere iyi çalışmadığımdan dolayı böyle kötü hallere düşüyordum işte .

A: öğretmeniniz mi kızılıyordu ?

D8 : e: evet evet .. ondan sonra ondan sonra mesela okulda <XX>/ bir kerem \ ((şey))

davranmışım serseriler gelip.. beni dövmüşlerdi işte

A: neden ? sebebi neydi ?

D8: sebebi .. bi bi tane çocuğu dövüp çocuklara artistlik yapmıştı onu dövmüştüm

 gidip ((adam)) toplayıp gelmişti .. ı: beni dövmüşlerdi işte bunlar

bunlar böyle aklıma geldikçe huzursuz oluyorum bu bu ne biçim erkek diye böyle bu bu tür türlü rahatsızlıklar ..

Metin 9

Cinsiyet : Erkek

Yaş : 28

Eğitim Durumu : Üniversite mezunu

A: korktuğunuz , sevindiğiniz ya da hüzne boğulduğunuzu hissettiğiniz, yoğun duygular yaşamınıza neden olan bir olay başınızdan geçti mi?

D9 : ben deprem yaşadım ..

A: nerdeydiniz?

D9: gölcük'te .

A: yaşadıklarınızı anlatır mısınız ?

D9 : valla işte şey de orduevinde biraz işte şey yapmıştık ı: mangal türü bir şeyler

yapmıştık ondan sonra akşam ayrıldık ı: beni işte yaşlı bir amca vardı emekli

astsubay evine çağırdı <QQ> ben dedim “ ya içecek bir şeyler var mı” dedim<QQ>

<QQ> “ yok” dedi<QQ> <QQ> o zaman dedim gelmiyorum dedim<QQ> ben kendi

evime gittim altıncı katta oturuyordum ben .. neyse evde arkadaşım vardı işte

Ψ biraz şey yaptık konuştuk ettik yattık Ψ gece işte avizenin sallanmasıyla ben uyandım evdeki avize sallanıyordu gökyüzüne baktım Ψ gökyüzü kıpkırmızıydı Ψ gecenin saat üçü yani Ψ ondan sonra Alla hu Ekber Alla hu Ekber sesleri duydum bi de aşağıdan böyle kütürt diye bir ses geldi Ψ ama bu tabii /çok korkunç derecede yüksek\ yerin altından Ψ ondan sonra her taraf toz duman oldu ı.

A: ne hissettiniz o an ?

D9: Ψ <QQ> ben ölüyorum dedim artık <QQ> yani <QQ> tamam dedim <QQ> yani

A: yaşamınız bir film şeridi gibi gözünüzün önünden geçmiştir herhalde

D9: Ψ gözünüzün önünden geçiyor her şey Ψ sonra yataktan düştüm işte böyle dediğim gibi Alla hu Ekber Alla hu Ekber her taraftan sesler geliyordu Ψ ondan sonra birinci kattan çıktık

A: ne kadar süre göçük altında kaldınız ?

D9: kırk beş dakika falan .

A: kırk beş dakika ama size daha uzun gelmiştir?

D9 : üç sene gibi geliyor .

A: bilinciniz yerinde miydi ? göçük altındayken neler hissettiniz ?

D9 : valla yerindeydi Ψ benim arkadaşım vardı yanımdaki ev arkadaşım vardı öldü

Ψ yani bi şey hissetmeye şey bulamıyorsunuz ki her taraf kapkaranlık ışık yok ı: işte

dediğim gibi bu dışarı çıkanlar bağıyorlar ağlayanlar böyle sesler geliyor .. dediğim gibi bir şey hissedemiyorsunuz ki

A: evet

D9 : yani yaşamanız lazım ben size istediğim kadar anlatayım anlayamazsınız yani

Metin 10

Cinsiyet : Bayan

Yaş : 24

Eğitim Durumu : Üniversite mezunu

A: korktuğunuz , sevindiğiniz ya da hüznü boğulduğunuzu hissettiğiniz, yoğun duygular yaşamınıza neden olan bir olay başınızdan geçti mi?

D10 : ben Anestezi ((bölümünü)) kazanmışım ilk sene dondurduk o dönem 1:

başlamıştı rahatsızlığım birden bire oldu yurtta kalacaktım iki üç gün böyle 1: işte okula gitmemiştim böyle bir yer dolaşmışım okulun yolunu falan bulamıyordum böyle bi şeyler

oluyordu .. ondan sonra fark ettiler hemen annemgil Ankara'dan Kayseri'de okulum

Kayseri'ye geldiler ondan sonra beni orda doktora götürdüler orda hiç

konuşmuyordum işte ne bir bastığımı bilmiyormuşum 1: çok böyle gözüm boşluğa

bakıyormuş işte kaç senesinde oldu doksan dokuz doksan sekizdi başladığı daha

sonra intihar teşebbüsüm oldu üçüncü kattan atladım Gata'da işte yattım bir ay kadar

iki ayda evde yatalak kaldım ondan sonra gine ilaç kullanıyorum tabii ondan sonra gine

doktor kontrolündeydim <QQ> sonra okula gidebileceğimi söylediler<QQ> o bi

sene geçtikten sonra dondurmuştuk zaten okulu iki sene de bitirdim okulu ondan

sonra geçen sene işte iki bin birin ağustosunda bitirmiştım geldik buraya <QQ> / işte

iş bakalım falan dedik \<QQ> .. ondan sonra orda da kontrolüm devam ederken<QQ>

iki bin birin sonunda ilaç bırakabilirsin demişti <QQ> ben bırakmaya ((başlamıştım
)) altı ay sonra da Temmuz ayında da şey oldu böyle birden bire oldu sonra buraya
hastaneye yatırdılar beni on dört gün kadar burda kaldım ondan sonra gerisi de burda
devam etti .

A: teşekkür ederim.

EK – B

SÖZLÜKÇE

Amacın kaybolması: Bir düşünce zincirini izleyip doğal sonucuna ulaşamaması.

Basınçlı Konuşma: Hazırlıksız konuşma miktarında olağan ve toplumsal normlara göre artma olması. Hasta hızlı konuşur ve kesmek mümkün değildir.

Benci Konuşma: Kişi konuşulan konuyu sürekli kendisiyle ilişkilendirir; bir başkası tarafsız bir konuda konuştuğunda bile konuyu kendisine getirir.

Blok: Bir düşünce tamamlanmadan konuşma akışının kesilmesidir.

Çevresel Konuşma: Çok dolaylı ya da hedefine geç ulaşan konuşma.

Distraktbl Konuşma: Görüşme ya da tartışma sırasında hasta konuşmasını tümce veya düşüncenin ortasında durdurup konuyu masa, sandalye, görüşmecinin kıyafeti v.b. yakındaki bir uyarana çevirir.

Düşüncenin Raydan Çıkması: Bir konuda hazırlıksız konuşma sürerken çapraz ilişkili veya tamamen ilgisiz bir konuya kayması.

Ekolali: Hastanın karşısındakinin söylediklerini papağan gibi anlamsız bir şekilde yinelemesidir.

Enkoherans: Birbiriyle ilgisiz sözcük ve kavramların birarada bulunduğu, mantıksız, senkronize olmayan anlamsız konuşmadır. Bir diğer ifade ile, başkaları tarafından anlaşılamayan ve sonuca varmayan konuşma ya da düşünce biçimidir.

Klang Çağrışım: Anlamli ya da anlamsız olmasına bakılmaksızın, ses ya da kafiye uyumu olan sözcüklerin birbiri peşisıra sıralanmasıdır.

Konuşma Yoksulluğu: Hazırlıksız konuşmanın miktar olarak kısıtlılığı. Sorulara yanıtlar kısa, somut ve üstünkörü olma eğilimindedir.

Konuşma İçeriğinde Yoksulluk: Yanıtlar yeteri kadar uzun ve konuşma miktar olarak yeterli olsa da az bilgi taşır. Dil, belirsiz, aşırı soyut veya somut, tekrarlayıcı ve stereotiptir.

Mantıkdışılık: Mantıksal bir ilişkilendirmesi ya da sonucu olmayan konuşma örüntüsüdür.

Neolojizm: Çeşitli sözcüklerin hecelerini yanyana getirerek yeni sözcük ya da sözcükler yaratılmasıdır. Hasta herhangi bir sözcüğün yerine sözlük'te bulunmayan farklı, garip türetilmiş başka bir sözcüğü kullanır.

Perseverasyon: Yeni bir uyarı gelmesine karşın önceki bir uyarana göre yanıt vermeyi sürdürme. Hasta bir kavramı, sözcüğü, ya da sözcükleri tekrarlar durur. Başka bir deyişle, takılır kalır ve yenilerine geçemez.

Teğetsel Konuşma: Bir soruya çapraz, teğet ya da ilgisiz yanıt verir.

Tumturaklı Konuşma: Aşırı tumturaklı, gösterişli ya da resmi konuşmadır. Ağdalı, ilginç, eski ya da aşırı nazik bulunabilir.

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, şizofreni hastalarının metin üretme, anlatı gerçekleştirme edimlerini metindilbilim verileri doğrultusunda, özellikle de Labov'un sözlü anlatı çözümlemesini temel alarak çözümleyerek örnek anlatıların Labov'un öne sürdüğü ve anlatının işlevsel bölümleri olarak adlandırdığı yapılanmaya uygun olup olmadığını sorgulamaktır. Bu çalışmanın verilerini sağlayan örneklem grubunu, GATA Psikiyatri kliniğinde tedavi gören şizofreni tanısı konmuş on ilaçlı hasta oluşturmaktadır. Verilerin toplanması sırasında, ilk olarak anlatıcılara başlarından geçen bir olayı o andaki yoğunluğuyla aktarabilmeleri amacıyla "korktuğunuz, sevindiğiniz ya da hüzne boğulduğunuzu hissettiğiniz, yoğun duygular yaşamınıza neden olan bir olay başınızdan geçti mi?" tarzında sorular yöneltilmiştir. Deneklerden elde edilen veriler teybe kaydedilmiştir. Daha sonra kaydedilen veriler yazıya aktarılmıştır.

Bu çalışma kapsamında, şizofren tanısı konmuş on kişilik bir örneklem grubundan elde edilen sözlü anlatı metinlerinin çözümlenmesi sonucunda anlatı retorik yapısının oluşturulmasına ilişkin, metin bağdaşıklığına ilişkin ve önermeler arasındaki küçükölçekli tutarlılık ilişkilerinde sapmalar gözlenmiştir. Bu sapmalar, şizofrenlerde ortaya çıkan formal düşünce bozukluğu, düşünce kayması, çağrışım çözüklüğü ve iletişim bozukluklarına bağlı olarak ortaya çıkan metinsel görünümeler olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, şizofrenik deneklerin konu dışı ve saplantısal bilgiye dayalı çağrışımlar oluşturma eğilimi içinde olmaları nedeniyle metinlerinde Labov'un sözlü anlatı çözümlemesi için anlatının işlevsel bölümlerini belirleyerek oluşturduğu hiyerarşik anlatı yapısı şemasını oluşturamadıkları ve iyi geliştirilmiş bir anlatı metni üretemedikleri vargısına ulaşılmıştır.

ABSTRACT

The prime aim of this study is to inquire whether the narrative samples are appropriate to the structure that Labov suggests and calls the functional parts of narrative or not by analyzing the performance of schizophrenic patients' texts and narrative productions on the basis of text linguistics' data, especially Labov's oral narrative analysis. The sample group that provide the data for this study consists of ten schizophrenic patients who are under drug treatment in the GATA Psychiatric Clinic. During gathering the data, in order to explain an event that occurred in their life as if it took place recently, some questions such as "Have you ever undergone an event that you scared, enjoyed or made you have strong feelings" to the tellers. The data obtained from the subjects were recorded on a tape. Then, these data were transferred into a text.

In this study, as a result of analyzing the oral narratives obtained from a sample group of schizophrenia persons, pertinent to forming the rhetorical structure of narrative, cohesion of text and in relations of the local coherence among the propositions, some deviations has been observed. This deviation has been considered as textual appearance caused by the communication, association and formal thought disorders and sliding of thought that appear among the schizophrenias. In addition, since the schizophrenic subjects are prone to form association which is not related to the subject and based on misconceptual knowledge, the conclusion that the subjects are not able to construct the schema of hierarchical oral narrative structure in their texts which Labov constructed by determining the functional parts of oral narrative to analyze the oral narrative; and that they can not produce a well- developed oral narrative text has been reached.